UNIVERSITÄTS BIBLIOTHEK WUPPERTAL
BERGISCHE UNIVERSITÄT WUPPERTAL

Universitätsbibliothek Wuppertal

Titi Livii Patavini Historiarvm Libri Qvi Svpersvnt Omnes

Livius, Titus

Mannhemii, 1780

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.
Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

urn:nbn:de:hbz:468-1-1309

Visual Library

TITI LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM LIBRI
QUI SUPERSUNT OMNES

TOMUS SEPTIMUS

MANNHEMII
Cura & Sumptibus Societatis literatæ
M DCC LXXX

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM AB URBE CONDITA LIBER XXIX

EPITOME

Ex Sicilia C. Lælius in Africam a Scipione missus ingentem prædam reportavit, & mandata Masiniſſæ Scipioni exposuit, conquerentis, quod nondum exercitum in Africam trajeciſſet. Bellum in Hiſpania finitum, victore Romano, quod Indibilis excitaverat; ipſe in acie occiſus. Mandonius exposcentibus Romanis a ſuis deditus eſt. Magoni, qui in Gallia & Liguribus erat, ex Africa & militum ampla manus miſſa, & pecuniæ, quibus auxilia conduceret: præceptumque, ut ſe Hannibali jungeret. Scipio a Syracuſis in

Bruttios trajecit, Locros, pulso Punico præsidio, fugatoque Hannibale, recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romam a Pessinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris Sibyllinis invento, pelli Italia alienigenam hostem posse, si mater Idæa deportata Romam esset. *Tradita autem est Romanis per Attalum regem Asiæ. Lapis erat, quem matrem Deum incolæ dicebant. Excepit P. Scipio Nasica Cn. filius, ejus, qui in Hispania perierat, vir optimus a senatu judicatus, adolescens nondum quæstorius, quoniam ita responsum jubebat :* ut numen id ab optimo viro reciperetur consecrareturque. *Locrenses legatos Romam miserunt, qui de inpotentia Q. Pleminii legati quererentur, quod pecuniam Proserpinæ abstulerat, & liberos eorum ac conjuges stupraverat. Pleminius, in catenis Romam perductus, in carcere mortuus*

est. Quum falsus rumor de P. Scipione proconsule, qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tamquam is luxuriaretur; missis ob hoc legatis a senatu, qui explorarent, an ea vera essent, purgatus infamia Scipio in Africam trajecit, senatus permissu. Syphax, accepta in matrimonium filia Hasdrubalis Gisgonis, amicitiæ, quam cum Scipione ipse junxerat, renunciavit. Masinissa, rex Massyliorum, dum pro Carthaginiensibus in Hispania militat, amisso patre Gala, de regno exciderat. Quo per bellum sæpe repetito, aliquot prœliis a Syphace rege Numidarum victus, in totum privatus est: & cum ducentis equitibus exsul Scipioni se junxit; & cum eo primo statim bello Hannonem Hamilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio, adventu Hasdrubalis & Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum venerant, ab obsidione Utica

depulsus, hiberna communivit. Sempronius consul in agro Crotoniensi prospere adversus Hannibalem pugnavit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita ducenta quatuordecim millia. Inter censores, M. Livium & Claudium Neronem, notabilis discordia fuit. Nam & Claudius Livio collegæ equum ademit, quod a populo damnatus actusque in exsilium fuerat; & Livius Claudio, quod falsum in se testimonium dixisset, & quod non bona fide secum in gratiam rediisset. Idem omnes tribus, extra unam, ærarias reliquit, quod & innocentem se damnassent, & postea consulem censoremque fecissent.

LIBER XXIX

I.

SCIPIO, postquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinavit centuriavitque: ex iis trecentos juvenes, florentes ætate & virium robore, inermes circa se habebat, ignorantes, quem ad usum, neque centuriati, neque armati, servarentur. Tum ex totius Siciliæ juniorum numero principes genere & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam trajicerent, legit: diemque iis, qua equis armisque instructi atque ornati adessent, edixit. Gravis ea militia, procul domo, terra marique multos labores, magna pericula adlatura videbatur; neque ipsos modo, sed parentes cognatosque eorum ea cura angebat. Ubi dies, quæ dicta erat, advenit, arma equosque ostenderunt. Tum Scipio, « renunciari sibi [dixit] quosdam equites Siculorum, tamquam gravem & duram, horrere eam militiam. Si qui ita animati essent, malle eos sibi jam tum fateri, quam postmodo querentes, segnes atque inutiles militi reipublicæ esse. Expromerent, quid

U. c. 547. a. C. 205.

U. c. 547. a. C. 205. » sentirent; cum bona venia se auditurum. » Ubi ex his unus ausus est dicere, « se pror- » sus, si sibi, utrum velit, liberum esset, » nolle militare; » tum Scipio ei, « Quo- » niam igitur, adolescens, quid sentires, non » dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu » arma equumque & cetera instrumenta mili- » tiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum » ducas, exerceas, docendum cures equo » armisque. » Læto conditionem accipienti unum ex trecentis, quos inermes habebat, tradit. Ubi hoc modo exauctoratum equitem cum gratia imperatoris ceteri viderunt, se quisque excusare, & vicarium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substituti, sine publica inpensa. Docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt; quia edictum imperatoris erat, ipsum militaturum, qui ita non fecisset. Egregiam hanc alam equitum evasisse ferunt, multisque prœliis rempublicam adjuvisse. Legiones inde quum inspiceret, plurimorum stipendiorum ex iis milites delegit; maxime qui sub duce Marcello militaverant: quos quum optima disciplina institutos credebat, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse urbium

Trecentis equitibus Siculis Romani equites substituti.

Plurimorum stipendiorum milites delegit Scipio.

obpugnandarum. Nihil enim parvum, sed Carthaginis jam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum civitatibus imperat; ex Italia advecto parcit: veteres naves reficit, & cum iis C. Lælium in Africam prædatum mittit; novas Panormi subducit, quia ex viridi materia raptim factæ erant, ut in sicco hibernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracusas, nondum ex magnis belli motibus satis tranquillas, venit. Græci res a quibusdam Italici generis, eadem vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, concessas sibi ab senatu, repetebant. Omnium primum ratus tueri publicam fidem, partim edicto, partim judiciis etiam in pertinaces ad obtinendam injuriam redditis, suas res Syracusanis restituit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus Siciliæ populis, grata fuit; eoque enisius ad bellum adjuverunt. Eadem æstate in Hispania coortum ingens bellum, conciente Ilergete Indibili, nulla alia de causa, quam per admirationem Scipionis contemtu imperatorum aliorum orto. « Eum supersse unum ducem » Romanis, ceteris ab Hannibale interfectis, » rebatur. Eo nec in Hispania cæsis Scipio-

U. c. 547. a. C. 205.

Res Siciliæ componit.

Bellum in Hispania.

U. c. 547. a. C. 205. » nibus alium, quem mitterent, habuisse: &, » postquam in Italia gravius bellum urgueret, » adversus Hannibalem eum arcessitum. Præ- » terquam quod nomina tantum ducum in » Hispania Romani haberent, exercitum quo- » que inde veterem deductum. Trepida omnia, » ut inconditam turbam tironum, esse. Num- » quam talem occasionem liberandæ Hispaniæ » fore. Servitum ad eam diem aut Carthagi- » nienſibus, aut Romanis: nec in vicem his » aut illis, sed interdum utrisque simul. Pulsos » ab Romanis Carthaginienses; ab Hispanis, » si consentirent, pelli Romanos posse: ut ab » omni externo imperio soluta in perpetuum » Hispania in patrios rediret mores ritusque. » Hæc aliaque dicendo non populares modo, sed Ausetanos quoque, vicinam gentem, concitat, & alios finitimos sibi atque illis populos. Itaque intra paucos dies triginta millia peditum, quatuor ferme equitum in Sedetanum agrum, quo edictum erat, convenerunt.

II. Romani quoque imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne gliscerent prima neglegendo bellum, junctis & ipsi exercitibus, per agrum Ausetanum, hostico tamquam pacato, clementer ductis militibus, ad

sedem hostium pervenere. Trium millium spatio procul a castris eorum posuerunt castra. Primo per legatos nequidquam tentatum, ut discederetur ab armis. Dein, quum in pabulatores Romanos inpetus repente ab equitibus Hispanis factus esset, submisso ab statione Romana equitatu, prœlium equestre fuit, haud sane memorando in partem ullam eventu. Sole oriente, postero die armati instructique omnes mille ferme passus procul a castris Romanis aciem ostendere. Medii Ausetani erant: cornua dextrum Ilergetes, lævum ignobiles tenebant Hispani populi. Inter cornua & mediam aciem intervalla patentia satis late fecerant; qua equitatum, ubi tempus esset, emitterent. Et Romani, more suo exercitum quum instruxissent, id modo hostium imitati sunt, ut inter legiones & ipsi patentes equiti relinquerent vias. Ceterum Lentulus, ei parti usum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentem intervallis hostium aciem equites emisisset, Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patentes in hostium acie vias permittere equos jubeat: ipse, cœpta parum prospere pedestri pugna, tantum moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, quæ

U. c. 547. a. C. 205.

Acies Hispanorum.

Romanorum.

Acre prœlium.

U. c. 547. a. C. 205. in lævo cornu adversus Ilergetes locata erat, tertiam decimam legionem ex subsidiis in primam aciem firmamentum ducit; postquam æquata ibi pugna est, ad L. Manlium, inter prima signa hortantem, ac subsidia, quibus res postulabat locis, inducentem, venit. Indicat tuta ab lævo cornu esse: jam missum ab se Cornelium Servium procella equestri hostes circumfusurum. Vix hæc dicta dederat, quum Romani equites, in medios invecti hostes, simul pedestres acies turbarunt, simul equitibus Hispanorum viam inmittendi equos clauserunt. Itaque, omissa pugna equestri, ad pedestrem Hispani descenderunt. Romani imperatores, ut turbatos hostium ordines, & trepidationem pavoremque, & fluctuantia viderunt signa, hortantur, orant milites, « ut » perculsos invadant, neu restitui aciem pa» tiantur. » Non sustinuissent tam infestum inpetum barbari, ni regulus ipse Indibilis cum equitibus ad pedes degressis (a) ante prima signa peditum se objecisset. Ibi aliquamdiu atrox pugna stetit. Tandem postquam ii, qui circa regem, seminecem restantem, deinde pilo terræ adfixum, pugnabant, obruti

Vincunt Romani.

(a) *degressus* Gron.

telis obcubuerunt, tum fuga paſſim cœpta, pluresque cæſi; quia equos conſcendendi equitibus ſpatium non fuerat, & quia perculſis acriter inſtiterunt Romani: nec ante abſceſſum eſt, quam caſtris quoque exuerunt hoſtem. Tredecim millia Hiſpanorum cæſa eo die, octingenti ferme capti. Romanorum ſociorumque paullo amplius ducenti, maxime in lævo cornu, ceciderunt. Pulſi caſtris Hiſpani, aut qui ex prœlio effugerant, ſparſi primo per agros, deinde in ſuas quiſque civitates redierunt. U. c. 547. a. C. 205.

III. Tum a Mandonio evocati in concilium, conqueſtique ibi clades ſuas, increpitis auctoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda deditionemque faciendam cenſuerunt. Quibus, culpam in auctorem belli Indibilem, ceterosque principes, quorum plerique in acie cecidiſſent, conferentibus, tradentibusque arma, & dedentibus ſeſe, reſponſum eſt: « In » deditionem ita accipi eos, ſi Mandonium » ceterosque belli concitores tradidiſſent vi- » vos: ſin minus, exercitus ſe in agrum Iler- » getum Auſetanorumque, & deinceps alio- » rum populorum ducturos. » Hæc dicta legatis, renunciataque in concilium. Ibi Mando- *Dedunt ſe Hiſpani.*

U. c. 547. a. C. 205.

Mandonius traditus ad supplicium.

nius ceterique principes comprehensi & traditi ad supplicium. Hispaniæ populis reddita pax: stipendium ejus anni duplex & frumentum sex mensium imperatum, sagaque & togæ exercitui, & obsides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hispaniæ rebellantis tumultu, haud magno motu, intra paucos dies concito & compresso, in Africam omnis terror versus. C. Lælius nocte ad Hipponem Regium cum accessisset, luce prima ad populandum agrum sub signis milites sociosque navales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades inlata: nuncii-que trepidi Carthaginem terrore ingenti complevere, classem Romanam Scipionemque imperatorem (& fama fuerat jam in Siciliam transgressum) adveniisse. Nec quot naves vidissent, nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in majus, metu augente, accipiebant. Itaque primo terror pavorque, dein (*b*) mœstitia animos incessit: « tantum for-» tunam mutasse, ut, qui modo ipsi exerci-» tum ante mœnia Romana habuissent victo-» res, stratisque tot hostium exercitibus, om-» nes Italiæ populos aut vi aut voluntate in

Lælius classe Africam populatur.

Terror Carthaginiensium.

(b) *deinde* Gron. Crev.

» deditionem accepiſſent; ii, verſo Marte, *U. c. 547. a. C. 205.*
» Africæ populationes & obſidionem Cartha-
» ginis viſuri forent, nequaquam pari ad pa-
» tienda ea robore, ac Romani fuiſſent. Illis
» Romanam plebem, illis Latium juventutem
» præbuiſſe; majorem ſemper frequentiorem-
» que pro tot cæſis exercitibus ſuboleſcen-
» tem. Suam plebem inbellem in urbe, in-
» bellem in agris eſſe. Mercede parari auxilia
» ex Afris, gente ad omnem auram ſpei mo-
» bili atque infida. Jam reges, Syphacem poſt
» conloquium cum Scipione alienatum;
» Maſiniſſam aperta defectione infeſtiſſimum
» hoſtem. Nihil auxilii eſſe. Nec Magonem ex
» Gallia movere tumultus quidquam, nec
» conjungere ſeſe Hannibali: & Hannibalem
» ipſum jam & fama ſeneceſcere, & viribus. »

IV. In hæc deflenda prolapſos ab recenti nuncio animos rurſus terror inſtans revocavit ad conſultandum, quonam modo obviam præſentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe agrisque haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire urbem, frumentum convehere, tela, arma parare, inſtruere naves ac mittere ad Hipponem adverſus Romanam claſſem. Jam hæc agentibus nuncius *Adparatus.*

U. c. 547. a. C. 205. tandem venit, Lælium, non Scipionem, copiasque, quantæ ad incursiones agrorum, satis sint, transvectas; summæ belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittique ad Syphacem legationes, aliosque regulos, firmandæ societatis caussa, cœptæ. Ad Philippum quoque missi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in Siciliam aut in (c) Italiam trajiceret. Missi & (d) ad duos imperatores in Italiam, ut omni terrore Scipionem retinerent: ad Magonem non legati modo, sed viginti quinque naves longæ, sex millia peditum, octingenti equites, septem elephanti, ad hoc magna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propius urbem Romanam exercitum admoveret, conjungeretque se Hannibali. Hæc Carthagine parabant agitabantque. Ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præsidiis agentem Masiniſſa, fama Romanæ classis excitus, cum equitibus paucis venit. Is « segniter rem » agi ab Scipione questus, quod tum non jam » exercitum in Africam trajecisset, perculsis » Carthaginiensibus, Syphace inpedito finiti» mis bellis: quem incertum hærere; si » spa-

Masiniſſa ad Lælium venit.

(c) *in* del. *Gron. Crev.* (d) & del. *Gron.*

» spatium ad sua, ut velit, componenda de- U. c. 547.
» tur, nihil sincera fide cum Romanis actu- A. C. 205.
» rum. Hortaretur, ac stimularet Scipionem,
» ne cessaret. Se, quamquam regno pulsus
» esset, cum haud contemnendis copiis ad-
» futurum peditum equitumque. Nec ipsi
» Lælio morandum in Africa esse. Classem
» credere profectam a Carthagine, cum qua,
» absente Scipione, non satis tutum esse
» contrahi certamen. »

V. Ab hoc sermone dimisso Masinissa, Lælius postero die naves præda onustas ab Hippone solvit, revectusque in Siciliam mandata Masinissæ Scipioni exposuit. Eisdem ferme diebus naves, quæ ab Carthagine ad Magonem missæ erant, inter Albingaunos Ligures Genuamque acceserunt. In iis locis tum forte Mago tenebat classem: qui, legatorum auditis verbis, jubentium exercitus, quam maximos comparare, extemplo Gallorum & Ligurum (namque utriusque gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit: « & *Oratio Magonis ad Gallos & Ligures.*
» missum se ad eos vindicandos in libertatem,
» [ait] &, ut ipsi cernant, mitti sibi ab do-
» mo præsidia: sed, quantis viribus, quanto
» exercitu id bellum geratur, in eorum

V. c. 547. a. C. 205.

» potestate esse. Duos exercitus Romanos, » unum in Gallia, alterum in Etruria esse. » Satis scire, Sp. Lucretium se cum M. Livio » junctурum. Multa millia ipsis etiam arman- » da esse, ut duobus ducibus, duobus exer- » citibus Romanis resistatur. » Galli, « sum- » mam ad id suam voluntatem esse, » dicere: « sed, quum una castra Romana intra fines, » altera in finitima terra Etruria prope in » conspectu habeant, si palam fiat auxiliis » adjutum ab sese Pœnum, extemplo infestos » utrimque exercitus in agrum suum incursu- » ros. Ea ab Gallis desideraret, quibus occulte » adjuvari posset. Liguribus, quod procul agro » urbibusque eorum castra Romana sint, » libera consilia esse. Illos armare juventutem, » & capessere pro parte bellum, æquum esse. »

Responsum Gallorum.

Ligurum. Ligures haud abnuere: tempus modo duorum mensium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimissis, clam per agros eorum mercede conducere. Commeatus quoque omnis generis occulte ad eum a Gallis populis mittebantur. M. Livius exercitum Volonum ex Etruria in Galliam traducit: junctusque Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius urbem moveat, obviam ire parat: si Pœnus

sub angulo Alpium quietus se contineat, & ipse in eadem regione circa Ariminum Italiæ præsidio futurus. U. c. 547. a. C. 205.

VI. Post reditum ex Africa C. Lælii, & Scipione stimulato Masinissæ adhortationibus, & militibus, prædam ex hostium terra cernentibus tota classe efferri, accensis ad trajiciendum quam primum, intervenit majori minor cogitatio, Locros urbem recipiendi, quæ sub defectionem Italiæ desciverat & ipsa ad Pœnos. Spes autem adfectandæ ejus rei ex minima re adfulsit. Latrociniis magis, quam justo bello, in Bruttiis gerebantur res; principio ab Numidis facto, & Bruttiis, non societate magis Punica, quam suopte ingenio, congruentibus in eum morem. Postremo Romani quoque, jam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excursiones in hostium agros facere. Ab iis egressi quidam urbem Locrenses circumventi, Rhegiumque abstracti fuerant. In eo captivorum numero fabri quidam fuere, adsueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. Ii, cogniti ab Locrensium principibus, qui pulsi ab adversa factione, quæ Hannibali Locros tradiderat, Rhegium se contulerant, *Locri recepti.*

U. c. 547. a. C. 205. quum cetera percunctantibus, (ut mos est, qui diu absunt) quæ domi agerentur, exposuissent, spem fecerunt, si redemti ac remissi forent, arcem se iis tradituros. Ibi se habitare, fidemque sibi rerum omnium inter Carthaginienses esse. Itaque, ut qui simul desiderio patriæ angerentur, simul cupiditate inimicos ulciscendi arderent, redemtis extemplo iis remissisque, quum ordinem agendæ rei composuissent, signaque, quæ procul edita observarent, ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exsulum erat, referentes ibi promissa captivorum, quum spem ab effectu haud abhorrentem consuli feciſſent; tribuni militum cum iis M. Sergius & P. Matienus missi, jussique ab Rhegio tria millia militum Locros ducere: & Q. Pleminio proprætori scriptum, ut rei agendæ adesset. Profecti ab Rhegio, scalas ad editam altitudinem arcis fabricatas portantes, media ferme nocte ex eo loco, unde convenerat, signum dedere proditoribus arcis. Qui parati intentique, & ipsi scalas ad id ipsum factas cum demisissent, pluribusque simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, ut in nullo tali metu, sopitos

inpetus est factus : quorum gemitus primo morientium exauditus ; deinde subita consternatio ex somno & tumultus quum causa ignoraretur ; postremo certior res, aliis excitantibus alios. Jamque ad arma pro se quisque vocabat : « hostes in arce esse, & cædi vi- » giles. » Obpressique forent Romani, nequaquam numero pares, ni clamor, ab iis, qui extra arcem erant, sublatus, incertum, unde accidisset, (omnia vana augente nocturno tumultu) feciſſet. Itaque velut plena jam hostium arce territi Pœni, omisso certamine, in alteram arcem (duæ sunt haud multum inter se distantes) confugiunt. Oppidani urbem habebant, victoribus præmium in medio positam. Ex arcibus duabus prœliis quotidie levibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Hamilcar Punico præsidio præerat : arcessentes (*e*) ex propinquis locis subsidia copias augebant. Ipse postremo veniebat Hannibal : nec sustinuissent Romani, nisi Locrensium multitudo, exacerbata superbia atque avaritia Pœnorum, ad Romanos inclinasset. *U. c. 547. a. C. 205.*

VII. Scipioni ut nunciatum est, in majore discrimine Locris rem verti, ipsumque

(*e*) *& arcessentes* Gron. Crev.

U. c. 547. a. C. 205. Hannibalem adventare; ne præsidium etiam periclitaretur, haud facili inde receptu, & ipse a Messana, L. Scipione fratre in præsidio ibi relicto, quum primum æstu fretum inclinatum est, naves mari secundo misit. Et Hannibal, a Butroto amni (haud procul is ab urbe Locris abest) nuncio præmisso, ut sui luce prima summa vi prœlium cum Romanis ac Locrensibus consererent, dum ipse, aversis omnibus in eum tumultum, ab tergo urbem incautam adgrederetur, ubi luce cœptam invenit pugnam, ipse nec in arcem se includere, turba locum artum inpediturus, voluit; neque scalas, quibus scanderent muros, adtulerat. Sarcinis in acervum conjectis, quum haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat urbem, dum scalæ, quæque alia ad obpugnandum opus erant, parantur, ad visendum qua maxime parte adgrederetur. Progressus ad murum, scorpione icto, qui proximus eum forte steterat, territus inde tam periculoso casu, receptui canere quum jussisset, castra procul ab ictu teli communiit. Classis Romana a Messana Locros, aliquot horis die superante, accessit: expositi

omnes e navibus, & ante occasum solis urbem ingressi sunt. Postero die cœpta ex arce a Pœnis pugna: & Hannibal, jam scalis aliisque omnibus ad obpugnationem paratis, subibat muros: quum repente in eum, nihil minus quam tale quidquam timentem, patefacta porta erumpunt Romani. Ad ducentos inprovidos, quum invasissent, occidunt. Ceteros Hannibal, ut consulem adesse sensit, in castra recipit: nuncioque misso ad eos, qui in arce erant, ut sibimet ipsi consulerent, nocte motis castris abiit. Et qui in arce erant, igni injecto tectis, quæ tenebant, ut is tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem adsecuti sunt. U. c. 547. a. C. 205.

VIII. Scipio, ut & arcem relictam ab hostibus & vacua vidit castra, vocatos ad concionem Locrenses graviter ob defectionem incusavit: de auctoribus supplicium sumsit, bonaque eorum alterius factionis principibus, ob egregiam fidem adversus Romanos, concessit. « Publice nec dare, nec eripere se quid- » quam Locrensibus, » dixit, « Romam mit- » terent legatos: quam senatus æquum cen- » suisset, eam fortunam habituros. Illud satis » scire, etsi male de populo Romano meriti

U. c. 547. a. C. 205.

» essent, in meliore statu sub iratis Romanis » futuros, quam sub amicis Carthaginiensi- » bus fuerint. » Ipse, Q. Pleminio legato præsidioque, quod arcem ceperat, ad tuendam urbem relicto, cum quibus venerat copiis, Messanam trajecit. Ita superbe & crudeliter habiti Locrenses ab Carthaginiensibus post defectionem ab Romanis fuerant, ut modicas injurias non æquo modo animo pati, sed prope lubenti possent. Verum enimvero tantum Pleminius Hamilcarem præsidii præfectum, tantum præsidiarii milites Romani Pœnos scelere atque avaritia superaverunt, ut non armis, sed vitiis videretur certari. Nihil omnium, quæ inopi invisas opes potentioris faciunt, prætermissum in Oppidanos est ab duce, aut a militibus : in corpora ipsorum, in liberos, in conjuges infandæ contumeliæ editæ. Nam avaritia ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit : nec alia modo templa violata, sed Proserpinæ etiam, intacti omni ætate, thesauri ; præterquam quod a Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegii sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut ante regiæ naves, laceratæ naufragiis, nihil in terra mintegri, præter sacram pecu-

Pleminius Præf. Locris crudeliter se gerit.

Ejus avaritia.

niam Deæ, quam asportabant, extulerant; tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea violatione templi furorem objecit, atque inter se ducem in ducem, militem in militem rabie hostili vertit. U. c. 547. a. C. 205.

IX. Summæ rei Pleminius præerat: militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegio abduxerat, pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminii miles fugiens, sequentibus quorum erat, obvius forte Sergio & Matieno tribunis militum fuit. Cui quum jussu tribunorum ademtum poculum esset, jurgium inde & clamor, pugna postremo orta inter Pleminii milites, tribunorumque; ut suis quisque obportunus advenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminii milites quum ad Pleminium, cruorem ac vulnera ostentantes, non sine vociferatione atque indignatione concurrissent, probra in eum ipsum jactata in jurgiis referentes; accensus ira domo sese proripuit, vocatosque tribunos nudari, ac virgas expediri jubet. Dum spoliandis iis (repugnabant enim, militemque inplorabant) tempus teritur, repente milites, feroces recenti victo-

Pugna inter milites Rom.

U. c. 547. a. C. 205.

ria, ex omnibus locis, velut adversus hostes ad arma conclamatum esset, concurrerunt: &, quum violata jam virgis corpora tribunorum vidissent, tum vero in multo inpotentiorem subito rabiem accensi, sine respectu, non majestatis modo, sed etiam humanitatis, in legatum inpetum, lictoribus prius indignum in modum mulcatis, faciunt. Tum ipsum, ab suis interceptum & secludum, hostiliter lacerant, & prope exsanguem, naso auribusque mutilatis, relinquunt. His Messanam nunciatis, Scipio, post paucos dies Locros hexeri advectus, quum causam Pleminii & tribunorum audisset, Pleminio noxa liberato, relictoque in ejusdem loci præsidio, tribunis sontibus judicatis, & in vincula conjectis, ut Romam ad senatum mitterentur, Messanam atque inde Syracusas rediit (*f*). Pleminius inpotens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leviter latam suam injuriam ratus, nec quemquam æstimare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatem ejus patiendo sensisset, tribunos adtrahi ad se jussit; laceratosque omnibus, quæ pati corpus ullum potest, suppliciis interfecit: nec satiatus vivorum pœna,

Pleminius hostiliter laceratus.

A Scipione absolvitur.

Tribunos crudeliter occidit.

(*f*) *redit* Gron. Crev.

insepultos projecit. Simili crudelitate & in Locrensium principes est usus, quos ad conquerendas injurias ad P. Scipionem profectos audivit: &, quæ antea per libidinem atque avaritiam fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere, infamiæque atque invidiæ non sibi modo, sed etiam imperatori, esse. *U. c. 547. a. C. 205.*

X. JAM comitiorum adpetebat tempus, quum P. Licinii consulis literæ Romam adlatæ, « se » exercitumque suum gravi morbo adfectari: » nec sisti potuisse, ni eadem vis mali, aut » gravior etiam, in hostes ingruisset. Itaque, » quoniam ipse venire ad comitia non posset, » si ita Patribus videretur, se Q. Cæcilium » Metellum dictatorem comitiorum causa dic- » turum. Exercitum Q. Cæcilii dimitti, e » republica esse. Nam neque usum ejus ullum » in præsentia esse, quum Hannibal jam in » hiberna suos receperit; & tanta incesserit » in ea castra vis morbi, ut, nisi mature di- » mittantur, nemo omnium superfuturus vi- » deatur. » Ea consuli a Patribus facienda, ut e republica fideque sua duceret, permissa. Civitatem eo tempore repens religio invaserat, invento carmine in libris Sibyllinis, *Licinii exercitus morbo adfectus.*

Oraculum Sibyllinum.

U. c. 547. a. C. 205. propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inſpectis. « Quandoque hoſtis alienigena ter- » ræ Italiæ bellum intuliſſet, eum pelli Italia » vincique poſſe, ſi mater Idæa a Peſſinunte » Romam advecta foret. » Id carmen ab decemviris inventum eo magis Patres movit, *Delphicum.* quod & legati, qui donum Delphos portaverant, referebant, & ſacrificantes ipſos Pythio Apollini litaviſſe, & reſponſum oraculo editum, majorem multo victoriam, quam cujus ex ſpoliis dona portarent, adeſſe populo Romano. In ejuſdem ſpei ſummam conferebant P. Scipionis velut præſagientem animum de fine belli, quod depopoſciſſet provinciam Africam. Itaque quo maturius fatis, ominibus, oraculisque portendentis ſeſe victoriæ compotes fierent, id cogitare, quæ ratio tranſportandæ Romam Deæ eſſet.

Mater Idæa ex Aſia petitur. XI. NULLASDUM in Aſia civitates ſocias habebat populus Romanus. Tamen memores, Æſculapium quoque ex Græcia quondam, hauddum ullo fœdere ſociata, valetudinis populi cauſſa arceſſitum: & jam cum Attalo rege, propter commune adverſus Philippum bellum, cœptam amicitiam eſſe, facturum eum, quæ poſſit, populi Romani cauſſa, le-

gatos ad eum decernunt, M. Valerium Lævinum, qui bis consul fuerat, ac res in Græcia gesserat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Ser. Sulpicium Galbam ædilitium, duos quæstorios, Cn. (g) Tremellium Flaccum, & M. Valerium Faltonem. His quinque naves quinqueremes, ut ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda majestas nomini Romano esset, decernunt. Legati Asiam petentes protinus Delphos quum escendissent, oraculum adierunt, consulentes, ad quod negotium domo missi essent, perficiendi ejus, quam sibi spem populoque Romano portenderet. Responsum esse ferunt, « Per Attalum regem compotes ejus fore, » quod peterent. Quum Romam Deam deve- » xissent, tum curarent, ut eam, qui vir » optimus Romæ esset, hospitio exciperet. » Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumque iis lapidem, quam (h) matrem Deum esse incolæ (i) dicebant, tradidit, ac deportare Romam jussit. Præmissus

U. c. 547. a. C. 205.

Datur legatis lapis, quam matrem Deum vocabant.

(g) *C.* Gron. Crev.

(h) *quem* Gron.

(i) *incolæ esse* Gron. Crev.

U. c. 547. a. C. 205. ab legatis M. Valerius Falto nunciavit, Deam adportari : quærendum virum optimum in civitate esse, qui eam rite hospitio exciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab consule in Bruttiis comitiorum caussa dictus, exercitusque ejus dimissus : magister equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus absens, quum provinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, Ti. Claudius Nero, M. Marcius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitiis peractis, dictator sese magistratu abdicavit. Ludi Romani ter, plebeii septies instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelii Lentuli. Lucius Hispaniam provinciam habebat : absens creatus, absens eum honorem gessit. Ti. Claudius Asellus & M. Junius Pennus plebeii ædiles fuerunt. Ædem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicavit, septimodecimo anno postquam a patre ejus primo consulatu vota in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno est mortuus M. Æmilius Regillus.

Comitia.

Ætoli pacem cum Philippo faciunt.

XII. NEGLECTÆ eo biennio res in Græcia erant. Itaque Philippus Ætolos, desertos ab

Romanis, cui uni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus, ad petendam & paciscendam subegit pacem. Quod nisi omni vi perficere maturasset, bellantem eum cum Ætolis P. Sempronius proconsul, successor imperii missus Sulpicio, cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & triginta quinque rostratis navibus (haud parvum momentum ad opem ferendam sociis) obpressisset. Vixdum pace facta, nuncius regi venit, Romanos Dyrrachium venisse: Parthinosque & propinquas alias gentes motas esse ad spem novandi res: Dimallumque obpugnari. Eo se verterant Romani ab Ætolorum, quo missi erant, auxilio, irati, quod sine auctoritate sua adversus fœdus cum rege pacem fecissent. Ea quum audisset Philippus, ne qui motus major in finitimis gentibus populisque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit; quo Sempronius se receperat, misso Lætorio legato cum parte copiarum & quindecim navibus in Ætoliam, & ad visendas res, pacemque, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatium vastavit, &, ad urbem admotis copiis, potestatem pugnæ Romano fecit. Quem postquam quietum muros tantummodo

U. c. 547. a. C. 205.

U. c. 547. a. C. 205.

tueri vidit, nec satis fidens viribus, ut urbem obpugnaret, & cum Romanis quoque, sicut cum Ætolis, cupiens pacem, si posset: sin minus, inducias facere, nihil ultra inritatis novo certamine odiis, in regnum se recepit. *Itemque Romani.* Per idem tempus, tædio diutini belli, Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere; satis confidere, conventuram eam, adfirmantes, si ad conloquium cum P. Sempronio imperatore Romano veniisset. Facile inpetratum, (neque enim ne ipsius quidem regis abhorrebat animus) ut in Epirum transiret. Phœnice urbs est Epiri: ibi prius conlocutus rex cum Aëropo (*k*), & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Adfuit conloquio & Amynander Athamanum rex, & magistratus alii Epirotarum & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba fecit, & petiit simul ab rege & ab imperatore Romano, ut finem belli facerent, darentque eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, ut Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium Romanorum essent. Atintania, si, missis Romam legatis, ab senatu inpetrasset,

(k) *Eropo* Gron. Crev.

Ma-

Macedoni accederet. In eas conditiones quum pax conveniret, ab rege fœderi adscripti, Prusia Bithyniæ rex, Achæi, Bœoti, Thessali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienses, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Messenii, Athenienses. Hæc conscripta consignataque sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati, ut populus in has conditiones pacem juberet. Jusseruntque omnes tribus: quia, verso in Africam bello, omnibus aliis in præsentia levari volebant bellis (*l*). P. Sempronius, pace facta, ad consulatum Romam decessit. *U. c. 547. a. C. 205.*

XIII. P. SEMPRONIO, M. Cornelio consulibus (*m*) (quintusdecimus is annus Punici belli erat) provinciæ, Cornelio Etruria cum vetere exercitu, Sempronio Bruttii, ut novas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Marcio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, Ti. Claudio Neroni Sardinia evenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cum ea classe, *U. c. 548. a. C. 204.* *M. Cornelio, P. Sempronio Coss. Provinciæ.*

(l) *bellis volebant* Gron. Crev.

(m) *M. Cornelio, P. Sempronio consulibus* Gron. Crev.

U. c. 548. a. C. 204. quam habebat, prorogatum in annum imperium est. Item P. Licinio, ut Bruttios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in provincia cum imperio morari consuli e republica visum esset. Et M. Livio, & Sp. Lucretio, cum binis legionibus, quibus adversus Magonem Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octavio, ut, cum Sardiniam legionemque Ti. Claudio tradidisset, ipse navibus longis quadraginta maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quinctius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum vetere uterque præsidio, obtinerent. De Hispaniæ imperio, quos in eam provinciam duos proconsules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem, L. Cornelium Lentulum & L. Manlium Acidinum, proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas provincias jusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad novas scribendas in Bruttios legiones, & in ceterorum (ita enim jussi ab senatu erant) exercituum supplementum.

XIV. QUAMQUAM nondum aperte Africa provincia decreta erat, (occultantibus id, credo, Patribus, ne præſciſcerent (*n*) Carthaginienſes) tamen in eam ſpem erecta civitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemque bello Punico adeſſe. Impleverat ea res ſuperſtitionum animos, pronique & ad nuncianda, & ad credenda prodigia erant: eo plura vulgabantur. « Duos ſoles viſos: & » nocte interluxiſſe: & facem Setiæ ab ortu » ſolis ad occidentem porrigi viſam. Tarraci- » næ portam, Anagniæ & portam & multis » locis murum de cœlo tactum. In æde Juno- » nis Soſpitæ. Lanuvii cum horrendo fragore » ſtrepitum editum. » Eorum procurandorum cauſſa diem unum ſupplicatio fuit: & novemdiale ſacrum, quod de cœlo lapidatum eſſet, factum. Eo acceſſit conſultatio de matre Idæa accipienda, quam præterquam quod M. Valerius, unus ex legatis prægreſſus, actutum in Italia fore nunciaverat, recens nuncius aderat, Tarracinæ jam eſſe. Haud parvæ rei judicium ſenatum tenebat, qui vir optimus in civitate eſſet. Veram certe victoriam ejus rei ſibi quiſque mallet, quam ulla imperia

U. c. 548. a. C. 204.

Prodigia.

(n) *reſcirent* Gron.

U. c. 548. a. C. 204.

P. Scipio judicatus vir optimus.

honoresve, suffragio seu Patrum, seu plebis delatos. P. Scipionem, Cn. filium, ejus qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, judicaverunt in tota civitate virum bonorum optimum esse. Id quibus virtutibus inducti ita judicarint, sicut proditum a proximis memoriæ temporum illorum scriptoribus libens posteris traderem; ita meas opiniones, conjectando rem vetustate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam ire jussus obviam Deæ, isque eam de nave accipere, & in terram elatam tradere ferendam matronis. Postquam navis ad ostium amnis Tiberini accessit (*o*), sicut erat jussus, in salum nave evectus, ab sacerdotibus Deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores civitatis, inter quas unius Claudiæ Quintæ insigne est nomen, accepere: cui dubia (ut traditur) antea fama clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eæ per manus, succedentes deinceps aliæ aliis, omni effusa civitate obviam, thuribulis ante januas positis, qua præferebatur, atque accenso (*p*)

Obviam it Matri Deum cum Matronis.

(o) *accessisset* Gron.

(p) *incenso* Gron. Crev.

thure, precantibus, ut volens propitiaque urbem Romanam iniret, in ædem victoriæ, quæ est in Palatio, pertulere Deam pridie Idus Aprilis; isque dies festus fuit. Populus frequens dona Deæ in Palatium tulit, lectisterniumque & ludi fuere, Megalesia adpellata. *U. c. 548. a. C. 204.* *Megalesia.*

XV. Quum de supplemento legionum, quæ in provinciis erant, ageretur; « tempus » esse, » a quibusdam senatoribus subjectum est, « quæ dubiis in rebus utcumque tolerata » essent, ea, demto jam tandem Deum » benignitate metu, non ultra pati. » Erectis exspectatione Patribus, subjecerunt: « colonias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio & » Q. Fulvio consulibus abnuissent milites » dare, eas annum jam ferme sextum vacationem militiæ, quasi honoris & beneficii » caussa, habere: quum interim boni obedientesque socii, pro fide atque obsequio » in populum Romanum (q), continuis omnium annorum delectibus exhausti essent. » Sub hanc vocem non memoria magis Patribus renovata rei prope jam obliteratæ, quam ira inritata est. Itaque, nihil prius referre consules passi, decreverunt, « ut con-

(q) *in populum Romanum* l. *imperii Romani* Gron.

V. c. 548. a. C. 205.

S. C. de coloniis quæ milites non dederant.

» ſules magiſtratus denosque principes Nepe-
» te, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Car-
» ſeolis, Sora, Sueſſa, Setia, Circeiis, Nar-
» nia, Interamna, [eæ namque coloniæ in
» ea cauſſa erant] Romam excirent: iis im-
» perarent, quantum quæque earum colonia-
» rum militum plurimum dediſſet populo
» Romano, ex quo hoſtes in Italia eſſent,
» duplicatum ejus ſummæ numerum peditum
» daret, & equites centenos vicenos. Si qua
» eum numerum equitum explere non poſſet,
» pro equite uno tres pedites liceret dare:
» pedites equitesque quam locupletiſſimi le-
» gerentur, mitterenturque, ubicumque ex-
» tra Italiam ſupplemento opus eſſet. Si qui
» ex iis recuſarent, retineri ejus coloniæ
» magiſtratus legatosque placere: neque, ſi
» poſtularent, ſenatum dari, priuſquam impe-
» rata feciſſent. Stipendium præterea iis co-
» loniis in millia æris aſſes ſingulos imperari
» exigique quotannis: cenſumque in iis co-
» loniis agi ex formula ab Romanis cenſori-
» bus data. Dari autem placere eamdem, quam
» populo Romano: deferrique Romam ab
» juratis cenſoribus coloniarum, priuſquam
» magiſtratu abirent.» Ex hoc ſenatuscon-

sulto, adcitis Romam magistratibus primoribusque earum coloniarum, consules quum militem stipendiumque imperassent, alii aliis magis recusare ac reclamare : negare « tantum militum effici posse : vix, si simplum ex formula imperetur, enisuros. » Orare atque obsecrare, « ut sibi, senatum adire ac deprecari liceret. Nihil se, quare perire merito deberent, admisisse : sed, si pereundum etiam foret, neque suum delictum, neque iram populi Romani, ut plus militum darent, quam haberent, posse efficere. » Consules obstinati manere legatos Romæ jubent; magistratus ire domos ad delectus habendos. Nisi summa militum, quæ imperata esset, Romam adducta, neminem iis senatum daturum. Ita præcisa spe senatum adeundi deprecandique, delectus in iis duodecim coloniis, per longam vacationem numero juniorum aucto, haud difficulter est perfectus. *U. c. 548. a. C. 204.*

Privatis jubetur reddi conlata pecunia.

XVI. Altera item (r) res, prope æque longo neglecta silentio, relata a M. Valerio Lævino est. Qui, « privatis conlatas pecunias, se ac M. Claudio consulibus, reddi

(r) *itidem* Gron. Crev.

V. c. 548. a. C. 204. » tandem, æquum esse dixit. » Nec mirari » quemquam debere, in publica obligata fide » suam præcipuam curam esse. Nam, præter- » quam quod aliquid proprie ad consulem ejus » anni, quo conlatæ pecuniæ essent, perti- » neret, etiam se auctorem ita conferendi » fuisse, inopi ærario, nec plebe ad tributum » subficiente. » Grata ea Patribus admonitio fuit : jussisque referre consulibus, decreve- runt, « ut tribus pensionibus ea pecunia sol- » veretur : primam præsentem ii, qui tum » essent, duas tertii & quinti consules nu- » merarent. » Omnes deinde alias curas una occupavit, postquam Locrensium clades, quæ ignoratæ ad eam diem fuerant, legatorum adventu vulgatæ sunt. Nec tam Q. Pleminii scelus, quam Scipionis in eo aut ambitio aut neglegentia iras hominum inritavit. De-

Locren- sium Legati. cem legati Locrensium, obsiti squalore & sordibus, in comitio sedentibus consulibus velamenta supplicum, ramos oleæ, (ut Græ- cis mos est) porrigentes, ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt. Quæ- rentibus consulibus « Locrenses se dixerunt » esse, ea passos a Q. Pleminio legato Ro- » manisque militibus, quæ pati ne Carthagi-

» nienſes quidem velit populus Romanus. U. c. 548. a. C. 204.
» Rogare, ut ſibi Patres adeundi, deploran-
» dique ærumnas ſuas poteſtatem facerent. »

XVII. SENATU dato, maximus natu ex iis: *Eorum oratio deplorantium fortunas ſuas.*
« Scio (s), quantum æſtimentur noſtræ apud
» vos querelæ, Patres conſcripti, plurimum
» in eo momenti eſſe, ſi probe ſciatis, &
» quomodo proditi Locri Hannibali ſint, &
» quomodo, pulſo Hannibalis præſidio, reſti-
» tuti in ditionem veſtram. Quippe ſi & culpa
» defectionis procul a publico conſilio abſit,
» & reditum in veſtram ditionem adpareat,
» non voluntate ſolum, ſed ope etiam ac
» virtute noſtra; magis indignemini, bonis
» ac fidelibus ſociis tam atroces atque indignas
» injurias ab legato veſtro militibusque fieri.
» Sed ego cauſſam utriuſque defectionis noſtræ
» in aliud tempus differendam arbitror eſſe,
» duarum rerum gratia: unius, ut coram P.
» Scipione, qui Locros recepit, omnium no-
» bis recte perperamque factorum teſtis, aga-
» tur; alterius, quod, qualeſcumque ſumus,
» tamen hæc, quæ paſſi ſumus, pati non de-
» buimus. Non poſſumus diſſimulare, Patres
» conſcripti, nos, quum præſidium Punicum

(s) inſer. *inquit* Gron. Crev.

U. c. 548. a. C. 204.

» in arce noſtra haberemus, multa fœda & » indigna, & a præfecto præſidii Hamilcare, » & ab Numidis Afrisque paſſos eſſe. Sed quid » illa ſunt, conlata cum iis, quæ hodie pa- » timur? Cum bona venia, quæſo, audiatis, » Patres conſcripti, id, quod invitus dicam. « In diſcrimine eſt nunc humanum omne ge- » nus, utrum vos, an Carthaginienſes prin- » cipes terrarum (t) videat. Si ex iis, quæ » Locrenſes aut ab illis paſſi ſumus, aut a » veſtro præſidio nunc quum maxime pati- » mur, æſtimandum Romanum ac Punicum » imperium ſit; nemo non illos ſibi, quam » vos, dominos præoptet. Et tamen videte, » quemadmodum Locrenſes in vos animati ſint. » Quum a Carthaginienſibus injurias tanto mi- » nores acciperemus, ad veſtrum imperatorem » confugimus: quum a veſtro præſidio pluſ- » quam hoſtilia patiamur, nuſquam alio, quam » ad vos, querelas detulimus. Aut vos reſpicie- » tis perditas res noſtras, Patres conſcripti, » aut ne ab Diis quidem inmortalibus quod » precemur, quidquam ſupereſt. Q. Pleminius » legatus miſſus eſt cum præſidio ad reci- » piendos a Carthaginienſibus Locros, & cum

Pleminius homo ſceleratus.

(t) *terrarum* l. *orbis terrarum* Gron. Crev.

» eodem ibi relictus est præsidio. In hoc le- U. c. 548.
» gato vestro (dant enim animum ad loquen- a. C. 204.
» dum libere ultimæ miseriæ) nec hominis
» quidquam est, Patres conscripti, præter
» figuram & speciem; neque Romani civis,
» præter habitum, vestitumque, & sonum
» Latinæ linguæ. Pestis ac bellua inmanis,
» quales fretum quondam, quo ab Sicilia di-
» vidimur, ad perniciem navigantium circum-
» sedisse fabulæ ferunt. At si scelus, libidi-
» nemque, & avaritiam solus ipse exercere
» in socios vestros satis haberet, unam pro-
» fundam quidem voraginem tamen patientia
» nostra expleremus. Nunc omnes centurio-
» nes militesque vestros (adeo in promiscuo
» licentiam atque inprobitatem esse voluit)
» Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant,
» verberant, vulnerant, occidunt: constu-
» prant matronas, virgines, ingenuos, rap-
» tos ex complexu parentum. Quotidie capi-
» pitur urbs nostra, quotidie diripitur; dies
» noctesque omnia passim mulierum puerorum-
» que, qui rapiuntur atque asportantur, plo-
» ratibus sonant. Miretur, qui sciat, quomodo
» aut nos ad patiendum subficiamus, aut illos,
» qui faciunt, nondum tantarum injuriarum

U. c. 548. a. C. 204.

» satietas ceperit. Neque ego exsequi possum, » nec vobis operæ est audire singula, quæ » passi sumus. Communiter omnia amplectar. » Nego domum ullam Locris; nego quem- » quam hominem expertem injuriæ esse; ne- » go ullum genus sceleris, libidinis, avaritiæ » supereſſe, quod in ullo, qui pati potuerit, » prætermissum sit. Vix ratio iniri potest, » uter casus civitatis sit detestabilior, quum » hostes bello urbem cepere, an quum exi- » tiabilis tyrannus vi atque armis obpres- » sit. Omnia, quæ captæ urbes patiuntur, » passi sumus, & quum maxime patimur, Pa- » tres conscripti; omnia, quæ crudelissimi » atque inportunissimi tyranni scelera in ob- » pressos cives edunt, Pleminius in nos, libe- » rosque nostros, & conjuges, edidit. »

XVIII. Unum est, de quo nominatim & nos » queri religio infixa animis cogat, & vos » audire; & exsolvere rempublicam vestram » religione, si ita vobis videbitur, velimus, » Patres conscripti. Vidimus enim, cum quanta » ceremonia non vestros solum colatis Deos, » sed etiam externos accipiatis. Fanum est » apud nos Proserpinæ, de cujus sanctitate » templi credo aliquam famam ad vos perve-

» nisse Pyrrhi bello : qui quum, ex Sicilia U. c. 548.
» rediens, Locros classe præterveheretur, a. C 204.
» inter alia fœda, quæ propter fidem erga
» vos in civitatem nostram facinora edidit,
» thesauros quoque Proserpinæ, intactos ad
» eam diem, spoliavit : atque ita, pecunia
» in naves inposita, ipse terra est profectus.
» Quid ergo evenit, Patres conscripti? Clas-
» sis postero die fœdissima tempestate lacerata,
» omnesque naves, quæ sacram pecuniam ha-
» buerunt, in litora nostra ejectæ sunt. Qua
» tanta clade edoctus tandem Deos esse super-
» bissimus rex, pecuniam omnem conquisitam
» in thesauros Proserpinæ referri jussit. Nec
» tamen illi umquam postea prosperi quid-
» quam evenit : pulsusque Italia, ignobili
» atque inhonesta morte, temere nocte in-
» gressus Argos, obcubuit. Hæc quum au-
» disset legatus vester, tribunique militum,
» & mille alia, quæ non augendæ religionis
» caussa, sed præsentis Deæ numine sæpe
» comperta nobis majoribusque nostris, refe-
» rebantur; ausi sunt nihilominus sacrilegas
» admovere manus intactis illis thesauris, &
» nefanda præda se ipsos ac domos contami-
» nare suas & milites vestros. Quibus, per,

U. c. 548. a. C. 204. » vos, fidem veſtram, Patres conſcripti,
» priuſquam eorum ſcelus expietis, neque in
» Italia, neque in Africa quidquam rei geſſe-
» ritis; ne, quod piaculum commiſerunt, non
» ſuo ſolum ſanguine, ſed etiam publica clade
» luant. Quamquam ne nunc quidem, Patres
» conſcripti, aut in ducibus, aut in militibus
» veſtris ceſſat ira Deæ. Aliquoties jam inter
» ſe ſignis conlatis concucurrerunt (u). Dux
» alterius partis Pleminius, alterius duo tri-
» buni militum erant: non acrius cum Car-
» thaginienſibus, quam inter ſe ipſi, ferro
» dimicaverunt. Præbuiſſentque occaſionem
» furore ſuo Locros recipiendi Hannibali, ni
» adcitus ab nobis Scipio interveniſſet. At,
» Hercule, milites contactos ſacrilegio furor
» agitat: in ducibus ipſis puniendis nullum
» Deæ numen adparuit? Immo ibi præſens
» maxime fuit. Virgis cæſi tribuni ab legato
» ſunt. Legatus deinde inſidiis tribunorum
» interceptus, præterquam quod toto corpore
» laceratus, naſo quoque auribusque deciſis,
» exſanguis eſt relictus: recreatus deinde
» legatus ex vulneribus, tribunos militum in
» vincula conjectos, dein verberatos, ſervili-
» busque omnibus ſuppliciis cruciatos truci-

(u) *concurrerunt* Gron. Crev.

» dando occidit; mortuos deinde prohibuit *U. c. 548. a. C. 204.*
» sepeliri. Has Dea pœnas a templi sui spo-
» liatoribus habet: nec ante desinet omnibus
» eos agitare furiis, quam reposita sacra pe-
» cunia in thesauris fuerit. Majores quondam
» nostri, gravi Crotoniensium bello, quia
» extra urbem templum est, transferre in ur-
» bem eam pecuniam voluerunt. Noctu au-
» dita ex delubro vox est, abstinerent ma-
» nus: Deam sua templa defensuram. Quia
» movendi inde thesauros incussa erat reli-
» gio, muro circumdare templum voluerunt.
» Ad aliquantum jam altitudinis excitata erant
» mœnia, quum subito conlapsa ruina sunt.
» Sed & nunc, & sæpe alias Dea suam sedem,
» suumque templum aut tutata est, aut a vio-
» latoribus gravia piacula exegit. Nostras in-
» jurias nec potest, nec possit alius ulcisci,
» quam vos, Patres conscripti. Ad vos vestram-
» que fidem supplices confugimus. Nihil nostra
» interest, utrum sub illo legato (v), sub
» illo præsidio Locros esse sinatis, an irato
» Hannibali & Pœnis ad supplicium dedatis.
» Non postulamus, ut extemplo nobis, ut de
» absente, ut indicta causa credatis. Veniat,

(v) *sub illo legato* del. *Gron.*

U. c. 548. a. C. 204.

» coram ipse audiat, ipse diluat. Si quidquam » sceleris, quod homo in homines edere po- » test, in nos prætermisit; non recusamus, » quin & nos omnia eadem iterum, si pati » possumus, patiamur; & ille omni divino » humanoque liberetur scelere. »

XIX. Hæc quum ab legatis dicta essent, quæsisseretque ab iis Q. Fabius, detulissentne eas querelas ad P. Scipionem; responderunt, « missos legatos esse, sed eum belli adparatu » occupatum esse: & in Africam aut jam » trajecisse, aut intra paucos dies trajecturum. » Et, legati gratia quanta esset apud impera- » torem, expertos esse: quum, inter eum » & tribunos cognita caussa, tribunos in » vincula conjecerit; legatum æque sontem, » aut magis etiam, in ea potestate reliquerit. » Jussis excedere e templo legatis, non Pleminius modo, sed etiam Scipio, principum orationibus lacerari. Ante omnes Q. Fabius, natum eum ad conrumpendam disciplinam militarem, arguere. « Sic & in Hispania plus » prope per seditionem militum, quam bello, » amissum. Externo & regio more & indul- » gere licentiæ militum, & sævire in eos. » Sententiam deinde æque trucem orationi adjecit.

Fabii sententia atrox in Scipionem.

jecit. « Pleminium legatum vinctum Romam U. c. 548.
» deportari placere, & ex vinculis cauſſam a. C. 204.
» dicere : ac, ſi vera forent, quæ Locrenſes
» quererentur, in carcere necari, bonaque
» ejus publicari. P. Scipionem, quod de pro-
» vincia deceſſiſſet injuſſu ſenatus, revocari :
» agique cum tribunis plebis, ut de imperio
» ejus abrogando ferrent ad populum. Locren-
» ſibus coram ſenatum reſpondere, Quas
» injurias ſibi factas quererentur, eas neque
» ſenatum, neque populum Romanum factas
» velle. Viros bonos, ſociosque, & amicos
» eos adpellari : liberos, conjuges, quæque
» alia erepta eſſent, reſtitui : pecuniam, quan-
» ta ex theſauris Proſerpinæ ſublata eſſet,
» conquiri, duplamque pecuniam in theſauros
» reponi : & ſacrum piaculare fieri, ita ut
» prius ad collegium pontificum referretur,
» quod ſacri theſauri moti, violati eſſent,
» quæ piacula, quibus Diis, quibus hoſtiis,
» fieri placeret. Milites, qui Locris eſſent,
» omnes in Siciliam tranſportari : quatuor
» cohortes ſociorum Latini nominis in præ-
» ſidium Locros adduci. » Perrogari eo die
ſententiæ, accenſis ſtudiis pro Scipione &
adverſus Scipionem, non potuere. Præter

U. c. 548. a. C. 204.

Pleminii facinus Locrenſiumque cladem, ipſius etiam imperatoris non Romanus modo, ſed ne militaris quidem cultus jactabatur : « cum » pallio crepidisque inambulare in gymnaſio, » libellis eum palæſtræque operam dare : » æque ſegniter molliterque cohortem totam » Syracuſarum amœnitate frui : Carthaginem » atque Hannibalem excidiſſe de memoria : » exercitum omnem licentia conruptum, qua- » lis Sucrone in Hiſpania fuerit, qualis nunc » Locris, ſociis magis, quam hoſti, metuen- » dum. »

Objectus Scipioni cultus licentior.

XX. Hæc quamquam partim vera, partim mixta, eoque ſimilia veris jactabantur, vicit tamen Q. Metelli ſententia : qui, de ceteris Maximo adſenſus, de Scipionis cauſſa diſſenſit. « Qui enim convenire, quem modo ci- » vitas juvenem admodum (x) recuperandæ » Hiſpaniæ delegerit ducem, quem, recepta » ab hoſtibus Hiſpania, ad inponendum Pu- » nico bello finem creaverit conſulem, ſpe » deſtinaverit Hannibalem ex Italia detractu- » rum, Africam ſubacturum, eum repente, » tamquam Q. Pleminium, indicta cauſſa pro- » pe damnatum, ex provincia revocari : quum

Metelli ſententia de Scipione.

(x) *admodum*, *unum* Gron. Crev.

» ea, quæ in se nefarie facta Locrenses que- U. c. 548.
» rerentur, ne præsente quidem Scipione a. C. 204.
» facta dicerent, neque aliud, quam patien-
» tia, aut pudor, quod legato peperciſſet
» insimulari possit? Sibi placere, M. Pompo-
» nium prætorem, cui Sicilia provincia forte
» evenisset, triduo proximo in provinciam
» proficiscí: consules decem legatos, quos
» iis videretur, ex senatu legere, quos
» cum prætore mitterent, & duos tribunos
» plebei (y) atque ædilem. Cum eo consi-
» lio prætorem cognoscere. Si ea, quæ Lo-
» crenses facta quererentur, jussu aut volun-
» tate P. Scipionis facta essent, ut eum de
» provincia decedere juberent. Si P. Scipio jam
» in Africam trajeciſſet, tribuni plebis atque
» ædilis cum duobus legatis, quos maxime
» prætor idoneos censuisset, in Africam pro-
» ficiscerentur: tribuni atque ædilis, qui re-
» ducerent inde Scipionem: legati, qui exer-
» citui præessent, donec novus imperator ad
» eum exercitum veniſſet. Sin M. Pomponius
» & decem legati comperiſſent, neque jussu,
» neque voluntate P. Scipionis ea facta esse,
» ut ad exercitum Scipio maneret, bellumque,

(y) *plebis* Crev.

V. c. 548. a. C. 204. »ut proposuisset, gereret.» Hoc facto senatusconsulto, cum tribunis plebis actum est, ut comparerent inter se, aut sorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, violata, elataque inde essent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti M. Claudius Marcellus & M. Cincius Alimentus : iis ædilis plebis datus, quem, si aut in Sicilia prætori dicto audiens non esset Scipio, aut jam in Africam trajecisset, prendere tribuni juberent, ac jure sacrosanctæ potestatis reducerent. Prius Locros ire, quam Messanam, consilium erat.

XXI. Ceterum duplex fama est, quod ad Pleminium adtinet. Alii, auditis, quæ Romæ acta essent, in exsilium Neapolim euntem forte in Q. Metellum, unum ex legatis, incidisse, & ab eo Rhegium vi retractum tradunt : alii, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditionis principes, conjicerent. Ii omnes, seu ante Scipionis, seu tum prætoris jussu, traditi in custodiam Rheginis. Prætor legatique

Pleminius in vincula conjectus.

Locros profecti primam, sicuti mandatum erat, religionis curam habuere. Omnem enim sacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites erat, conquisitam, cum ea quam ipsi secum adtulerant, in thesauris reposuerunt, ac piaculare sacrum fecerunt. Tum vocatos ad concionem milites prætor signa extra urbem efferre jubet, castraque in campo locat, cum gravi edicto, « Si » quis miles aut in urbe restitisset, aut se- » cum extulisset, quod suum non esset. Lo- » crensibus se permittere, ut, quod sui quis- » que cognosset, prehenderet; si quid non » compareret, repeteret. Ante omnia, libera » corpora placere sine mora Locrensibus resti- » tui: non levi defuncturum pœna, qui non » restituisset. » Locrensium deinde concionem habuit, atque, « iis libertatem legesque » suas populum Romanum senatumque resti- » tuere, » dixit. « Si qui Pleminium aliumve » quem accusare vellet, Rhegium se sequere- » tur. Si de P. Scipione publice queri vel- » lent, ea, quæ Locris nefarie in Deos ho- » minesque facta essent, jussu aut voluntate » P. Scipionis facta esse, legatos mitterent » Messanam; ibi se cum consilio cogniturum. »

U. c. 548. a. C. 204.

U. c. 548. a. C. 204.

Locrenses nolunt Scipionem accusare.

Locrenses prætori legatisque, & senatui ac populo Romano gratias egere: « se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, » quamquam parum injuriis civitatis suæ do- » luerit, eum esse virum, quem amicum sibi, » quam inimicum, malint esse. Pro certo se » habere, neque jussu, neque voluntate P. » Scipionis tot tam nefanda commissa: aut » Pleminio nimium, aut sibi parum creditum. » Natura insitum quibusdam esse, ut magis » peccari nolint, quam satis animi ad vindi- » canda peccata habeant. » Et prætori & consilio haud mediocre onus demtum erat de Scipione cognoscendi. Pleminium, & ad duo & triginta homines cum eo damnaverunt, atque in catenis Romam miserunt: ipsi ad Scipionem profecti sunt, ut ea quoque, quæ vulgata sermonibus erant de cultu ac desidia imperatoris solutaque militiæ disciplina, comperta oculis perferrent Romam.

Scipio res, non verba, ad purgandum se paratus.

XXII. Venientibus eis Syracusas, Scipio res, non verba, ad purgandum sese paravit. Exercitum omnem eo convenire, classem expediri jussit, tamquam dimicandum eo die terra marique cum Carthaginiensibus esset. Quo die venerunt, hospitio comiter acceptis

postero die terrestrem navalemque exercitus, non instructos modo, sed hos decurrentes, classem in portu, simulacrum & ipsam edentem navalis pugnæ, ostendit : tum circa armamentaria & horrea aliumque belli adparatum visendum prætor legatique ducti. Tantaque admiratio singularum universarumque rerum incussa, ut satis crederent, aut illo duce atque exercitu vinci Carthaginiensem populum, aut nullo alio posse; juberentque, quod Dii bene verterent, trajicere, & spei conceptæ, quo die illum omnes centuriæ priorem consulem dixissent, primo quoque tempore compotem populum Romanum facere : adeoque lætis inde animis profecti sunt, tamquam victoriam, non belli magnificum adparatum, nunciaturi Romam essent. Pleminius, quique in eadem causa erant, postquam Romam est ventum, extemplo in carcerem conditi, ac primo producti ad populum ab tribunis, apud præoccupatos Locrensium clade animos, nullum misericordiæ locum habuerunt. Postea, quum sæpius producerentur, jam senescente invidia, molliebantur iræ : & ipsa deformitas Pleminii memoriaque absentis Scipionis favorem ad vulgum concilia-

U. c. 548. a. C. 204.

Pleminius in vinculis moritur.

U. c. 548. a. C. 204. bat. Mortuus tamen prius in vinculis est, quam judicium de eo populi perficeretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum refert, ludis votivis, quos Romæ Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdam, quos pretio conruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris fugiendique haberet occasionem. Patefacto dein scelere, delegatum in Tullianum ex senatusconsulto. De Scipione nusquam, nisi in senatu, actum. Ubi omnes legatique & tribuni, classem eam, exercitum, ducemque verbis extollentes, effecerunt, ut senatus censeret, primo quoque tempore in Africam trajiciendum; Scipionique permitteretur, ut ex iis exercitibus, qui in Sicilia essent, ipse legeret, quos in Africam secum trajiceret, quos provinciæ relinqueret præsidio.

XXIII. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienses quoque, quum, speculis per promontoria omnia positis, percunctantes paventesque ad singulos nuncios sollicitam hiemem egissent, haud parvum & ipsi tuendæ Africæ momentum adjecerunt societatem Syphacis regis, cujus maxime fiducia trajectu-

rum in Africam Romanum crediderunt. Erat Hasdrubali Gisgonis filio non hospitium modo cum rege, de quo ante dictum est, quum ex Hispania forte in idem tempus Scipio atque Hasdrubal convenerunt: sed mentio quoque inchoata adfinitatis, ut rex duceret filiam Hasdrubalis. Ad eam rem consummandam tempusque nuptiis statuendum (jam enim & nubilis erat virgo) profectus Hasdrubal, ut accensum cupiditate (& sunt ante omnes Numidæ barbaros effusi in Venerem) sensit, virginem ab Carthagine arcessit, maturatque nuptias: & inter aliam gratulationem, ut publicum quoque fœdus privato adjiceretur, societas inter populum Carthaginiensem regemque, data ultro citroque fide, eosdem amicos inimicosque habituros, jurejurando adfirmatur. Ceterum Hasdrubal, memor & cum Scipione initæ regi societatis, & quam vana & mutabilia barbarorum ingenia essent, veritus, ne, si trajiceret in Africam Scipio, parvum vinculum eæ nuptiæ essent, dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditiis quoque puellæ adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, « Ne prioribus suis

U. c. 548. a. C. 204.

Syphax ducit filiam Hasdrubalis.

U. c. 548. a. C. 204.

Scipioni amicitiam renunciat.

» promiſſis fretus in Africam trajiciat. Se & » nuptiis civis Carthaginienſis, filiæ Haſdru- » balis, quem viderit apud ſe in hoſpitio, & » publico etiam fœdere cum populo Cartha- » ginienſi junctum. Optare (*b*) primum, ut » procul ab Africa, ſicut adhuc fecerint, bel- » lum Romani cum Carthaginienſibus gerant, » ne ſibi intereſſe certaminibus eorum, armaque » aut hæc, aut illa, abnuentem alteram ſo- » cietatem, ſequi neceſſe ſit. Si non abſtineat » Africa Scipio, & Carthagini exercitum ad- » moveat, ſibi neceſſarium fore, & pro terra » Africa, in qua & ipſe ſit genitus, & pro » patria conjugis ſuæ, proque parente ac pe- » natibus dimicare. »

XXIV. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem miſſi, Syracuſis eum convenerunt. Scipio, quamquam magno momento rerum in Africa gerendarum magnaque ſpe deſtitutus erat, legatis propere, priuſquam res vulgaretur, remiſſis in Africam, literas dat ad regem, quibus etiam atque etiam monet eum, « Ne jura hoſpitii ſecum, neu cum » populo Romano initæ ſocietatis, neu fas, » fidem, dextras, Deos teſtes atque arbitros

(*b*) *Hortari* Gron.

» conventorum, fallat. » Ceterum, quando neque celari adventus Numidarum poterat, (vagati enim in urbe, obversatique prætorio erant) &, si sileretur, quid petentes venissent, periculum erat, ne vera eo ipso, quod celarentur, sua sponte magis emanarent, timorque in exercitum (c) incideret, ne simul cum rege & Carthaginiensibus foret bellandum, avertit a vero falsis præoccupando mentes hominum. Et, vocatis ad concionem militibus, « Non ultra esse cunctandum [ait]. » Instare, ut in Africam quamprimum traji- » ciat, socios reges. Masinissam prius ipsum ad » Lælium venisse querentem, quod cunctando » tempus tereretur. Nunc Syphacem mittere le- » gatos, idem admirantem, quæ tam diuturnæ » moræ sit causa: postulantemque, ut aut tra- » jiciatur tandem in Africam exercitus, aut, si » mutata consilia sint, certior fiat, ut & ipse » sibi ac regno suo possit consulere. Itaque, » paratis jam omnibus instructisque, & re » jam non ultra recipiente cunctationem, in » animo sibi esse, Lilybæum classe traducta, » eodemque omnibus peditum equitumque » copiis contractis, quæ prima dies cursum

U. c. 548. a. C. 204.

Quam rem sedulo dissimulat apud milites Scipio.

(c) *exercitu* Gron.

U. t. 548. a. C. 204.

» navibus daret, Deis bene juvantibus, in » Africam trajicere. » Literas ad M. Pomponium mittit, ut, si ei videretur, Lilybæum veniret, ut communiter consulerent, quas potissimum legiones (*d*), & quantum militum numerum in Africam trajiceret. Item circum oram omnem maritimam misit, ut naves onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur. Quidquid militum naviumque in Sicilia erat, quum Lilybæum convenissent, & nec urbs multitudinem hominum, nec portus naves caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam trajiciendi, ut non ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriæ præmia. Præcipue, qui superabant ex Cannensi exercitu, milites, illo, non alio duce, credebant, navata reipublicæ opera, finire se militiam ignominiosam posse. Et Scipio minime id genus militum adspernabatur: ut qui neque ad Cannas ignavia eorum cladem acceptam sciret, neque ullos æque veteres milites in exercitu Romano esse, expertosque non variis prœliis modo, sed urbibus etiam obpugnandis. Quinta & sexta Cannenses erant legiones. Eas se trajecturum

It Lilybæum.

(d) *legiones potissimum* Gron. Crev.

in Africam quum dixisset, singulos milites inspexit: relictisque, quos non idoneos credebat, in locum eorum subjecit, quos secum ex Italia adduxerat; supplevitque ita eas legiones, ut singulæ sena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum item Latini nominis pedites equitesque de exercitu Cannensi legit. U. c. 548. a. C. 204.

XXV. Quantum militum in Africam transportatum sit, non parvo numero inter auctores discrepat. Alibi decem millia peditum, duo millia & ducentos equites; alibi sedecim millia peditum, mille & sexcentos equites; alibi parte plus dimidia rem auctam, quinque & triginta millia peditum equitumque in naves inposita invenio. Quidam non adjecere numerum: inter quos me ipse in re dubia poni malim. Cœlius, ut abstinet numero, ita ad inmensum multitudinis speciem auget. Volucres ad terram delapsas clamore militum ait, tantamque multitudinem conscendisse naves, ut nemo mortalium, aut in Italia, aut in Sicilia, relinqui videretur. Milites ut in naves ordine ac sine tumultu conscenderent, ipse eam sibi curam sumsit. Nauticos C. Lælius, qui classis præfectus erat, in na- *Copiæ naves conscendunt.*

U. c. 548. a. C. 204. vibus, ante conscendere coactos, continuit. Commeatus inponendi M. Pomponio prætori cura data : quinque & quadraginta dierum cibaria, e quibus quindecim dierum cocta, inposita. Ut omnes jam in navibus erant, scaphas circummisit, ut ex navibus gubernatoresque & magistri navium & bini milites in forum convenirent ad imperia accipienda. Postquam convenerunt, primum ab iis quæsivit, si aquam hominibus jumentisque in totidem dies, quot frumentum, inposuissent. Ubi responderunt, aquam dierum quinque & quadraginta in navibus esse ; tum edixit militibus, ut silentium quieti nautis sine certamine ad ministeria exsequenda bene obedientes præstarent : cum viginti rostratis se ac L. Scipionem ab dextro cornu, lævum totidem rostratas, & C. Lælium præfectum classis cum M. Porcio Catone (quæstor is tum erat) onerariis futurum præsidio. Lumina in navibus singula rostratæ, bina onerariæ haberent : in prætoria nave insigne nocturnum trium luminum fore. Emporia ut peterent, gubernatoribus edixit. Fertilissimus ager, eoque abundans omnium copia rerum est regio, & inbelles (quod plerumque in uberi

(e) agro evenit, barbari sunt: priusque, quam Carthagine subveniretur, obprimi videbantur posse. Iis editis imperiis, redire ad naves jussi: & postero die, Deis bene juvantibus, signo dato solvere naves. *U. c. 548. a. C. 204.*

XXVI. Multæ classes Romanæ e Sicilia atque ipso illo portu profectæ erant. Ceterum non eo bello solum, (nec id mirum, prædatum enim tantummodo pleræque classes ierant) sed ne priore quidem, ulla profectio tanti spectaculi fuit. Quamquam si magnitudine classis æstimaretur, & bini consules cum binis exercitibus ante trajecerant; & prope totidem rostratæ in illis classibus fuerant, quot onerariis Scipio tum trajiciebat. Nam, præter quadraginta (f) longas naves, quadringentis ferme onerariis exercitum transvexit. Sed & bellum bello, secundum priore, ut atrocius Romanis videretur, quum quod in Italia bellabatur, tum ingentes strages tot exercituum, simul cæsis ducibus, effecerant: & Scipio dux, partim factis fortibus, partim suapte fortuna quadam ingentis ad incrementa gloriæ celebratus, converterat animos; *Classis solvit.*

(e) *ubere* Gron. Crev.

(f) *quinquaginta* Gron. Crev.

U. c. 548. a. C. 204. simul & mens ipsa trajiciendi, nulli ante eo bello duci tentata, quod ad Hannibalem detrahendum ex Italia, transferendumque & finiendum in Africa bellum, se transire vulgaverat. Concurrerat ad spectaculum in portum omnis turba, non habitantium modo Lilybæi, sed legationum omnium ex Sicilia: quæ & ad prosequendum Scipionem officii causa convenerant, & prætorem provinciæ M. Pomponium secutæ fuerant. Ad hoc legiones, quæ in Sicilia relinquebantur, ad prosequendos commilitones processerant: nec classis modo prospectantibus e terra, sed terra etiam omnis circa referta turba spectaculo navigantibus erat.

Scipionis precatio. XXVII. Ubi inluxit, Scipio e prætoria nave, silentio per præconem facto, « Divi, » Divæque [inquit] maria (g) terrasque qui » colitis, vos precor quæsoque, uti, quæ in » meo imperio gesta sunt, geruntur, postque » gerentur, ea mihi, populo plebique Roma- » næ, sociis nominique Latino, qui populi » Romani, quique meam sectam, imperium, » auspiciumque terra, mari, amnibusque se- » quuntur, bene verruncent: eaque vos om- » nia bene juvetis: bonis auctibus auxitis:

(g) *qui maria* Gron. salvos

» ſa vos incolumesque victis perduellibus U. c. 548.
» victores, ſpoliis decoratos, præda onuſtos a. C. 204.
» triumphantesque, mecum domos reduces
» ſiſtatis: inimicorum hoſtiumque ulciſcendo-
» rum copiam faxitis: quæque populus Car-
» thaginienſis in civitatem noſtram facere mo-
» litus eſt, ea ut mihi populoque Romano
» in civitatem Carthaginienſium exempla
» edendi facultatem detis. » Secundum eas preces cruda exta victimæ, uti mos eſt (*h*), in mare porricit, tubaque ſignum dedit proficiſcendi. Vento ſecundo vehementi ſatis profecti, celeriter e conſpectu terræ ablati ſunt: & a meridie nebula occepit, ita ut vix concurſus navium inter ſe vitarent. Lenior ventus in alto factus. Noctem inſequentem eadem caligo obtinuit: ſole orto eſt diſcuſſa, & addita vis vento. Jam terram cernebant. Haud ita multo poſt gubernator Scipioni ait, « non plus quinque millia paſſuum Africam » abeſſe: Mercurii promontorium ſe cernere. » Si jubeat eo dirigi, jam in portu fore om-
» nem claſſem. » Scipio, ut in conſpectu terra fuit, precatus Deos, uti bono reipublicæ, ſuoque Africam viderit, dare vela, & alium infra

(h) *cruda exta, cæſâ victimâ, uti mos, in mare &c.* Gron. Crev.

U. c. 548. a. C. 204

navibus adceſſum petere jubet. Vento eodem ferebantur. Ceterum nebula ſub idem ferme tempus, quo pridie, exorta conſpectum terræ ademit, & ventus premente nebula cecidit. Nox deinde incertiora omnia fecit. Itaque ancoras, ne aut inter ſe concurrerent naves, aut terræ inferrentur, jecere. Ubi inluxit, ventus idem coortus, nebula disjecta, aperuit omnia Africæ litora. Scipio, quod eſſet proximum promontorium, percunctatus, quum Pulchri promontorium id vocari audiſſet, « Placet omen [inquit]; huc dirigite naves. » Eo claſſis decurrit: copiæ omnes in terram expoſitæ ſunt. Proſperam navigationem ſine terrore ac tumultu fuiſſe, permultis Græcis Latinisque auctoribus credidi: Cœlius unus, præterquam quod non merſas fluctibus naves, ceteros omnes cœleſtes maritimosque terrores, poſtremo abreptam tempeſtate ab Africa claſſem ad inſulam Ægimurum, inde ægre conrectum curſum, exponit: &, prope obrutis navibus, injuſſu imperatoris, ſcaphis, haud ſecus quam naufragos, milites ſine armis cum ingenti tumultu in terram evaſiſſe.

Ad Pulchri prom. adpellit.

Terror in Africa.

XXVIII. Expositis copiis, Romani caſtra in proximis tumulis metantur. Jam non in

maritimos modo agros, conspectu primum classis, dein tumultu egredientium in terram, pavor terrorque pervenerat, sed in ipsas urbes. Neque enim hominum modo turba, mulierum puerorumque agminibus inmixta, omnes passim compleverat vias, sed pecora quoque præ se agrestes agebant; ut (i) relinqui subito Africam diceres. Urbibus vero ipsis majorem, quam quem secum adtulerant, terrorem inferebant: præcipue Carthaginis prope ut captæ tumultus fuit. Nam post M. Atilium Regulum & L. Manlium consules, annis prope quinquaginta, nullum Romanum exercitum viderant, præter prædatorias classes, quibus exscensiones in agros maritimos factæ erant: raptisque, quæ obvia fors fecerat, prius recursum semper ad naves, quam clamor agrestes conciret, fuerat. Eo major tum fuga pavorque in urbe fuit. Et, Hercule, neque exercitus domi validus, neque dux, quem obponerent, erat. Hasdrubal, Gisgonis filius, genere, fama, divitiis, regia tum etiam adfinitate, longe primus civitatis erat: sed eum ab illo ipso Scipione aliquot prœliis fusum pulsumque in Hispania meminerant:

U. c. 548. a. C. 204.

(i) *ut* del. *Gron.*

U. c. 548 a. C. 204

nec magis ducem duci parem, quam tumultuarium exercitum ſuum Romano exercitui eſſe. Itaque, velut ſi urbem extemplo adgreſſurus Scipio foret, ita ad arma eſt conclamatum: portæque raptim clauſæ, & armati in muris, vigiliæque & ſtationes diſpoſitæ, ac nocte inſequenti vigilatum eſt. Poſtero die quingenti equites, ſpeculatum ad mare turbandosque egredientes ex navibus miſſi, in ſtationes Romanorum inciderunt. Jam enim Scipio, claſſe Uticam miſſa, ipſe haud ita multum progreſſus a mari, tumulos proximos ceperat; equites & in ſtationibus locis idoneis poſuerat, & per agros miſerat prædatum.

Scipio agros populatur, victo equitatu Carthag.

XXIX. Ii cum Carthaginienſi equitatu prœlium quum commiſiſſent, paucos in ipſo certamine, plerosque fugientes perſecuti (in quibus præfectum quoque Hannonem, nobilem juvenem) occiderunt. Scipio non agros modo circa vaſtavit, ſed urbem etiam proximam Afrorum ſatis opulentam cepit. Ubi præter cetera, quæ extemplo in naves onerarias inpoſita, miſſaque in Siciliam erant, octo millia liberorum ſervorumque capitum ſunt capta. Lætiſſimus tamen Romanis in

principio rerum gerendarum adventus fuit Maſiniſſæ. Quem quidam cum ducentis haud amplius equitibus, plerique cum duum millium equitatu tradunt veniſſe. Ceterum quum longe maximus omnium ætatis ſuæ regum hic fuerit, plurimumque rem Romanam juverit, operæ pretium videtur excedere paullulum ad enarrandum, quam varia fortuna uſus ſit in amittendo recuperandoque paterno regno. Militanti pro Carthaginienſibus in Hiſpania pater ei moritur: Galæ nomen erat. Regnum ad fratrem regis Œſalcem, pergrandem natu, (mos ita apud Numidas eſt) pervenit. Haud multo poſt, Œſalce quoque mortuo, major ex duobus filiis ejus Capuſa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. Ceterum quum magis jure gentis, quam auctoritate inter ſuos aut viribus, obtineret regnum; exſtitit quidam, Mezetulus nomine, non alienus ſanguine regibus, familiæ ſemper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum iis, qui tum obtinebant, certantis. Is, concitatis popularibus, apud quos, invidia regum, magnæ auctoritatis erat, caſtris palam poſitis, deſcendere regem in aciem, ac dimicare de regno coëgit. In eo prœlio Ca-

U. c. 548. a. C. 204.

Maſiniſſæ ad Romanos venit.

Maſiniſſæ varia fortuna.

U. c. 548. a. C. 204. pusa cum multis principum cecidit, gens Massylorum omnis in ditionem imperiumque Mezetuli concessit. Regio tamen nomine abstinuit; contentusque nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui stirpis regiæ superat, regem adpellat. Carthaginiensem nobilem feminam, sororis filiam Hannibalis, quæ proxime Œsalci regi nupta fuerat, matrimonio sibi jungit, spe Carthaginiensium societatis; & cum Syphace hospitium vetustum legatis missis renovat, omnia ea auxilia præparans adversus Masiniſſam.

XXX. Et Masiniſſa, audita morte patrui, dein nece fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum erat) trajicit. Ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum impetravit. Cum iis, præmisso nuncio ad paternos suosque amicos, quum ad fines regni perveniſſet, quingenti ferme Numidæ ad eum convenerunt. Igitur Mauris inde, sicut convenerat, retro ad regem remissis, quamquam aliquanto minor spe multitudo, nec cum qua tantam rem adgredi satis auderet, conveniret; ratus agendo ac moliendo vires quoque ad

agendum aliquid conlecturum, proficiscenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Thapsum obcurrit. Trepidum agmen quum in urbem refugisset, urbem Masinissa primo inpetu capit : ex regiis alios tradentes se recipit, alios vim parantes occidit. Pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quo primum intenderant iter, pervenerunt. Fama hujus modicæ rei, in principio rerum prospere actæ, convertit ad Masinissam Numidas : adfluebantque undique ex agris vicisque veteres milites Galæ, & invitabant juvenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantum Mezetulus superabat. Nam & ipse eum exercitum, quo Capusam vicerat, & ex receptis post cædem regis aliquot habebat : & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat. Quindecim millia peditum Mezetulo, decem millia equitum erant. Quibuscum Masinissa, nequaquam tantum peditum equitumve habens, acie conflixit. Vicit tamen & veterum militum virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore & exigua Masæsylorum manu in Carthaginiensium agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno,

U. c. 548. a. C. 204.

U. c. 548 a. C. 204. Masiniſſa, quia ſibi adverſus Syphacem haud paullo majorem reſtare dimicationem cernebat, optimum ratus cum fratre patruele gratiam reconciliare, miſſis, qui & puero ſpem facerent, ſi in fidem Maſiniſſæ ſeſe permiſiſſet, futurum in eodem honore, quo apud Galam Œſalces quondam fuiſſet, & qui Mezetulo, præter inpunitatem, ſua omnia cum fide reſtitui ſponderent; ambo præoptantes exſilio modicam domi fortunam (omnia, ne id fieret, Carthaginienſibus de induſtria agentibus) ad ſeſe perduxit.

Syphacem Haſdruba' in Maſiniſſam inſtigat. XXXI. HASDRUBAL tum forte, quum hæc gerebantur, apud Syphacem erat. Qui Numidæ haud ſane multum ad ſe pertinere credenti, utrum penes Lacumacen, an Maſiniſſam, regnum Maſſylorum (*k*) eſſet, « falli » eum magnopere [ait] ſi Maſiniſſam eiſdem » contentum fore, quibus patrem Galam, » aut patruum ejus Œſalcem, credat, multo » majorem indolem in eo animi ingeniique » eſſe, quam in ullo gentis ejus umquam » fuiſſet. Sæpe eum in Hiſpania raræ inter » homines virtutis ſpecimen dediſſe ſociis pa» riter hoſtibusque: & Syphacem, & Cartha-

(k) *Maſſyliorum* Gron. Crev. ita & in ſeqq.

» ginienſes, niſi orientem illum ignem ob- *U. c. 548. a. C. 204.*
» preſſiſſent, ingenti mox incendio, quum jam
» nullam opem ferre poſſent, arſuros. Ad-
» huc teneras & fragiles ejus vires eſſe, vix-
» dum coaleſcens foventis regnum. » Inſtando ſtimulandoque pervincit, ut exercitum ad fines Maſſylorum admoveat; atque in agro, de quo ſæpe cum Gala non verbis modo diſceptatum, ſed etiam armis certatum fuerat, tamquam haud dubie juris ſui, caſtra locet. « Si quis arceat, id (*l*) quod maxime
» opus ſit, acie dimicaturum (*m*): ſin per
» metum agro cedatur, in medium regnum
» eundum: aut ſine certamine conceſſuros
» in ditionem ejus Maſſylos, aut nequaquam
» pares futuros armis. » His vocibus incita- *Syphax vincit Maſiniſſam.*
tus Syphax Maſiniſſæ bellum infert, & primo certamine Maſſylos fundit fugatque. Maſiniſſa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolæ vocant) perfugit. Familiæ aliquot cum mapalibus pecoribusque ſuis (ea pecunia illis eſt) perſecuti ſunt regem: cetera Maſſylorum multitudo in ditionem Syphacis conceſſit. Quem ceperant exſules mon-

(1) *id* del. *Gron. Crev.*

(m) *dimicaturus* Gron.

U. c. 548. a. C. 204.

tem; herbidus aquoſusque eſt; &, quia pecori bonus alendo erat, hominum quoque, carne ac lacte veſcentium, abunde ſubficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furtivis incurſionibus, deinde aperto latrocinio, infeſta omnia circa eſſe: maxime uri Carthaginienſis ager, quia & plus prædæ, quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat. Jamque adeo licenter eludebant, ut ad mare devectam prædam venderent mercatoribus, adpellentibus naves ad id ipſum; pluresque, quam juſto ſæpe in bello, Carthaginienſium caderent caperenturque. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienſes, infenſumque & ipſum ad reliquias belli perſequendas inſtigabant: ſed vix regium videbatur, latronem vagum in montibus conſectari.

Bocchar mittitur in Maſiniſſam.

XXXII. Bocchar, ex præfectis regiis vir acer & inpiger, ad id delectus. Ei data quatuor millia peditum, duo equitum: præmiorumque ingentium ſpe oneratus, ſi caput Maſiniſſæ retuliſſet, aut vivum (id vero inæſtimabile gaudium fore) cepiſſet, palatos incurioſeque agentes inproviſo adortus, pecorum hominumque ingenti multitudine a præſidio armatorum excluſa, Maſiniſſam ipſum

cum paucis in verticem montis compellit. Inde, prope ut jam debellato, nec præda modo pecorum hominumque captorum missa ad regem, sed copiis etiam, ut aliquanto majoribus, quam pro reliquiis belli, remissis, cum quingentis haud amplius peditibus ducentisque equitibus, degressum jugis Masinissam persecutus, in valle arta, saucibus utrimque obsessis, inclusit. Ibi ingens cædes Massylorum facta. Masinissa cum quinquaginta haud amplius equitibus per amfractus montis ignotos sequentibus se eripuit. Tenuit tamen vestigia Bocchar: adeptusque eum patentibus prope Clupeam urbem campis, ita circumvenit, ut, præter quatuor equites, omnes ad unum interficeret (*n*). Cum iis ipsum quoque Masinissam saucium prope e manibus inter tumultum amisit. In conspectu erant fugientes: ala equitum, dispersa toto campo, quibusdam, ut obcurrerent, per obliqua tendentibus, quinque hostes sequebatur. Amnis ingens fugientes accepit, (neque enim cunctanter, ut quos major metus urgueret, inmiserant equos) raptique gurgite, & in obliquum prælati. Duobus in conspectu

U. c. 548. a. C. 204.

Insilit in fluvium, unde cum duobus emergit.

(n) *interfecerit* Gron. Crev.

U. c. 548. a. C. 204.

hostium in prærapidum gurgitem haustis, ipse periisse creditus. At duo reliqui equites cum eo inter virgulta ulterioris ripæ emerserunt. Is finis Bocchari sequendi fuit, nec ingredi flumen ausо, nec habere credenti se jam, quem sequeretur. Inde vanus auctor absumti Masiniſſæ ad regem rediit; missique, qui Carthaginem gaudium ingens nunciarent: totaque Africa fama mortis Masiniſſæ repleta varie animos adfecit. Masiniſſa in spelunca occulta, quum herbis curaret vulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot vixit. Uli primum ducta cicatrix, patique posse visa jactationem, audacia ingenti pergit ire ad regnum repetendum: atque, in ipso itinere haud plus quadraginta equitibus conlectis, quum in Massylos, palam jam quis esset ferens, veniſſet, tantum motum quum favore priſtino, tum gaudio insperato, quod, quem periſſe crediderant, incolumem cernebant, fecit, ut intra paucos dies sex millia peditum armatorum, quatuor equitum, ad eum convenirent; jamque non in possessione modo paterni regni esset, sed etiam socios Carthaginiensium populos Masæsylorumque fines (id Syphacis regnum erat) vastaret.

In spelunca latens, vulnus curat.

Inde, inritato ad bellum Syphace, inter Cirtam Hipponemque in jugis opportunorum ad omnia montium consedit. *U. c. 548. a. C. 204.*

XXXIII. Majorem igitur eam rem Syphax ratus, quam ut per præfectum ageret, cum filio juvene (nomen Verminæ erat) parte exercitus missa, imperat, ut, circumducto agmine, in se intentum hostem ab tergo invadat. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto adgressurus erat: Syphax autem interdiu aperto itinere, ut qui, signis conlatis, acie dimicaturus esset, movit castra. Ubi tempus visum est, quo perveniisse jam circummissi videri poterant, & ipse leni clivo ferente ad hostem, quum multitudine fretus, tum præparatis ab tergo insidiis, per adversum montem erectam aciem ducit. Masinissa fiducia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipse dirigit suos. Atrox prœlium & diu anceps fuit; loco & virtute militum Masinissam, multitudine, quæ nimio major erat, Syphacem juvante. Ea multitudo divisa, quum pars a fronte urgueret, pars a tergo se circumfudisset, victoriam haud dubiam Syphaci dedit: & ne effugium quidem patebat hinc a fronte, hinc ab tergo in- *Syphax adversus eum contendit.*

U. c. 548. a. C. 204.

clusis. Itaque ceteri pedites equitesque cæsi aut capti. Ducentos ferme equites Masiniſſa circa ſe conglobatos, diviſosque turmatim in tres partes, erumpere jubet; loco prædicto, in quem ex diſſipata convenirent fuga. Ipſe, qua intenderat, inter media tela hoſtium evaſit. Duæ turmæ hæſere: altera metu dedita hoſti; pertinacior in repugnando telis obruta & confixa eſt. Verminam prope veſtigiis inſtantem, in alia atque alia flectendo itinera (*o*) eludens, tædio & deſperatione tandem feſſum, abſiſtere ſequendo coëgit. Ipſe cum ſexaginta equitibus ad minorem Syrtim pervenit. Ibi cum conſcientia egregia ſæpe repetiti regni paterni, inter Punica Emporia gentemque Garamantum omne tempus, uſque ad C. Lælii claſſisque Romanæ adventum in Africam, conſumſit. Hæc animum inclinant, ut cum modico potius, quam cum magno præſidio equitum, ad Scipionem quoque poſtea veniſſe Maſiniſſam credam: quippe illa regnantis multitudo, hæc paucitas exſulis fortunæ conveniens eſt.

Carthaginienſes novum equitatum ſibi comparant.

XXXIV. CARTHAGINIENSES, ala equitum cum præfecto amiſſa, alio equitatu per no-

(*o*) *itinera* Crev.

vum delectum comparato, Hannonem Hamilcaris filium præficiunt. Hasdrubalem subinde ac Syphacem per literas nunciosque, postremo etiam per legatos, arcessunt: Hasdrubalem opem ferre prope circumsessæ patriæ jubent: Syphacem orant, ut Carthagini, ut universæ Africæ subveniat. Ad Uticam tum castra Scipio, ferme mille passus ab urbe, habebat, translata a mari, ubi paucos dies stativa conjuncta classi fuerant. Hanno, nequaquam satis valido, non modo ad lacessendum hostem, sed ne ad tuendos quidem a populationibus agros, equitatu accepto, id omnium primum egit, ut per conquisitionem numerum equitum augeret: nec aliarum gentium adspernatus, maxime tamen Numidas (id longe primum equitum in Africa est genus) conducit. Jam ad quatuor millia equitum habebat, quum Saleram nomine urbem occupavit; quindecim ferme millia ab Romanis castris. Quod ubi Scipioni relatum est, « Æstiva sub tectis equitatus! [inquit] sint » (p) vel plures, dum talem ducem habeant. » Eoque minus sibi (q) cessandum ratus, quo illi

U. c. 548. a. C. 204.

(p) *Æst. sint, agere equitatus; sint, inquit*, Gron.

(q) *sibi* del. *Gron.*

U. c. 548. a. C. 204.

segnius rem agerent, Masiniſſam cum equitatu præmiſſum portis obequitare, atque hoſtem ad pugnam elicere, jubet: ubi omnis multitudo ſe effudiſſet, graviorque jam in certamine eſſet, quam ut facile ſuſtineri poſſet, cederet (*r*) paullatim; ſe in tempore pugnæ obventurum. Tantum moratus, quantum ſatis temporis prægreſſo viſum ad eliciendos hoſtes, cum Romano equitatu ſecutus, tegentibus tumulis, qui perobportune circa viæ flexus obpoſiti erant, occultus proceſſit.

Equeſtre prælium.

Maſiniſſa, ex compoſito, nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipſis obequitabat portis, aut cedendo, quum timoris ſimulatio audaciam hoſti faceret, ad inſequendum (*s*) temere eliciebat. Nondum omnes egreſſi erant, varieque dux fatigabatur, alios vino & ſomno graves arma capere, & frenare equos cogendo; aliis, ne ſparſi & inconditi ſine ordine, ſine ſignis omnibus portis excurrerent, obſiſtendo. Primo incaute ſe evehentes Maſiniſſa excipiebat: mox plures ſimul conferti porta effuſi æquaverant certamen: poſtremo, jam omnis equitatus prœlio quum adeſſet, ſuſtineri

(*r*) *cedere* Gron. Crev.

(*s*) *ad inſequendum* l. *inſequentem* Gron. Crev.

sustineri ultra nequiere (t). Non tamen effusa fuga Masinissa, sed cedendo sensim, inpetus eorum excipiebat : donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris viribus, & recentibus equis, Hannoni Afrisque pugnando ac sequendo fessis se circumfudere : & Masinissa, flexis subito equis, in pugnam rediit. Mille ferme, qui primi agminis fuerant, ut quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone intercluſi atque interfecti sunt. Ceteros, ducis præcipue territos cæde, effuse fugientes per tria (u) millia passuum victores secuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt. Inter eos satis constabat, non minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse, & divitiis quosdam & genere inlustres. U. c. 548. a. C. 204. *Vincuntur Carthaginienses.*

XXXV. Eodem forte, quo hæc gesta sunt, die naves, quæ prædam in Siciliam vexerant, cum commeatu rediere; velut ominatæ, ad prædam alteram repetendam sese venisse. Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus prœliis interfectos, non

(t) *nequivere* Gron. Crev.

(u) *triginta* Crev.

U. c. 548. a. C. 204. omnes auctores sunt : veriti, credo, ne fal-
leret bis relata eadem res. Cœlius quidem &
Valerius captum etiam Hannonem tradunt.
Scipio præfectos equitesque, prout cujusque
opera fuerat, ante omnes Masiniſſam, insi-
gnibus donis donat : &, firmo præsidio Sa-
leræ inposito, ipse cum cetero exercitu pro-
Scipio populatur Africam. fectus, non agris modo, quacumque incede-
bat, populatis, sed urbibus etiam quibusdam
vicisque expugnatis, late fuso terrore belli,
septimo die, quam profectus erat, magnam
vim hominum & pecoris & omnis generis
prædæ trahens, in castra redit : gravesque
iterum hostilibus spoliis naves dimittit. Inde,
omissis expeditionibus parvis populationibus-
que, ad obpugnandam Uticam omnes belli
vires convertit : eam deinde, si cepisset, se-
dem ad cetera exsequenda habiturus. Simul
& a classe navales socii, qua ex parte urbs
mari adluitur, simul & terrestris exercitus
ab inminente prope ipsis mœnibus tumulo est
admotus. Tormenta machinasque & advexe-
rat secum, & ex Sicilia missa cum commea-
tibus erant : & nova in armamentario, multis
talium operum artificibus de industria inclusis,
Uticam obpugnat. fiebant. Uticensibus tanta undique mole cir-

cumſeſſis in Carthaginienſi populo; Carthaginienſibus in Haſdrubale ita, ſi is moviſſet Syphacem, ſpes omnis erat: ſed deſiderio indigentium auxilii (v) tardius cuncta movebantur. Haſdrubal, intentiſſima conquiſitione quum ad triginta millia peditum, tria equitum confeciſſet, non tamen ante adventum Syphacis caſtra propius hoſtem movere eſt auſus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum advenit: confeſtimque motis ab Carthagine caſtris, haud procul Utica munitionibusque Romanis conſedit. Quorum adventus hoc tamen momenti fecit, ut Scipio, quum quadraginta ferme dies nequidquam omnia experiens obſediſſet Uticam, abſcederet inde inrito incepto. Et (x) (jam enim hiems inſtabat) caſtra hiberna in promontorio, quod tenui jugo continenti adhærens in aliquantum maris ſpatium extenditur, communit: uno vallo & navalia (y) caſtra amplectitur. Jugo medio legionum caſtris inpoſitis, litus ad ſeptentrionem verſum ſubductæ naves navalesque ſocii tenebant: meri-

U. c. 548. a. C. 204.

Haſdrubalis & Syphacis ingentes copiæ.

Scipio recedit ab Utica.

(v) *auxilia* Gron.

(x) *&* del. *Gron. Crev.* ſublatis parentheſeos ſignis.

(y) *navalium* Gron. Crev.

U. c. 548. a. C. 204.

dianam vallem ad alterum litus devexam equitatus. Hæc in Africa usque ad extremum autumni gesta.

Commeatus ad Scipionem advecti.

XXXVI. PRÆTER convectum undique ex populatis circa agris frumentum, commeatusque ex Sicilia atque Italia advectos, Cn. Octavius proprætor ex Sardinia ab Ti. Claudio prætore, cujus ea provincia erat, ingentem vim frumenti advexit : horreaque non solum, quæ jam facta erant, repleta, sed nova ædificata. Vestimenta exercitui deerant. Id mandatum Octavio, ut cum prætore ageret, si quid ex ea provincia comparari ac mitti posset. Ea quoque haud segniter curata res. Millæ ducentæ togæ brevi spatio, & (z) duodecim millia tunicarum missa. Æstate ea, qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius consul, cui Bruttii provincia erat, in agro Crotonienſi cum Hannibale in ipso itinere tumultuario prœlio conflixit. Agminibus magis, quam acie, pugnatum est. Romani pulsi, & tumultu verius, quam pugna, ad (a) mille & ducenti de exercitu consulis interfecti : in castra trepide reditum. Neque obpugnare

Sempronius Cos. cum Hannibale male pugnat.

(z) *Et* del. *Gron. Crev.*

(a) *ad* del. *Gron. Crev.*

tamen ea hostes ausi. Ceterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuncio ad P. Licinium proconsulem, ut suas legiones admoveret, copias conjunxit. Ita duo duces, duo exercitus ad Hannibalem redierunt; nec mora dimicandi facta est: quum consuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animo esset. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidiis locatæ P. Licinii legiones. Consul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ vovit, si eo die hostes fudisset: composque ejus voti fuit. Fusi ac fugati Pœni: supra quatuor millia armatorum cæsa: paullo minus trecenti vivi capti, & equi quadraginta, & undecim militaria signa. Perculsus adverso prœlio Hannibal Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius consul in (b) altera parte Italiæ non tam armis, quam judiciorum terrore, Etruriam continet, totam ferme ad Magonem, ac per eum ad spem novandi res, versam. Eas quæstiones ex senatusconsulto minime ambititiose habuit. Multique nobiles Etrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserant ad Magonem de populorum

U. c. 548. a. C. 204.

Hannibalem acie vincit.

Cornelius Cos. Etruriam in officio continet.

(b) *in* del. *Gron.*

V. c. 548. a. C. 204 fuorum defectione, primo præsentes erant condemnati; postea, conscientia sibimet ipsi exsilium consciscentes, quum absentes damnati essent, corporibus subtractis, bona tantum, quæ publicari poterant, pignoranda pœnæ præbebant.

Livii & Claudii censura.

XXXVII. Dum hæc consules diversis regionibus agunt, censores interim Romæ M. Livius & C. Claudius senatum recitaverunt. Princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. Notati septem: nemo tamen, qui sella curuli sedisset. Sarta tecta acriter & cum summa fide exegerunt. Viam e foro Boario ad Veneris, & circa foros publicos, & ædem Matris Magnæ in Palatio faciendam locaverunt. Vectigal etiam novum ex salaria annona statuerunt. Sextante sal & Romæ & per totam Italiam erat. Romæ pretio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locaverunt. Id vectigal commentum alterum ex censoribus satis credebant, populo iratum, quod iniquo judicio quondam damnatus esset: & in pretio salis maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. Inde Salinatori Livio inditum cognomen. Lustrum conditum serius,

quia per provincias dimiserunt censores, ut civium Romanorum in exercitibus, quantus ubique esset, referretur numerus. Censa cum iis ducenta decem quatuor millia hominum, Condidit lustrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, (quod numquam antea factum erat) deferentibus ipsarum coloniarum censoribus, censum acceperunt: ut, quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta exstarent. Equitum deinde census agi cœptus est: & ambo forte censores equum publicum habebant. Quum ad tribum Polliam ventum est, in qua M. Livii nomen erat, & præco cunctaretur citare ipsum censorem; « Cita, » [inquit Nero] M. Livium: » &, sive ex residua & vetere simultate, sive intempestiva jactatione severitatis inflatus, M. (c) Livium, quia populi judicio esset damnatus, equum vendere jussit. Item M. Livius, quum ad tribum Arniensem (d) & nomen collegæ ventum est, vendere equum C. Claudium jussit, duarum rerum caussa; unius, quod falsum adversus se testimonium dixisset; alterius,

U. c. 548. a. C. 204.

Census.

Certamen notarum inter censores.

(c) *M.* del. *Gron. Crev.*

(d) *Narnienſem* Gron. Crev.

U. c. 548. a. C. 204. quod non sincera fide secum in gratiam redisset. Itaque ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius, cum suæ famæ damno, factum est. Exitu censuræ quum in leges juraſſet C. Claudius, & in ærarium escendisset, inter nomina eorum, quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Livius in ærarium venit, &, præter Mæciam tribum, quæ se nec condemnasset, neque condemnatum aut consulem aut censorem feciſſet, populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: quod & innocentem se condemnasſent, & condemnatum consulem & censorem feciſſent: neque inficiari possent, aut judicio semel, aut comitiis bis ab se peccatum esse. Inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. Quod si exemplum haberet bis eumdem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Pravum certamen notarum inter censores: castigatio inconstantiæ populi censoria, & gravitate temporum illorum digna. In invidia censores quum essent, crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bæbius tribunus plebis diem ad populum utrique dixit. Ea res consensu Pa-

trum discussa est, ne postea obnoxia popu- *V. c. 548. a. C. 204.*
lari auræ censura esset.

XXXVIII. EADEM ætate in Bruttiis Clampetia a consule vi capta, Consentia & Pandosia, & ignobiles aliæ civitates, voluntate in ditionem venerunt. Et, quum comitiorum jam adpeteret tempus, Cornelium potius ex Etruria, ubi nihil belli erat, Romam adciri placuit. Is consules Cn. Servilium Cæpionem & C. Servilium Geminum creavit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. (e) Cornelius *Comitia.*
Lentulus, P. Quinctilius Varus, P. Ælius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo, quum ædiles plebis essent, prætores creati sunt. Consul, comitiis perfectis, ad exercitum in Etruriam rediit. Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum eorum subfecti; Ti. Veturius Philo flamen Martialis, in locum M. Æmilii Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusque: & in M. Pomponii Mathonis auguris & decemviri locum creati, decemvir M. Aurelius Cotta, augur Ti. Sempronius Grac-

(e) *Cn.* Gron. Crev.

U. c. 548. chus admodum adoleſcens, quod tunc perra-
a. C. 204. rum in mandandis ſacerdotiis erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio poſitæ ab ædilibus curulibus, C. Livio & M. Servilio Gemino. Et ludi Romani biduum inſtaurati. Item per biduum plebeii ab ædilibus P. Ælio, P. Villio : & Jovis epulum fuit ludorum cauſſa.

EPITOME
LIBRI XXX LIVIANI

In Africa Scipio Carthaginienſes & eumdem Syphacem Numidarum regem Haſdrubalemque pluribus prœliis vicit, adjuvante Maſiniſſa, binaque hoſtium caſtra expugnavit : in quibus quadraginta millia hominum ferro ignique conſumta ſunt. Syphacem per C. Lælium & Maſiniſſam cepit. Maſiniſſa Sophonisbam, uxorem Syphacis, filiam Haſdrubalis, captam ſtatim adamavit, &, nuptiis factis, uxorem habuit. Caſtigatus a Scipione venenum ei miſit : quo hauſto illa deceſſit. Effectumque eſt multis Scipionis victoriis, ut Carthaginienſes, in deſperationem acti, in auxilium publicæ ſalutis Hannibalem ex Italia revocarent. Isque, anno decimoſexto Italia decedens, in Africam trajecit, tentavitque per conloquium pacem cum Scipione componere :

& , quum de conditionibus pacis non convenisset , acie victus est. Pax Carthaginiensibus data est petentibus. Hannibal Gisgonem , pacem dissuadentem, manu sua detraxit : excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago , qui bello in agro Insubrium cum Romanis conflixerat , vulneratus , dum in Africam per legatos revocatus revertitur , ex vulnere mortuus est. Masiniss æ regnum restitutum est. Reversus in urbem Scipio amplissimum nobilissimumque egit triumphum , quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus (incertum militari prius favore , an populari aura ita cognominatus) primus certe hic imperator victæ a se nomine gentis nobilitatus est.

LIBER XXX

I.

CN. SERVILIUS Cæpio & C. Servilius Geminus consules, (sextus decimus is annus belli Punici erat) quum de republica belloque & provinciis ad senatum retulissent, censuerunt Patres, ut consules inter se compararent, sortirenturve, uter Bruttios adversus Hannibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet. Cui Bruttii evenissent, exercitum a P. Sempronio (*a*) acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) Licinio subcederet: is Romam reverteretur, bello quoque bonus habitus, ad cetera, quibus nemo ea tempestate instructior civis habebatur, congestis omnibus humanis a natura fortunaque bonis. Nobilis idem ac dives erat: forma viribusque corporis excellebat. Facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu, ad (*b*) populum suadendi ac dissuadendi locus esset: juris pontificii peritissimus. Super hæc, bel-

U. c. 549. a. C. 203.

Provinciæ.

Laus P. Licinii.

(a) add. *consule* Gron.

(b) *& ad* Gron.

U. c. 549. a. C. 203. licæ quoque laudis (c) consulatus compotem fecerat. Quod in Brutiis provincia, idem in Etruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius novo consuli tradere exercitum jussus: ipse, prorogato imperio, Galliam provinciam obtinere cum legionibus iis, quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde provincias: Cæpioni Bruttii, Servilio Gemino Etruria evenit. Tum prætorum provinciæ in sortem conjectæ. Jurisdictionem urbanam Pætus Ælius, Sardiniam P. (d) Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Lucretio Spurio eæ fuerant) Quinctilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, ut Genuam oppidum a Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni, non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est: decretumque, ut supplicatio fieret, quod is in Africam provinciam trajecisset, ut ea res salutaris populo Romano ipsique duci atque exercitui esset.

(c) *laudes* Gron.

(d) *Cn.* Gron. Crev.

II. In Siciliam tria millia militum sunt scripta. Et, quia, quod roboris ea provincia habuerat, in Africam transvectum fuerat, ne qua classis ex Africa trajiceret, quadraginta navibus custodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim novas naves Villius secum in Siciliam duxit : ceteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic classi M. Pomponius, prioris anni prætor, prorogato imperio præpositus, novos milites ex Italia advectos in naves inposuit. Parem navium numerum Cn. Octavio, prætori item prioris anni, cum pari jure imperii ad tuendam Sardiniæ oram Patres decreverunt. Lentulus prætor duo millia militum dare in naves jussus. Et Italiæ ora, quia incertum erat, quo missuri classem Carthaginienses forent, (videbantur autem, quidquid nudatum præsidiis esset, petituri) M. Marcio, prætori prioris anni, cum totidem navibus tuenda data est. Tria millia militum in eam classem ex decreto Patrum consules scripserunt, & duas legiones urbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus imperioque veteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino, decretæ. Viginti omnino legionibus, & centum sexa- *U. c. 549. a. C. 203.*

Legiones 20.

U. c. 549. a. C. 203. ginta navibus longis res Romana eo anno
naves 160. gesta. Prætores in provincias ire jussi. Consulibus imperatum, priusquam ab urbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum voviſſet, si eodem statu respublica staret. Et novas religiones excitabant in animis
Prodigia. hominum prodigia, ex pluribus locis nuncia-
ta. Aurum in Capitolio corvi non laceraſſe tantum rostris crediti, sed etiam ediſſe. Mures Antii coronam auream adrosere. Circa Capuam omnem agrum locustarum vis ingens, ita ut, unde adveniſſent, parum constaret, complevit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ sparsi primum ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinone arcus solem tenui linea amplexus est; circulum deinde ipsum major solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri agro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri, primam hostiam inmolanti, caput jecinoris desuit. Ea prodigia majoribus hostiis procurata. Editi a collegio pontificum Dii, quibus sacrificaretur.

III. His transactis, consules prætoresque in provincias profecti. Omnibus tamen, velut

eam

eam sortitis, Africæ cura erat; seu quia ibi summam rerum bellique verti cernebant; seu ut Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis versa civitas erat. Itaque non ex Sardinia tantum, (sicut ante dictum est) sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimenta, frumentumque, & arma etiam ex Sicilia, & omne genus commeatus eo portabantur. Nec Scipio ullo tempore hiemis belli opera remiserat, quæ multa simul undique eum circumstabant. Uticam obsidebat. Castra in conspectu Hasdrubalis erant. Carthaginienses deduxerant naves. Classem paratam instructamque ad commeatus intercipiendos habebant. Inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo miserat; si forte jam (e) satias amoris in uxore ex multa copia cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginiensibus conditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia excederent, quam, si bellaretur, spes ulla desciturum adferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim, (& ita pars major auctores sunt) quam ipsum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in castra Romana ad conloquium venisse. Primo

U. c. 549. a. C. 205.

Res gestæ in Africa.

(e) *eum* Gron. Crev.

U. c. 549. a. C. 203. eas conditiones imperator Romanus vix auribus admisit. Postea, ut caussa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere, ac spem facere, sæpius ultro citroque agitantibus rem conventuram. Hibernacula Carthaginiensium, congesta temere ex agris materia exædificata, lignea ferme tota erant. Numidæ præcipue arundine textis, storeaque pars maxima tectis, passim nullo ordine, quidam, ut sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant castra hostium per occasionem incendendi.

Castra Hasdrubalis & Syphacis.

IV. Cum legatis, quos mitteret ad Syphacem, calonum loco primos ordines spectatæ virtutis atque prudentiæ servili habitu mittebat; qui, dum in conloquio legati essent, vagi per castra, alius alia, aditus exitusque omnes, situm formamque & universorum castrorum, & partium, qua Pœni, qua Numidæ haberent, quantum intervalli inter Hasdrubalis ac regia castra esset, specularentur: moremque simul noscerent stationum vigiliarumque: nocte, an interdiu obportuniores insidianti essent. Et inter crebra conloquia alii atque alii de industria. quo plu-

ribus omnia nota essent, mittebantur. Quum saepius agitata res certiorem spem pacis in dies & Syphaci & Carthaginiensibus per eum faceret; legati Romani « vetitos se reverti » ad imperatorem [aiunt] nisi certum respon- » sum detur. Proinde, seu ipsi staret jam sen- » tentia, seu consulendus Hasdrubal & Car- » thaginienses essent, consuleret. Tempus esse » aut pacem componi, aut bellum naviter » geri.» Dum consulitur Hasdrubal ab Syphace, ab Hasdrubale Carthaginienses; & speculatores omnia visendi, & Scipio ad comparanda ea, quae in rem erant, tempus habuit. Et ex mentione ac spe pacis neglegentia, ut fit, apud Poenos Numidamque orta cavendi, ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum, quibusdam (quia nimis cupere Romanus pacem videbatur) iniquis per occasionem adjectis; quae perobportune cupienti tollere inducias Scipioni causam praebuere: ac nuncio regis, quum relaturum se ad consilium dixisset, postero die respondit, « Se » uno frustra tendente, nulli alii pacem pla- » cuisse. Renunciaret igitur, nullam aliam » spem pacis, quam relictis Carthaginiensibus, » Syphaci cum Romanis esse.» Ita tollit in-

U. c. 549. a. C. 203.

U. c. 549. a. C. 203.

ducias, ut libera fide incepta exsequeretur: deductisque navibus (& jam veris principium erat) machinas tormentaque, velut a mari adgressurus Uticam, inponit. Et duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum super Uticam mittit: simul ut ab eo, quod parabat, in alterius rei curam converteret hostium animos: simul ne qua, quum ipse ad Syphacem Hasdrubalemque profectus esset, eruptio ex urbe & inpetus in castra sua, relicta cum levi præsidio, fieret.

Incensa a Scipione.

V. His præparatis, advocatoque consilio, edicere exploratoribus jussis, quæ comperta adferrent, Masinissaque, cui omnia hostium nota erant; postremo ipse, quid pararet in proximam noctem, proponit. Tribunis edicit, ut, ubi, prætorio dimisso, signa concinuissent, extemplo educerent castris legiones. Ita, ut imperaverat, signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. Ad primam ferme vigiliam agmen explicaverunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra hostium perventum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Masinissamque ac Numidas, adtribuit: & castra Syphacis invadere, ignes-

que conjicere jubet. Singulos deinde separatim, Lælium ac Masiniſſam, ſeductos obteſtatur, « ut, quantum nox providentiæ adimat, » tantum diligentia expleant curaque. Se Haſ- » drubalem Punicaque caſtra adgreſſurum. » Ceterum non ante cœpturum, quam ignem » in regiis caſtris conſpexiſſet. » Neque ea res morata diu eſt. Nam, ut proximis caſis injectus ignis hæſit, extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus, totis ſe paſſim diſſipavit caſtris. Et trepidatio quidem, quanta neceſſe erat, in nocturno effuſo tam late incendio orta eſt: ceterum, fortuitum, non hoſtilem ac bellicum, ignem rati eſſe, ſine armis ad reſtinguendum incendium effuſi, in armatos incidere hoſtes, maxime Numidas, ab Maſiniſſa notitia regiorum caſtrorum ad exitus itinerum idoneis locis diſpoſitos. Multos in ipſis cubilibus ſemiſomnos hauſit flamma: multi in præcipiti fuga, ruentes ſuper alios alii, in anguſtiis portarum obtriti ſunt. *U. c. 549. a. C. 203.*

VI. Relucentem flammam primo vigiles Carthaginienſium, deinde excitati alii nocturno tumultu quum conſpexiſſent, ab eodem errore credere & ipſi ſua ſponte incendium ortum. Et clamor inter cædem & vulnera

U. c. 549. a. C. 203. sublatus, an ex trepidatione nocturna esset, confusus, sensum veri adimebat. Igitur pro se quisque inermes, ut quibus nihil hostile suspectum esset, omnibus portis, qua cuique proximum erat, ea modo, quæ restinguendo igni forent, portantes, in agmen Romanum ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterquam hostili odio, etiam ne quis nuncius effugeret, extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas invadit: ignibusque in proxima tecta conjectis, effusa flamma primo veluti sparsa pluribus locis reluxit, dein per continua serpens, uno repente omnia incendio hausit. Ambusti homines jumentaque fœda primum fuga, dein strage, obruerant itinera portarum. Quos non obpressérat ignis, ferro absumti: binaque castra clade una deleta. Duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum duo millia peditum & quingenti equites semiermes, magna pars saucii, adflatique incendio, effugerunt. Cæsa aut hausta flammis quadraginta millia hominum sunt, capta supra quinque millia: multi Carthaginiensium nobiles, undecim senatores, signa militaria centum septuaginta quatuor, equi Numidici supra duo millia septingenti, elephanti sex

capti; octo flamma ferroque absumti, magnaque vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit. *a. c. 549. U. C. 203.*

VII. HASDRUBAL ex fuga, cum paucis, Afrorum urbem proximam petierat: eoque omnes, qui supererant, vestigia ducis sequentes, se contulerant. Metu deinde, ne dederetur Scipioni, urbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti: nec quidquam hostile, quia voluntate concesserant in ditionem, factum. Duæ subinde urbes captæ direptæque. Ea præda, & quæ castris ex incensis & igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium ferme inde spatio loco communito consedit. Hasdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius consuleretur. Quo tantus primo terror est adlatus, ut omissa Utica, Carthaginem crederent extemplo Scipionem obsessurum. Senatum itaque suffetes (quod velut consulare imperium apud eos erat) vocaverunt. Ibi e tribus (*f*) (una de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Hannibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam revocabat: tertia Romanæ in adversis rebus

(*f*) *ibi tribus dictis sententiis* Gron. Crev.

U. c. 549. a. C. 203.

constantiæ erat; reparandum exercitum, Syphacemque hortandum (g), ne bello absisteret, censebat) hæc sententia, quia Hasdrubal præsens Barcinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in urbe agrisque haberi cœptus, & ad Syphacem legati missi, summa ope & ipsum reparantem bellum: quum uxor non jam, ut ante, blanditiis, satis potentibus ad animum amantis, sed precibus & misericordia valuisset, plena lacrimarum obtestans, ne patrem suum patriamque proderet, iisdemque flammis Carthaginem, quibus castra conflagrassent, absumi sineret. Spem quoque obportune oblatam adferebant legati: quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Abbam, ab conquisitoribus suis conducta in Hispania, egregiæ juventutis, sibi obcurrisse: & Hasdrubalem prope diem adfore cum manu haudquaquam contemnenda. Igitur non benigne modo legatis respondit, sed ostendit etiam multitudinem agrestium Numidarum, quibus per eosdem dies arma equosque dedisset, & omnem juventutem adfirmat exciturum ex regno. « Scire incendio, non prœlio, cladem

Carthaginienses bellum reparant.

(g) *orandum* Gron. Crev.

» acceptam. Eum bello inferiorem esse, qui » armis vincatur. » Hæc legatis responsa. Et post dies paucos rursus Hasdrubal & Syphax copias junxerunt. Is omnis exercitus fuit triginta ferme millium armatorum. *U. c. 549. a. C. 203.* *Copias cum Syphace jungunt.*

VIII. SCIPIONEM, velut jam debellato, quod ad Syphacem Carthaginiensesque adtineret, Uticæ obpugnandæ intentum, jamque machinas admoventem muris, avertit fama redintegrati belli : modicisque præsidiis ad speciem modo obsidionis terra marique relictis, ipse cum robore exercitus ire ad hostes pergit. Primo in tumulo, quatuor ferme millia distante ab castris regiis, consedit: postero die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos, subjectos ei tumulo, degressus, subcedendo ad stationes hostium, lacessendoque levibus prœliis, diem absumsit : & per insequens biduum tumultuosis hinc atque illinc excursionibus in vicem, nihil dictu satis dignum fecerunt. Quarto die utrimque in aciem descensum est. Romanus principes post hastatorum prima signa, in subsidiis triarios constituit : equitatum Italicum ab dextro cornu, ab lævo Numidas Masinissamque obposuit. Syphax Hasdrubalque, Numidicis ad-

U. c. 549. a. C. 203. versus Italicum equitatum, Carthaginiensibus contra Masiniſſam locatis, Celtiberos in mediam aciem in adverſa ſigna legionum accepere. Ita inſtructi concurrunt. Primo impetu ſimul utraque cornua, & Numidæ & Carthaginienſes pulſi. Nàm neque Numidæ, maxima pars agreſtes, Romanum equitatum, neque Carthaginienſes, & ipſe novus miles, Maſiniſſam, recenti ſuper cetera victoria terribilem, ſuſtinuere. Nudata utrimque cornibus Celtiberum acies ſtabat: quod nec in fuga ſalus ulla oſtendebatur locis ignotis, neque ſpes veniæ ab Scipione erat; quem, bene meritum de ſe & gente ſua, mercenariis armis in Africam obpugnatum veniſſent. Igitur, circumfuſis undique hoſtibus, alii ſuper alios cadentes, obſtinati moriebantur: omnibusque in eos verſis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Haſdrubal præceperunt. Fatigatos cæde diutius, quam pugna, victores nox obpreſſit.

Prælium committitur.

Vincunt Romani.

IX. Postero die Scipio Lælium Maſiniſſamque, cum omni Romano & Numidico equitatu expeditisque militum, ad perſequendos Syphacem atque Haſdrubalem mittit. Ipſe, cum robore exercitus, urbes circa, quæ

omnes (*h*) Carthaginiensium ditionis erant, partim spe, partim metu, partim vi subegit. Carthagini quidem erat ingens terror, & circumferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthaginem repente adgressurum credebant. Itaque & muri reficiebantur, propugnaculisque armabantur: & pro se quisque, quæ diutinæ obsidioni tolerandæ sunt, ex agris convehit. (*i*) Rara mentio est pacis, frequentior legatorum ad Hannibalem arcessendum mittendorum. Pars maxima classem, quæ ad commeatus excipiendos parata erat, mittere jubent ad obprimendam stationem navium ad Uticam, incaute agentem: forsitan etiam navalia castra, relicta cum levi præsidio, obpressuros. In hoc consilium maxime inclinant: legatos tamen ad Hannibalem mittendos censent. Quippe, classi ut felicissime gerantur res, parte aliqua levari Uticæ obsidionem: Carthaginem ipsam qui tueatur (*k*), neque imperatorem alium, quam Hannibalem, neque exercitum alium, quam Hanni-

U. c. 549. a. C. 203.

Terror Pœnorum.

(h) *urbes circa omnes, quæ* Gron. Crev.

(i) *convehebat* Gron.

(k) *tueantur* Gron. Crev.

V. c. 549. a. C. 203.

Legati missi ad revocandum Hannibalem.

balis, supereſſe. Deductæ ergo poſtero die naves, ſimul & legati in Italiam profecti, raptimque omnia, ſtimulante fortuna, agebantur: &, in quo quiſque ceſſaſſet, prodi ab ſe ſalutem omnium rebatur. Scipio, gravem jam ſpoliis multarum urbium exercitum trahens, captivis aliaque præda in vetera caſtra ad Uticam miſſis, jam in Carthaginem intentus, occupat relictum fuga cuſtodum Tuneta: abeſt ab Carthagine quindecim millia ferme paſſuum locus, quum operibus, tum ſuapte natura tutus, & qui & ab Carthagine conſpici, & præbere ipſe proſpectum, quum ad urbem, tum ad circumfuſum mare urbi, poſſet.

Claſſem Romanam invadunt Carthag.

X. Inde, quum maxime vallum Romani jacerent, conſpecta claſſis hoſtium eſt, Uticam Carthagine petens. Igitur, omiſſo opere, pronunciatum iter, ſignaque raptim ferri ſunt cœpta: ne naves, in terram & obſidionem verſæ, ac minime navali prœlio aptæ, obprimerentur. Qui enim reſtitiſſent agili & nautico inſtrumento aptæ & armatæ claſſi naves, tormenta machinasque portantes, & aut in onerariarum uſum verſæ, aut ita adpulſæ (*l*) ad muros, ut pro aggere ac pon-

(l) *pulſæ* Gron. Crev.

tibus præbere adscensus possent? Itaque Scipio, contra quam in navali certamine solet, rostratis, quæ præsidio aliis esse poterant, in postremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro adversus hostem obposuit: easque ipsas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines possent, malis antennisque de nave in navem trajectis, ac validis funibus velut uno inter se vinculo inligatis, comprendit: tabulasque superinstravit, ut pervium ordinem faceret (m): & sub ipsis pontibus intervalla fecit, qua procurrere speculatoriæ naves in hostem, ac tuto recipi possent. His raptim pro tempore instructis, mille ferme delecti propugnatores onerariis inponuntur: telorum maxime missilium, ut, quamvis longo certamine, subficerent, vis ingens congeritur. Ita parati atque intenti hostium adventum obperiebantur. Carthaginienses, qui, si maturassent, omnia permixta turba trepidantium primo inpetu obpressissent, perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, ubi ipsi plus poterant, satis fidentes, die segni navigatione

U. c. 549. a. C. 203.

(m) *ut pervius in totum navium ordo esset.* Gron. Crev.

U. c. 549. a. C. 203. absumto, sub occasum solis in portum (Russicinona Afri vocant) classe adpulere. Postero die sub ortum solis instruxere ab alto naves, velut ad justum prœlium navale, & tamquam exituris contra Romanis. Quum diu stetissent, postquam nihil moveri ab hostibus viderunt, tum demum onerarias adgrediuntur. Erat res minime certamini navali similis, proxime speciem muros obpugnantium navium. Altitudine aliquantum onerariæ superabant: ex rostratis Pœni vana pleraque (utpote supino jactu) tela in superiorem locum mittebant: gravior ac pondere ipso libratior superne ex onerariis ictus erat. Speculatoriæ naves ac levia ipsa navigia, quæ sub constratis pontium per intervalla excurrebant, primo ipso tantum inpetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incommodæ erant, quod permixtæ cum hostium navibus inhibere sæpe tela cogebant, metu ne ambiguo ictu suis inciderent: postremo asseres ferreo unco præfixi (Harpagones vocant (*n*)) ex Punicis navibus injici in Romanas cœpti. Quos quum neque ipsos, neque catenas, quibus suspensi

(n) *Harpagonas vocat miles*) Gron. Crev.

injiciebantur, incidere possent; ut quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem unco traheret, scindi videres vincula, quibus alia aliis innexa erat, seriem aliam simul plurium navium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes, & vix transiliendi in secundum ordinem navium spatium propugnatoribus datum est. Sex ferme onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt: major quam pro re lætitia, sed eo gratior, quod inter adsiduas clades ac lacrimas unum quantumcumque ex insperato gaudium adfulserat; cum eo, ut adpareret, haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum a præfectis suarum navium foret, & Scipio in tempore subvenisset. *U. c. 549. a. C. 203.* *Naves sex abstrahunt.*

XI. Per eosdem forte dies, quum Lælius & Masiniſſa quintodecimo ferme die in Numidiam perveniſſent, Massyli (o), regnum paternum Masiniſſæ, læti ut ad regem diu desideratum concessere. Syphax, pulsis inde præfectis præsidiisque suis, vetere se continebat regno, neutiquam quieturus. Stimulabant ægrum amore uxor socerque: & ita viris equisque abundabat, ut subjectæ oculis *Masiniſſa regnum recuperat.*

(o) *Massylii* Gron. Crev.

U. c. 549. a. C. 203. regni per multos florentis annos vires etiam minus barbaro atque inpotenti animo ſpiritus poſſent facere. Igitur omnibus, qui bello apti erant, in unum coactis equos, arma, tela dividit. Equites in turmas, pedites in cohortes, ſicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, diſtribuit. Exercitu haud minore, quam quem prius habuerat, ceterum omni prope novo atque incondito, ire ad hoſtes pergit. Et, caſtris in propinquo poſitis, primo pauci equites ex tuto ſpeculantes ab ſtationibus progredi; inde jaculis ſubmoti recurrere ad ſuos: inde excurſiones in vicem fieri, &, quum pulſos indignatio accenderet, plures ſubire: quod inritamentum certaminum equeſtrium eſt, quum aut vincentibus ſpes, aut pulſis ira adgregat ſuos. Ita tum a paucis prœlio accenſo, omnem utrimque poſtremo equitatum certaminis ſtudium effudit: ac, dum ſincerum equeſtre prœlium erat, multitudo Maſæſylorum, ingentia agmina Syphace emittente, ſuſtineri vix poterat: deinde, ut pedes Romanus repentino per turmas ſuas viam dantes intercurſu ſtabilem aciem fecit, abſterruitque effuſe invehentem ſeſe hoſtem, primo barbari ſegnius permittere equos;

Syphax bellum reparat.

Vincitur a Lælio & Maſiniſſa.

equos; deinde ſtare ac prope turbari novo genere pugnæ; poſtremo, non peditі ſolum cedere, ſed ne equitem quidem ſuſtinere, peditis præſidio audentem. Jam ſigna quoque legionum adpropinquabant. Tum vero Maſæſyli non modo primum inpetum, ſed ne conſpectum quidem ſignorum atque armorum, tulerunt: tantum ſeu memoria priorum cladium, ſeu præſens terror valuit. *U. c. 549. a. C. 203.*

XII. Ibi Syphax, dum obequitat hoſtium turmis, ſi pudore, ſi periculo ſuo fugam ſiſtere poſſet, equo graviter icto, effuſus obprimitur capiturque, & vivus, lætum ante omnes Maſiniſſæ præbiturus ſpectaculum, ad Lælium pertrahitur. Cirta (p) caput regni Syphacis erat: eo ſe ingens hominum contulit vis. Cædes in eo prœlio minor, quam victoria, fuit, quia equeſtri tantummodo prœlio certatum fuerat. Non plus quinque millia occiſa, minus dimidium ejus hominum captum eſt, inpetu in caſtra facto, quo perculſa rege amiſſo multitudo ſe contulerat. Maſiniſſa; «Sibi quidem [dicere] nihil eſſe »in præſentia pulchrius, quam victorem; »recuperatum tanto poſt intervallo, patrium *Capitur.*

(p) *Cirtha* Gron.

U. c. 549. a. C. 203.

» invisere regnum : sed tam secundis, quam » adversis, rebus non dari spatium ad cessan- » dum. Si se Lælius cum equitatu vinctoque » Syphace Cirtam præcedere sinat, trepida » omnia metu se obpressurum : Lælium cum » peditibus subsequi modicis itineribus posse. » Adsentiente Lælio, prægressus Cirtam, evocari ad conloquium principes Cirtensium jubet. Sed apud ignaros regis casus, neque quæ acta essent promendo, nec minis, nec suadendo, ante valuit, quam rex vinctus in conspectum datus est. Tum ad spectaculum tam fœdum comploratio orta : & partim pavore mœnia sunt deserta, partim repentino consensu gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et Masiniſſa, præsidio circa portas obportunaque mœnium dimisso, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti vestibulum in ipso limine Sophonisba, uxor Syphacis, filia Hasdrubalis Pœni, obcurrit : &, quum in medio agmine armatorum Masiniſſam insignem, quum armis, tum cetero habitu, conspexisset, regem esse (id quod erat) rata, genibus advoluta ejus : « Omnia quidem (q)

Sophonisba Masiniſſæ supplicat.

(q) inſ. *inquit* Gron. Crev.

» ut posses in nobis, Dii (r) dederunt, vir- U. c. 549.
» tusque & felicitas tua. Sed, si captivæ a. C. 205.
» apud dominum vitæ necisque suæ vocem
» supplicem mittere licet, si genua, si victri-
» cem adtingere dextram, precor quæsoque
» per majestatem regiam, in qua paullo ante
» nos quoque fuimus, per gentis Numidarum
» nomen, quod tibi cum Syphace commune
» fuit, per hujusce regiæ Deos, qui te melio-
» ribus ominibus accipiant, quam Syphacem
» hinc miserunt, hanc veniam supplici des;
» ut ipse, quodcumque fert animus, de capti-
» va statuas, neque me in cujusquam Romani
» superbum ac crudele arbitrium venire sinas.
» Si nihil aliud, quam Syphacis uxor, fuis-
» sem, tamen Numidæ, atque in eadem me-
» cum Africa geniti, quam alienigenæ &
» externi, fidem experiri mallem. Quid Car-
» thaginienſi ab Romano, quid filiæ Hasdru-
» balis timendum sit, vides. Si nulla alia re
» potes, morte me ut vindices ab Romano-
» rum arbitrio, oro obtestorque. » Forma
erat insignis & florentissima ætas. Itaque
quum modo, dextram amplectens, in id,
ne cui Romano traderetur, fidem exposceret,

(r) *in nos Dii tibi* Gron. Crev.

U. c. 549. a. C. 203. propiusque blanditias oratio esset, quam preces; non in misericordiam modo prolapsus est animus victoris, sed (ut est genus Numidarum in Venerem præceps) amore captivæ victor captus, data dextera in id, quod petebatur, obligandæ fidei, in regiam concedit. Institit deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret. Quod quum expedire non posset, ab amore temerarium atque inpudens mutuatur consilium. Nuptias in eum ipsum diem repente parari jubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni, consulendi velut in captivam, quæ Masiniſſæ jam nupta foret. Factis nuptiis supervenit Lælius: & adeo non dissimulavit inprobare se factum, ut primo etiam cum Syphace & ceteris captivis detractam eam toro geniali mittere ad Scipionem conatus sit. Victus deinde precibus Masiniſſæ orantis, ut arbitrium, utrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem rejiceret; misso Syphace & captivis, ceteras urbes Numidiæ, quæ præsidiis regiis tenebantur, adjuvante Masiniſſa, recipit (*s*).

Ducit eam uxorem Masiniſſa.

(*s*) *recepit* Gron. Crev.

XIII. SYPHACEM in castra abduci, quum esset nunciatum, omnis velut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est. Præcedebat ipse vinctus; sequebatur grex nobilium Numidarum. Tum, quantum quisque plurimum posset, magnitudini Syphacis, famæ gentis, victoriam suam augendo, addebat: « illum esse » regem, cujus tantum majestati duo potentissimi in terris tribuerint populi, Romanus » Carthaginiensisque, ut Scipio imperator » suus ad amicitiam ejus petendam, relicta » provincia Hispania exercituque, duabus » quinqueremibus in Africam navigaverit: » Hasdrubal, Pœnorum imperator, non ipse » modo ad eum in regnum venerit, sed etiam » filiam ei nuptum dederit. Habuisse eum uno » tempore in potestate duos imperatores, » Pœnum Romanumque. Sicut ab Diis inmortalibus pars utraque hostiis mactandis pacem » petisset, ita ab eo utrimque pariter amicitiam petitam. Jam tantas habuisse opes, ut » Masinissam regno pulsum eo redegerit, ut » vita ejus fama mortis & latebris, ferarum » modo in silvis rapto viventis, tegeretur. » His sermonibus circumstantium celebratus rex in prætorium ad Scipionem est perductus.

U. c. 549. a. C. 203.

Syphax in castra Romana adducitur.

U. c. 549. a. C. 203.

Conloquitur cum Scipione.

Movit & Scipionem quum fortuna priſtina viri præſenti fortunæ conlata, tum recordatio hoſpitii dextræque datæ, & fœderis publice ac privatim juncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in adloquendo victore. Nam quum Scipio, « quid ſibi voluiſſet, » quæreret, « qui non ſocietatem ſolum ab» nuiſſet Romanam, ſed ultro bellum intu» liſſet; » tum ille, « peccaſſe quidem ſeſe » atque inſaniſſe, » fatebatur; « ſed non tum » demum, quum arma adverſus populum Ro» manum cepiſſet: exitum ſui furoris fuiſſe, » non principium. Tunc ſe inſaniſſe, tunc » hoſpitia privata & publica fœdera omnia » ex animo ejeciſſe, quum Carthaginienſem » matronam domum acceperit. Illis nuptiali» bus facibus regiam conflagraſſe ſuam: illam » furiam peſtemque omnibus delinimentis » animum ſuum avertiſſe atque alienaſſe: nec » conquieſſe, donec ipſa manibus ſuis nefaria » ſibi arma adverſus hoſpitem atque amicum » induerit. Perdito tamen atque adflicto ſibi » hoc in miſeriis ſolatii eſſe, quod in omnium » hominum inimiciſſimi ſibi domum ac penates » eamdem peſtem ac furiam tranſiſſe videat. » Neque prudentiorem, neque conſtantiorem

» Masiniſſam, quam Syphacem, eſſe, etiam » juventa incautiorem. Certe ſtultius illum » atque intemperantius eam, quam ſe, du- » xiſſe. » U. c. 549. a. C. 203.

XIV. Hæc non hoſtili modo odio, ſed amoris etiam ſtimulis, amatam apud æmulum cernens, quum dixiſſet; non mediocri cura Scipionis animum pepulit. Et fidem criminibus raptæ prope inter arma nuptiæ, neque conſulto, neque exſpectato Lælio, faciebant; tamque præceps feſtinatio, ut, quo die captam hoſtem vidiſſet, eodem matrimonio junctam acciperet, & ad penates hoſtis ſui nuptiale ſacrum conficeret. Eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipſum in Hiſpania juvenem nullius forma pepulerat captivæ. Hæc ſecum volutanti Lælius ac Maſiniſſa ſupervenerunt; quos quum pariter ambo & benigno vultu excepiſſet, & egregiis laudibus frequenti prætorio celebraſſet; abductum in ſecretum Maſſiniſſam ſic adloquitur; « Aliqua te exiſtimo, Maſiniſſa, » intuentem in me bona, & principio in » Hiſpania ad jungendam mecum amicitiam » veniſſe, & poſtea in Africa te ipſum ſpes- » que omnes tuas in fidem meam commiſiſſe. » Atqui nulla earum virtus eſt, propter quas *Maſiniſſam caſtigat Scipio.*

U. c. 549. a. C. 203. » adpetendus tibi visus sim, qua ego æque,
» atque temperantia & continentia libidinum,
» gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad ceteras
» tuas eximias virtutes, Masinissa, adjecisse
» velim. Non est, non (mihi crede) tantum
» ab hostibus armatis ætati nostræ periculum,
» quantum ab circumfusis undique voluptati-
» bus. Qui eas sua temperantia frenavit ac do-
» muit, multo (*t*) majus decus majoremque
» victoriam sibi peperit, quam nos Syphace
» victo habemus. Quæ, me absente, strenue
» ac fortiter fecisti, libenter & commemoravi,
» & memini. Cetera te ipsum reputare tecum,
» quam, me dicente, erubescere malo. Syphax
» populi Romani auspiciis victus captusque
» est. Itaque ipse, conjux, regnum, ager,
» oppida, homines, qui incolunt, quidquid
» denique Syphacis fuit, præda populi Ro-
» mani est; & regem conjugemque ejus,
» etiamsi non civis Carthaginiensis esset,
» etiamsi non patrem ejus imperatorem hostium
» videremus, Romam oporteret (*u*) mitti,
» ac senatus populique Romani de ea judicium
» atque arbitrium esse, quæ regem nobis so-

(t) *næ multo* Gron.

(u) *oportet* Gron.

» cium allenaſſe, atque in arma egiſſe præci- *U. c. 549. a. C. 203.*
» pitem dicatur. Vince animum. Cave defor-
» mes multa bona uno vitio, & tot merito-
» rum gratiam majore culpa, quam cauſſa cul-
» pæ eſt, corrumpas. »

XV. Masinissæ hæc audienti non rubor ſolum ſubfuſus, ſed lacrimæ etiam obortæ: &, quum « ſe quidem in poteſtate futurum » imperatoris » dixiſſet, oraſſetque eum, « ut, » quantum res ſineret, fidei ſuæ temere ob- » ſtrictæ conſuleret; promiſiſſe enim, ſeſe in » nullius poteſtatem eam traditurum, » ex prætorio in tabernaculum ſuum confuſus conceſſit. Ibi, arbitris remotis, quum crebro ſuſpiritu & gemitu, quod facile ab circumſtantibus tabernaculum exaudiri poſſet, aliquantum temporis conſumſiſſet; ingenti ad poſtremum edito gemitu, fidum e ſervis vocat, ſub cujus cuſtodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, & mixtum in poculo ferre ad Sophonisbam jubet, ac ſimul nunciare; « Maſiniſſam libenter primam ei fidem » præſtaturum fuiſſe, quam vir uxori debue- » rit. Quoniam arbitrium ejus, qui poſſint, » adimant, ſecundam fidem præſtare, ne viva » in poteſtatem Romanorum veniat. Memor

Maſiniſſa venenum mittit ad Sophonisbam.

U. c. 549. a. C. 203. » patris imperatoris, patriæque, & duorum » regum, quibus nupta fuisset, sibi ipsa con- » suleret. » Hunc nuncium ac simul venenum ferens minister quum ad Sophonisbam venis- set, « Accipio [inquit] nuptiale munus; » neque (v) ingratum, si nihil majus vir » uxori præstare potuit. Hoc tamen nuncia, » melius me morituram fuisse, si non in fu- » nere meo nupsissem. » Non locuta est feroc- cius, quam acceptum poculum, nullo trepi- dationis signo dato, inpavide hausit. Quod ubi nunciatum est Scipioni, ne quid æger animi ferox juvenis gravius consuleret, ad- citum eum extemplo nunc solatur; nunc, quod temeritatem temeritate alia luerit, tri- stioremque rem, quam necesse fuerit, fece- rit, leniter castigat. Postero die, ut a præ- senti motu averteret animum ejus, in tribu- nal escendit, & concionem advocari jussit. Ibi Masinissam, primum regem adpellatum, eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione ebur- neo, toga picta, & palmata tunica donat. Addit verbis honorem, « Neque magnificen- » tius quidquam triumpho apud Romanos,

Scipio Masinis- sam am- plissimis donis de- corat.

(v) *nec* Gron. Crev.

» neque triumphantibus ampliorem eo ornatu » esse; quo unum omnium externorum dignum » Masinissam populus Romanus ducat. » Lælium deinde, & ipsum conlaudatum, aurea corona donat. Et alii militares viri, prout a quoque navata opera erat, donati. His honoribus mollitus regis animus, erectusque in spem propinquam, sublato Syphace, omnis Numidiæ potiundæ. U. c. 549. a. C. 203.

XVI. Scipio, C. Lælio cum Syphace aliisque captivis Romam misso, cum quibus & Masinissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert, &, quæ munimenta inchoaverat, permunit. Carthaginienses, non brevi solum, sed prope vano gaudio, ab satis prospera in præsens obpugnatione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus prope, quam in Hasdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, jam nullo auctore belli ultra audito, oratores ad pacem petendam mittunt triginta seniorum principes. Id erat sanctius apud illos consilium, maximaque ad ipsum senatum regendum vis. Qui ubi in castra Romana & prætorium pervenerunt, more adulantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) *Carthaginienses pacem petunt.*

U. c. 549. a. C. 203. procubuerunt. Conveniens oratio tam humili adulationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Hannibalem inpotentiæque ejus fautores. Veniam civitati petebant, civium temeritate bis jam ante eversæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio. « Imperium ex victis hostibus popu- » lum Romanum, non perniciem, petere. » Paratis obedienter servire, quæ vellet, » imperaret. » Scipio, « & venisse ea spe in » Africam se, [ait] & spem suam prospero » belli eventu auctam, victoriam se, non » pacem, domum reportaturum esse. Tamen, » quum victoriam prope in manibus habeat, » pacem non abnuere; ut omnes gentes sciant, » populum Romanum & suscipere juste bella, » & finire. Leges pacis se has dicere. Capti- » vos, & perfugas, & fugitivos restituant: » exercitus ex Italia & Gallia deducant: » Hispania abstineant: insulis omnibus, quæ » inter Italiam & Africam sunt, decedant: » naves longas, præter viginti, omnes tra- » dant: tritici quingenta, hordei trecenta » millia modium. » Pecuniæ summam quan- tam imperaverit, parum convenit. Alibi quin- que millia talentum, alibi quinque millia pondo

Leges pacis a Scipione dictæ.

argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum invenio. «His conditionibus [inquit] » placeatne pax, triduum ad consultandum » dabitur. Si placuerit, mecum inducias facite, » Romam ad senatum mittite legatos. » Ita dimissi Carthaginienses, nullas recusandas conditiones pacis quum censuissent, (quippe qui moram temporis quærerent, dum Hannibal in Africam trajiceret) legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent, alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captivos, perfugasque, & fugitivos, quo inpetrabilior pax esset.

U. c. 549. a. C. 203.

Nihil recusant Pœni moram quærentes.

XVII. Multis ante diebus Lælius, cum Syphace primoribusque Numidarum captivis, Romam venit; quæque in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine Patribus, ingenti omnium & in præsens lætitia, & in futurum spe. Consulti inde Patres regem in custodiam Albam mittendum censuerunt: Lælium retinendum, donec legati Carthaginienses venirent. Supplicatio in quatriduum decreta est. P. Ælius prætor, senatu misso, & concione inde advocata, cum C. Lælio in Rostra escendit. Ibi vero audientes, fusos Carthaginiensium exercitus, devictum & captum ingentis

Lælius cum captivis Romam venit.

U. c. 549. a. C. 203.

nominis regem, Numidiam omnem egregia victoria peragratam, tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibusque aliis multitudo solet, lætitiam inmodicam significarent. Itaque prætor extemplo edixit, « Uti æditui ædes sacras omnes tota urbe » aperirent: circumeundi, salutandique Deos, » agendique grates per totum diem populo » potestas fieret. » Postero die legatos Masiniſſæ in senatum introduxit. Gratulati primum senatui sunt, « quod P. Scipio prospere res » in Africa gessisset: » deinde gratias egerunt, « quod Masiniſſam non adpellasset modo » regem, sed fecisset, restituendo in paternum » regnum: in quo post Syphacem sublatum, » si ita Patribus visum esset, sine metu & cer- » tamine esset regnaturus. » Dein, « quod » conlaudatum pro concione amplissimis deco- » rasset donis: quibus ne indignus esset, & » dedisse operam Masiniſſam, & porro datu- » rum esse. Petere, ut regium nomen cete- » raque Scipionis beneficia & munera senatus » decreto confirmaret: &, nisi molestum » esset, illud quoque petere Masiniſſam, ut » Numidas captivos, qui Romæ in custodia » essent, remitterent. Id sibi amplum apud

Oratio Legatorum Masiniſſæ in senatu.

» populares futurum esse. » Ad ea responsum legatis : « Rerum gestarum in Africa prospere » communem sibi cum rege gratulationem esse. » Scipionem recte atque ordine videri feciſſe, » quod eum regem adpellaverit : &, quid- » quid aliud fecerit, quod cordi foret Masi- » nissæ, ea Patres comprobare atque laudare. » Munera, quæ legati ferrent regi, decreverunt : sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clavo tunicis : & equos duo phaleratos : bina equestria arma cum loricis : & tabernacula, militaremque supellectilem, qualem præberi consuli mos esset. Hæc regi prætor mittere jussus. Legatis in singulos dona ne minus quinum millium, comitibus eorum millium æris : & vestimenta bina legatis, singula comitibus Numidisque, qui ex custodia emissi redderentur regi. Ad hoc ædes liberæ, loca, (x) lautia legatis decreta. *U. c. 549. a. C. 203.*

XVIII. Eadem ætate, qua hæc decreta Romæ, & in Africa gesta sunt, P. Quinctilius Varus prætor & M. Cornelius proconsul in agro Insubrium Gallorum cum Magone Pœno signis conlatis pugnarunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt : Cornelius suas *Prælium cum Magone.*

(x) *ædes, libera loca*, Gron.

U. c. 549. a. C. 203. in subsidiis tenuit, ipse ad prima signa equo advectus: proque duobus cornibus prætor ac proconsul milites ad inferenda in hostes signa summa vi hortabantur. Postquam nihil commovebant, tum Cornelio Quinctilius: « Lentior, ut vides, » fit pugna: (y) & induratus præter » spem resistendo hostium timor: ac, ne vertat » in audaciam, periculum est. Equestrem pro» cellam excitemus, oportet, si turbare ac » statu movere volumus. Itaque vel tu ad » prima signa prœlium sustine, ego inducam » in pugnam equites: vel ego hic in prima » acie rem geram, tu quatuor legionum equi» tes in hostem emitte. » Utrâm vellet prætor, muneris partem proconsule accipiente, Quinctilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, inpigro juvene, ad equites pergit: jussosque escendere in equos repente in hostem emittit. Tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus: nec sterniset hostium acies, ni Mago, ad primum equitum motum, paratos elephantos extemplo in prœlium induxisset. Ad quorum stridorem odoremque & adspectum territi equi vanum equestre auxilium fecerunt. Et ut permixtus, ubi cuspide uti & cominus gladio posset,

(y) add. *inquit* Gron. Crev.

roboris

roboris majoris Romanus eques erat; ita in ablatum paventibus procul equis melius ex intervallo Numidæ jaculabantur. Simul & peditum legio duodecima, magna ex parte cæsa, pudore magis, quam viribus, tenebat locum. Nec diutius tenuisset, ni ex subsidiis tertiadecima legio, in primam aciem inducta, prœlium dubium excepisset. (z) Mago quoque (a) ex subsidiis Gallos integræ legioni obposuit (b). Quibus haud magno certamine fusis, hastati legionis undecimæ conglobant sese, atque elephantos jam (c) peditum aciem turbantes invadunt. In quos quum pila confertos conjecissent, nullo ferme frustra emisso, omnes retro in aciem suorum averterunt: quatuor gravati vulneribus conruerunt. Tum prima commota hostium acies, simul omnibus peditibus, ut aversos videre elephantos, ad augendum pavorem ac tumultum effusis. Sed, donec stetit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines, tenorem pugnæ servabant; postquam femine

U. c. 549. a. C. 203.

(z) *expedisset* Gron.

(a) *Magoque* Gron. Crev.

(b) *obposuissent* Gron.

(c) *jam etiam* Gron. Crev.

U. c. 549. a. C. 203.

transfixo cadentem, auferrique ex prœlio prope exsanguem videre, extemplo in fugam omnes versi. Ad quinque millia hostium eo die cæsa, & signa militaria duo & viginti capta. Nec Romanis incruenta victoria fuit: duo millia & trecenti de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione duodecima, amissi. Inde & tribuni militum duo, M. Cosconius, & M. Mænius: tertiæ decimæ quoque legionis, quæ postremo prœlio adfuerat, Cn. Helvius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duo & viginti ferme equites inlustres, obtriti ab elephantis, cum centurionibus aliquot perierunt: & longius certamen fuisset, ni vulnere ducis concessa victoria esset.

Vincunt Romani.

Mago jussus in Africam redire.

XIX. MAGO, proximæ noctis silentio profectus, quantum pati viæ per vulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos pervenit. Ibi eum legati ab Carthagine, paucis ante diebus in sinum Gallicum adpulsis navibus, adierunt, jubentes, primo quoque tempore in Africam trajicere. « Idem » & fratrem ejus Hannibalem (nam ad eum » quoque isse legatos eadem jubentes) factu» rum. Non in eo esse Carthaginiensium res,

» ut Galliam atque Italiam armis obtineant. » Mago, non imperio modo senatus periculoque patriæ motus, sed metuens etiam, ne victor hostis moranti instaret, Liguresque ipsi, relinqui Italiam a Pœnis cernentes, ad eos, quorum mox in potestate futuri essent, deficerent; simul sperans leniorem in navigatione, quam in via, jactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora, inpositis copiis in naves profectus, vixdum superata Sardinia, ex vulnere moritur: naves quoque aliquot Pœnorum disjectæ in alto a classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra marique in parte Italiæ, quæ jacet ad Alpes, gesta. Consul C. Servilius, nulla memorabili re in provincia Etruria & Gallia (quoniam eo quoque processerat) gesta, patre C. Servilio & C. Lutatio (*d*) ex servitute post sextumdecimum annum receptis, qui ad vicum Tanetum a Boiis capti fuerant, hinc patre, hinc Catulo lateri circumdatis, privato magis, quam publico decore insignis, Romam rediit. Latum ad populum est, « ne C. Servilio fraudi esset, » quod patre, qui sella curuli sedisset, vivo,

U. c. 549. a. C. 203.

In navigatione moritur.

(d) add. *patruo* Gron. Crev.

U. c. 549. a. C. 203. » quum id ignoraret, tribunus plebis atque » ædilis plebis fuisset, contra quam sanctum » legibus erat. » Hac rogatione perlata, in provinciam rediit. Ad Cn. Servilium consulem, qui in Bruttiis erat, Consentia, Uffugum, Vergæ, Besidiæ, Hetriculum, Sypheum, Argentanum, Clampetia, multique alii ignobiles populi, senescere Punicum bellum cernentes, defecere. Idem consul cum Hannibale in agro Crotoniensi acie conflixit. Obscura ejus pugnæ fama est. Valerius Antias quinque millia hostium cæsa ait. Quæ tanta res est, ut aut inpudenter ficta sit, aut neglegenter prætermissa. Nihil certe ultra rei in Italia ab Hannibale gestum. Nam ad eum quoque legati ab Carthagine, vocantes in Africam, iis forte diebus, quibus ad Magonem, venerunt.

Hannibalis revocati ex Italia dolor. XX. Frendens gemensque, ac vix lacrimis temperans, dicitur legatorum verba audisse. Postquam edita sunt mandata, « Jam » non perplexe [inquit] sed palam revocant, » qui, vetando supplementum & pecuniam » mitti, jampridem retrahebant. Vicit ergo » Hannibalem non populus Romanus toties » cæsus fugatusque, sed senatus Carthaginien-

» sis obtrectatione atque invidia : neque hac U. c. 549.
» deformitate reditus mei tam P. Scipio exsul- a. C. 203.
» tabit atque efferet sese, quam Hanno, qui
» domum nostram, quando alia re non potuit,
» ruina Carthaginis obpressit. » Jam hoc ipsum præsagiens animo, præparaverat ante naves. Itaque, inutili militum turba præsidii specie in oppida Bruttii agri, quæ pauca magis metu, quam fide, continebantur, dimissa, quod roboris in exercitu erat, in Africam transvexit : multis Italici generis (quia in Africam secuturos abnuentes concesserant in Junonis Laciniæ delubrum, inviolatum ad eam diem) in templo ipso fœde interfectis. Raro quemquam alium, patriam exsilii caussa relinquentem, magis mœstum abisse ferunt, quam Hannibalem hostium terra excedentem : respexisse sæpe Italiæ litora, & Deos hominesque accusantem, in se quoque ac suum ipsius caput exsecratum, « Quod non cruen-
» tum ab Cannensi victoria militem Romam
» duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem au-
» sum, qui consul hostem in Italia Pœnum
» non vidisset. Se, centum millibus armato-
» rum ad Trasimenum & Cannas cæsis, cir-
» ca Casilinum, Cumasque, & Nolam con-

U. c. 549. a. C. 203. » senuisse. » Hæc accusans querensque, ex diutina possessione Italiæ est detractus.

XXI. Romam per eosdem dies, & Magonem & Hannibalem profectos, adlatum est. Cujus duplicis gratulationis minuit lætitiam, & quod parum duces in retinendis iis (quum id mandatum ab senatu esset) aut animi, aut virium habuisse videbantur; & quod solliciti erant, omni belli mole in unum ducem exercitumque inclinata, quo evasura esset res. Per eosdem dies legati Saguntini venerunt, comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginienses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam trajecissent. Ducentum & quinquaginta auri, octingentum pondo argenti in vestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ legatis actæ: atque insuper munera data ac naves, quibus in Hispaniam reverterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est, « Segnius homines bona, » quam mala, sentire. Transitu in Italiam » Hannibalis, quantum terroris pavorisque, » sese meminisse, quas deinde clades, quos » luctus incidisse? Visa castra hostium e mu» ris urbis: quæ vota singulorum universo-

» rumque fuisse? quoties in conciliis voces, » manus ad cœlum porrigentium auditas; en » umquam ille dies futurus esset, quo vacuam » hostibus Italiam bona pace florentem visuri » essent? Dedisse tandem id Deos sextode- » cimo demum anno: nec esse, qui Diis » grates agendas censeant. Adeo ne adveniens » tem quidem gratiam homines benigne acci- » pere, nedum ut præteritæ satis memores » sint. » Conclamatum deinde ex omni parte curiæ est, uti referret P. Ælius prætor: decretumque, ut quinque dies circa omnia pulvinaria supplicaretur, victimæque majores inmolarentur centum viginti. Jam dimisso Lælio legatisque Masinissæ, quum Carthaginiensium legatos de pace ad senatum venientes Puteolis visos, inde terra venturos adlatum esset; revocari C. Lælium placuit, ut coram eo de pace ageretur. Q. Fulvius Gillo, legatus Scipionis, Carthaginienses Romam adduxit: quibus, vetitis ingredi urbem, hospitium in villa publica, senatus ad ædem Bellonæ datus est.

U. c. 549. a. C. 203.

Supplicatio Romæ decreta ob discessum Hannibalis.

XXII. Orationem eamdem ferme, quam apud Scipionem, habuerunt, culpam omnem belli a publico consilio in Hannibalem ver-

Legati Carthaginienses de pace.

U. c. 549. A. C. 203. tentes. « Eum injussu senatus non Alpes mo- » do, sed Iberum quoque, transgressum : nec » Romanis solum, sed ante etiam Saguntinis, » privato consilio bellum intulisse. Senatui » ac populo Carthaginiensi, si quis vere æsti- » met, fœdus ad eam (e) diem inviolatum » esse cum Romanis. Itaque nihil aliud sibi » mandatum esse, uti peterent, quam ut in » ea pace, quæ postremo cum consule Luta- » tio facta esset, manere liceret. » Quum, more tradito, Patribus potestatem interrogandi, si quis quid vellet, legatos, prætor fecisset; senioresque, qui fœderibus interfuerant, alia alii interrogarent, nec meminisse per ætatem (etenim omnes ferme juvenes erant) dicerent legati; conclamatum ex omni parte curiæ est, « Punica fraude » electos, qui veterem pacem repeterent, » cujus ipsi non meminissent. »

XXIII. Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœptæ. M. Livius « C. » Servilium consulem, qui propior esset, » arcessendum, ut coram eo de pace agere- » tur, » censebat. « Quum de re majore, » quam quanta ea esset, consultatio incidere

(e) *eum* Gron. Crev.

» non posset, non videri sibi, absente con- U. c. 549.
» sulum altero, ambobusve, eam rem agi, a. C. 203.
» satis ex dignitate populi Romani esse. » Q. Metellus, qui triennio ante consul dictatorque fuerat, « Quum P. Scipio, cædendo » exercitus, agros populando, in eam necessitatem compulisset hostes, ut supplices pacem peterent; & nemo omnium verius » existimare posset, qua mente ea pax peteretur, quam is, qui ante portas Carthaginis bellum gereret; nullius alterius consilio, quam Scipionis, accipiendam abnuendamve pacem esse. » M. Valerius Lævinus, qui bis consul fuerat, « Speculatores, non » legatos, venisse, » arguebat: « jubendosque Italia excedere, & custodes cum iis » usque ad naves mittendos; Scipionique scribendum, ne bellum remitteret. » Lælius Fulviusque adjecerunt: « Et Scipionem in eo » positam habuisse spem pacis, si Hannibal » & Mago ex (f) Italia non revocarentur. » Omnia simulaturos Carthaginienses, duces » eos exercitusque exspectantes: deinde, » quamvis recentium fœderum & Deorum » omnium oblitos, bellum gesturos. « Eo

(f) ex del. *Gron. Crev.*

U. c. 549. a. C. 203.

magis in Lævii sententiam discessum. Legati pace infecta, ac prope sine responso, dimissi.

Re infecta dimissi.

XXIV. Per eos dies Cn. Servilius consul, haud dubius, quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsum ab se Hannibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus, trajecit. Quod ubi Romæ vulgatum est, primo censuerunt Patres, ut prætor scriberet consuli, senatum æquum censere, in Italiam reverti eum: deinde, quum prætor, spreturum eum literas suas, diceret, dictator ad id ipsum creatus P. Sulpicius, pro jure majoris imperii, consulem in Italiam revocavit: reliquum anni, cum M. Servilio magistro equitum, circumeundis Italiæ urbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisque singularum causis consumsit. Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naves, cum commeatu & viginti rostratarum præsidio, & ab hoste & ab tempestatibus mari tuto, in Africam transmiserunt. Cn. Octavio ducentis onerariis, triginta longis navibus ex Sicilia trajicienti, non eadem fortuna fuit. In conspectum ferme Africæ prospero cursu vectum primo destituit ventus; deinde versus in Africum

Cn. Servilius ex Sicilia revocatur.

Commeatus ex Sardinia in Africam.

Ex Sicilia.

turbavit, ac passim naves disjecit. Ipse cum rostratis, per adversos fluctus ingenti remigum labore enisus, Apollinis promontorium tenuit. Onerariæ, pars maxima ad Ægimurum (insula ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est, triginta ferme millia ab urbe) aliæ adversus urbem ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. Itaque ex tota urbe in forum concursum est. Magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur præda. Quum quidam pacis petitæ, alii induciarum (necdum enim dies exierat) fidem obponerent, permixto pene senatus populique concilio, consensum est, ut classe quinquaginta navium Hasdrubal Ægimurum trajiceret: inde per litora portusque dispersas Romanas naves conligeret. Desertæ fuga nautarum, primum ab Ægimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt.

U. c. 549. a. C. 203.

Classis disjectavento.

Naves onerariæ a Carthaginiensibus captæ.

XXV. Nondum reverterant ab Roma legati, neque sciebatur, quæ senatus Romani de bello aut pace sententia esset; necdum induciarum dies exierat; eo indigniorem

U. c. 549 a. C. 203.

Legati Rom. a Carthaginienſibus prope violati.

injuriam ratus Scipio, ab iis, qui petiiſſent pacem & inducias, & ſpem pacis & fidem induciarum violatam eſſe, legatos Carthaginem, L. (g) Bæbium, L. Sergium, L. Fabium extemplo miſit. Qui, quum multitudinis concurſu prope violati eſſent, nec reditum tutiorem cernerent futurum, petierunt a magiſtratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, ut naves mitterent, quæ ſe proſequerentur. Datæ triremes duæ, quum ad Bagradam flumen perveniſſent, unde caſtra Romana conſpiciebantur, Carthaginem rediere. Claſſis Punica ad Uticam ſtationem habebat. Ex ea tres quadriremes, ſeu clam miſſo a Carthagine nuncio, uti fieret, ſeu Haſdrubale, qui claſſi præerat, ſine publica fraude auſo facinus, quinqueremem Romanam ſuperantem promontorium ex alto repente adgreſſæ ſunt. Sed neque roſtro ferire celeritate ſubterlabentem poterant, neque tranſilire armati ex humilioribus in altiorem navem: & defendebatur egregie, quoad tela ſuppeditarunt. Quis deficientibus, quum jam nulla alia res eam, quam propinquitas terræ, multitudoque a caſtris in litus effuſa, tueri po-

(g) *M. Gron. Crev.*

tuisset; concitatam remis, quanto maximo inpetu poterant, in terram quum inmisissent, navis tantum jactura facta, incolumes ipsi evaserunt. Ita alio super aliud scelere quum haud dubie induciæ ruptæ essent, Lælius Fulviusque ab Roma cum legatis Carthaginiensibus supervenerunt. Quibus Scipio, « Etsi non induciarum modo fides a Carthaginiensibus, sed jus etiam gentium in legatis violatum esset; tamen se nihil, nec institutis populi Romani, nec suis moribus indignum, in iis facturum esse, » quum dixisset, legatis dimissis, bellum parabat. Hannibali jam terræ adpropinquanti jussus e nauticis unus (h) escendere in malum, ut specularetur, quam tenerent regionem, quum dixisset, sepulcrum dirutum proram spectare, abominatus, prætervehi jusso gubernatore, ad Leptim adpulit classem, atque ibi copias exposuit. *U. c. 549. a. C. 203.* *Leptim adpellit Hannibal.*

XXVI. Hæc eo anno in Africa gesta. Insequentia excedunt in eum annum, quo M. Servilius Geminus qui tum magister equitum erat, & Ti. Claudius Nero consules facti sunt. Ceterum exitu superioris anni quum

(b) *unus* del. *Gron.*

U. c. 549. a. C. 203.

legati sociarum urbium ex Græcia questi essent, vastatos agros ab regiis præsidiis, profectosque in Macedoniam legatos ad res repetendas non admissos ad Philippum regem: simul nunciassent, quatuor millia militum cum Sopatro duce trajecta in Africam dici, ut essent Carthaginiensibus præsidio, & pecuniæ aliquantum una missum; legatos ad regem, qui hæc adversus fœdus facta videri Patribus nunciarent, mittendos censuit senatus. Missi C. Terentius Varro, C. Mamilius, M. Aurelius. Iis tres quinqueremes datæ. Annus insignis incendio ingenti, quo clivus Publicius ad solum exustus est, & aquarum magnitudine: sed annonæ vilitas fuit, præterquam quod pace omnis Italia erat aperta, etiam quod magnam vim frumenti, ex Hispania missam, M. Valerius Falto & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim populo descripserunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis; siquidem verum est, augurem duos & sexaginta annos fuisse, quod quidam auctores sunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine, vel si novum ab eo inciperet. Superavit paternos honores, avitos æquavit. Pluribus victoriis & majori-

Legati ad Philippum missi a Romanis.

Q. Fabii Max. mors & laudes.

bus prœliis avus insignis Rullus; sed omnia æquare unus hostis Hannibal potest. Cautior tamen, quam promtior, hic habitus fuit: &, sicut dubites, utrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum erat; sic nihil certius est, quam unum hominem nobis cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum ejus inauguratus Q. Fabius Maximus, filius · in ejusdem locum pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Ser. Sulpicius Galba. Ludi Romani diem unum, plebeii ter toti instaurati ab ædilibus, M. Sextio Sabino & Cn. (*i*) Tremellio Flacco. Ii ambo prætores facti, & cum iis C. Livius Salinator & C. Aurelius Cotta. Comitia ejus anni utrum C. Servilius consul habuerit, an (quia eum res in Etruria tenuerint, quæstiones ex senatusconsulto de conjurationibus principum habentem) dictator ab eo dictus P. Sulpicius, incertum ut sit, diversi auctores faciunt. *U. c. 549. a. C. 203.*

XXVII. Principio insequentis anni, M. Servilius & (*k*) Ti. Claudius, senatu in Capitolium vocato, de provinciis retulerunt. *U. c. 550. a. C. 202.* *M. Servilio, Ti. Claudio Coss.*

(i) *C* Gron. Crev.

(k) *&* del. *Gron. Crev.*

U. c. 550. a. C. 202. Provinciæ.

Italiam atque Africam in sortem conjici; Africam ambo cupientes, volebant. Ceterum, Q. Metello maxime adnitente, neque data, neque negata est Africa. Consules jussi cum tribunis plebis agere, ut, si iis videretur, populum rogarent, quem vellet in Africa bellum gerere. Omnes tribus P. Scipionem jusserunt. Nihilominus consules provinciam Africam (ita enim senatus decreverat) in sortem conjecerunt. Ti. Claudio Africa evenit, ut quinquaginta navium classem, omnes quinqueremes, in Africam trajiceret, parique imperio cum Scipione imperator esset. M. Servilius Etruriam sortitus. In eadem provincia & C. Servilio prorogatum imperium, si consulem manere ad urbem senatui placuisset. Prætores, M. Sextius Galliam est sortitus, ut duas legiones provinciamque traderet ei P. Quinctilius Varus; C. Livius Bruttios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, ut ab P. Villio Tappulo prætore prioris anni provinciam & duas legiones acciperet; Villius proprætor viginti navibus longis, militibus mille, oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius viginti navibus

navibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana evenit. Ceteris, ita uti quisque obtinebant provincias exercitusque, prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. Et ut placatis Diis omnia inciperent agerentque, ludos, quos, M. Claudio Marcello, T. Quinctio consulibus, T. Manlius dictator, quasque hostias majores voverat, si per quinquennium illud respublica eodem statu fuisset, ut eos ludos consules, priusquam ad bellum proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduum facti: hostiæque, quibus votæ erant Diis, cæsæ. *U. c. 550. a. C. 202.* *Legiones 16.*

XXVIII. Inter hæc simul spes, simul cura in dies crescebat: nec satis certum constare apud animum poterat, utrum gaudio dignum esset, Hannibalem, post sextumdecimum annum ex Italia decedentem, vacuam possessionem ejus reliquisse populo Romano, an magis metuendum, quod incolum exercitu in Africam transisset. « Locum nimirum, non » periculum, mutatum; cujus tantæ dimica- » cationis vatem, qui nuper decessisset, Q. » Fabium haud frustra canere solitum, gra- » viorem in sua terra futurum hostem Han- *Anxii Romani ob transitum Hannibalis.*

V. c. 550. a. C. 202.

» nibalem, quam in aliena fuiſſet. Nec Sci-
» pioni aut cum Syphace, inconditæ barba-
» riæ rege, cui Statorius ſemilixa ducere
» exercitus ſolitus ſit, aut cum ſocero ejus
» Haſdrubale, fugaciſſimo duce, rem futu-
» ram, aut tumultuariis exercitibus, ex agreſ-
» tium ſemiermi turba ſubito conlectis; ſed
» cum Hannibale, prope nato in prætorio
» patris fortiſſimi ducis, alito atque educato
» inter arma, puero quondam milite, vix-
» dum juvene imperatore: qui ſenex vincen-
» do factus, Hiſpanias, Gallias, Italiam ab
» Alpibus ad fretum monumentis ingentium
» rerum compleſſet: ducere exercitum æqua-
» lem ſtipendiis ſuis, duratum omnium re-
» rum patientia, quas vix fides fiat homines
» paſſos; perfuſum millies cruore Romano;
» exuvias non militum tantum, ſed etiam
» imperatorum, portantem. Multos obcur-
» ſuros Scipioni in acie, qui prætores, qui
» imperatores, qui conſules Romanos ſua
» manu occidiſſent, muralibus vallaribusque
» inſignes coronis, pervagatos capta caſtra,
» captas urbes Romanas. Non eſſe hodie tot
» faſces magiſtratibus populi Romani, quot
» captos ex cæde imperatorum præferre poſſet

» Hannibal. » Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant etiam, quod, quum adsuessent per aliquot annos bellum ante oculos aliis atque aliis in Italiæ partibus, lenta spe, in nullum propinquum debellandi finem gerere, erexerant omnium animos Scipio & Hannibal, velut ad supremum certamen comparati duces. Ii quoque, quibus ingens erat in Scipione fiducia & victoriæ spes, quo magis in propinquam eam inminebant animis, eo curæ intentioris erant. Haud dispar habitus animorum Carthaginiensibus erat: quos modo petisse pacem, intuentes Hannibalem ac rerum gestarum ejus magnitudinem, pœnitebat: modo, quum respicerent, bis sese acie victos, Syphacem captum, pulsos se Hispania, pulsos Italia, atque ea omnia unius virtute & consilio Scipionis facta, velut fatalem eum ducem in exitium suum natum horrebant. U. c. 550. a. C. 202.

XXIX. Jam Adrumetum venerat Hannibal: unde, ad reficiendum ex jactatione maritima militem paucis diebus sumtis, excitus pavidis nunciis, omnia circa Carthaginem obtineri armis, adferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter

U. c. 550. a. C. 202.

Speculatores Hannibalis a Scipione dimissi.

ab Carthagine abest. Inde præmissi speculatores quum excepti a custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent, traditos eos tribunis militum, jussosque omisso metu visere omnia, per castra, qua vellent, circumduci jussit: percunctatusque, satin' per commodum omnia exploraſſent, datis, qui prosequerentur, retro ad Hannibalem dimisit. Hannibal nihil quidem eorum, quæ nunciabantur, (nam &, Masiniſſam cum sex millibus peditum, quatuor equitum veniſſe eo ipso forte die, adferebant) læto animo audiit (*l*), maxime hostis fiducia, quæ non de nihilo profecto concepta est, perculsus. Itaque, quamquam & ipse causſa belli erat, & adventu suo turbaverat & pactas inducias, & spem fœderum; tamen, si integer, quam si victus, peteret pacem, æquiora impetrari posse ratus, nuncium ad Scipionem misit, ut conloquendi secum potestatem faceret. Id utrum sua sponte fecerit, an publico consilio, neutrum cur adfirmem, habeo. Valerius Antias, primo prœlio victum eum a Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, lega-

(1) *audivit* Gron. Crev.

tum cum aliis decem legatis tradit in castra ad Scipionem venisse. Ceterum Scipio quum conloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, ut coïre ex propinquo possent. Scipio haud procul Naraggara (*m*) urbe, tum ad cetera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli conjectum erat, consedit. Hannibal tumulum a quatuor millibus inde, tutum commodumque alioquin, nisi quod longinquæ aquationis erat, cepit. Ibi in medio locus conspectus undique, ne quid insidiarum esset, delectus.

U. c. 550. a. C. 202.

Conloquium ducum de pace.

XXX. Submotis pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt, non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ, omnium gentium cuilibet regum imperatorumve pares. Paullisper alter alterius conspectu, admiratione mutua prope adtoniti conticuere. Tum Hannibal prior, « Si hoc ita fato datum erat, ut, qui primus » bellum intuli populo Romano, quique » toties prope in manibus victoriam habui, » is ultro ad pacem petendam venirem; lætor » te mihi forte potissimum datum, a quo » peterem. Tibi quoque inter multa egregia

Hannibalis oratio.

(m) *Nadagara* Gron. Crev.

V. c. 550. a. C. 202. » non in ultimis laudum hoc fuerit, Hanni-
» balem, cui tot de Romanis ducibus victo-
» riam Dii dediſſent, tibi ceſſiſſe; teque huic
» bello, veſtris prius, quam noſtris, cladi-
» bus inſigni, finem inpoſuiſſe. Hoc quoque
» ludibrium caſus ediderit fortuna, ut, quum
» patre tuo conſule ceperim arma, cum eo-
» dem primum Romano imperatore ſigna con-
» tulerim; ad filium ejus inermis ad pacem
» petendam veniam. Optimum quidem fue-
» rat, eam patribus noſtris mentem datam ab
» Diis eſſe, ut & vos Italiæ, & nos Africæ
» imperio contenti eſſemus: neque enim ne
» vobis quidem Sicilia ac Sardinia ſatis digna
» pretia ſunt pro tot claſſibus, tot exerciti-
» bus, tot tam egregiis amiſſis ducibus. Sed,
» præterita magis reprehendi poſſunt, quam
» corrigi. Ita aliena adpetivimus, ut de noſtris
» dimicaremus, nec in Italia ſolum vobis
» bellum, nobis in Africa eſſet: ſed & vos
» in portis veſtris prope ac mœnibus ſigna
» armaque hoſtium vidiſtis, & nos ab Car-
» thagine fremitum caſtrorum Romanorum
» exaudimus. Quod igitur nos maxime abo-
» minaremur, vos ante omnia optaretis, in
» meliore veſtra fortuna de pace agitur: agi-

» mus ii, quorum & maxime intereſt pacem U. c. 550.
» eſſe, & qui quodcumque egerimus, ratum a. C. 202.
» civitates noſtræ habituræ ſint. Animo
» tantum nobis opus eſt non abhorrente
» a quietis conſiliis. Quod ad me adti-
» net, jam ætas ſenem in patriam reverten-
» tem, unde puer profectus ſum, jam ſe-
» cundæ, jam adverſæ res, ita erudierunt,
» ut rationem ſequi, quam fortunam, malim.
» Tuam & adoleſcentiam & perpetuam feli-
» citatem, ferociora utraque, quam quietis
» opus eſt conſiliis, metuo. Non temere in-
» certa caſuum reputat, quem fortuna num-
» quam decepit. Quod ego fui ad Traſime-
» num, ad Cannas, id tu hodie es. Vixdum
» militari ætate imperio accepto, omnia au-
» daciſſime incipientem nuſquam fefellit for-
» tuna. Patris & patrui perſecutus mortem,
» ab calamitate veſtræ domus decus inſigne
» virtutis pietatisque eximiæ cepiſti: amiſſas
» Hiſpanias recuperaſti, quatuor inde Puni-
» cis exercitibus pulſis: conſul creatus, quum
» ceteris ad tutandam Italiam parum animi
» eſſet, tranſgreſſus in Africam, duobus hic
» exercitibus cæſis, binis eadem hora captis
» ſimul incenſisque caſtris, Syphace poten-

U. c. 550. a. C. 202. » tissimo rege capto, tot urbibus regni ejus, » tot nostri imperii ereptis, me sextumdeci- » mum jam annum hærentem in possessione » Italiæ detraxisti. Potest victoriam, inquam » (n), malle, quam pacem, animus. Novi (o) » spiritus magis magnos, quam utiles. Et » mihi talis aliquando fortuna adfulsit. Quod » si in secundis rebus bonam quoque mentem » darent Dii; non ea solum, quæ evenissent, » sed etiam ea, quæ evenire possent, repu- » taremus. Ut omnium obliviscaris aliorum, » satis ego documenti in omnes casus sum. » Quem modo castris inter Anienem atque » urbem vestram positis (p), signa inferen- » tem ad mœnia Romana; hic cernis, duo- » bus fortissimis viris fratribus clarissimis » imperatoribus orbatum, ante mœnia prope » obsessæ patriæ, quibus terrui vestram ur- » bem, ea pro mea deprecantem. Maximæ » cuique fortunæ minime credendum est. In » bonis tuis rebus, nostris dubiis, tibi ampla » ac speciosa danti est pax; nobis petentibus

(n) *inquam* del. *Gron Crev.*

(o) add. *vobis* Gron. Crev.

(p) *positis, ac jam prope scandentem mania Romæ videras; hic* Gron. Crev.

» magis neceſſaria, quam honeſta. Melior U. c. 550.
» tutiorque eſt certa pax, quam ſperata victo- a. C. 202.
» ria. Hæc in tua, illa in Deorum manu
» eſt. Ne tot annorum felicitatem in unius
» horæ dederis diſcrimen. Quum tuas vires,
» tum vim fortunæ Martemque belli commu-
» nem, propone animo. Utrimque ferrum,
» corpora humana erunt. Nuſquam minus,
» quam in bello, eventus reſpondent. Non
» tantum ad id, quod data pace jam habere
» potes, ſi prœlio vincas, gloriæ adjeceris;
» quantum ademeris, ſi quid adverſi eveniat.
» Simul parta ac ſperata decora unius horæ
» fortuna evertere poteſt. Omnia in pace
» jungenda tuæ poteſtatis ſunt, P. Corneli:
» tunc ea habenda fortuna erit, quam Dii
» dederint. Inter pauca felicitatis virtutisque
» exempla M. Atilius quondam in hac eadem
» terra fuiſſet, ſi victor pacem petentibus
» dediſſet Patribus noſtris: non (q) ſtatuen-
» do tandem felicitati modum, nec cohiben-
» do efferentem ſe fortunam, quanto altius
» elatus erat, eo fœdius conruit. Eſt quidem
» ejus, qui dat, non qui petit, conditiones
» dicere pacis: ſed forſitan non indigni ſimus,

(q) *ſed non* Gron. Crev.

U. c. 550. a. C. 202. » qui nobismet ipsi (*r*) multam inrogemus.
» Non recusamus, quin omnia, propter quæ
» bellum initum est, vestra sint, Sicilia, Sar-
» dinia, Hispania, quidquid insularum toto
» inter Africam Italiamque continetur mari.
» Carthaginienses, inclusi Africæ litoribus,
» vos (quando ita Diis placuit) externa
» etiam terra marique videamus regentes im-
» peria. Haud negaverim, propter non nimis
» sincere petitam aut exspectatam nuper pa-
» cem, suspectam esse vobis Punicam fidem.
» Multum, per quos petita sit, ad fidem
» tuendæ pacis pertinet, Scipio. Vestri quo-
» que (ut audio) Patres nonnihil etiam ob
» hoc, quia parum dignitatis in legatione erat,
» negaverunt pacem. Hannibal peto pacem:
» qui neque peterem, nisi utilem crederem;
» & propter eamdem utilitatem tuebor eam,
» propter quam petii. Et, quemadmodum,
» quia a me bellum cœptum est, ne quem
» ejus pœniteret, quoad ipsi invidere Dei,
» præstiti; ita adnitar, ne quem pacis per me
» partæ pœniteat. »

Responsio Scipionis. XXXI. Adversus hæc imperator Romanus in hanc fere sententiam respondit. « Non

(*r*) *ipsis* Gron.

» me fallebat, Hannibal, adventus tui ſpe U. c. 550.
» Carthaginienſes & præſentem induciarum a. C. 202.
» fidem, & ſpem pacis turbaſſe. Neque tu
» id ſane diſſimulas, qui de conditionibus ſu-
» perioribus pacis omnia ſubtrahas, præter
» ea, quæ jam pridem in noſtra poteſtate
» ſunt. Ceterum, ſicut tibi curæ eſt, ſentire
» cives tuos, quanto per te onere leventur:
» ſic mihi laborandum eſt, ne, quæ tunc
» pepigerunt, hodie ſubtracta ex conditioni-
» bus pacis, præmia perfidiæ habeant. Indigni,
» quibus eadem pateat conditio, ut etiam pro-
» ſit vobis fraus, petitis. Neque patres noſtri
» priores de Sicilia, neque nos de Hiſpania
» fecimus bellum. Et tunc Mamertinorum
» ſociorum periculum, & nunc Sagunti exci-
» dium nobis pia ac juſta induerunt arma.
» Vos laceſſiſſe, & tu ipſe fateris, & Dei
» teſtes ſunt: qui & illius belli exitum ſe-
» cundum jus fasque dederunt, & hujus dant
» & dabunt. Quod ad me adtinet, & huma-
» næ infirmitatis memini, & vim fortunæ
» reputo, & omnia, quæcumque agimus,
» ſubjecta eſſe mille caſibus ſcio. Ceterum,
» quemadmodum ſuperbe & violenter me
» faterer facere, ſi prius, quam in Afri-

U. c. 556. a. C. 202. » cam trajeciſſem, te tua voluntate cedentem Italia, &, inpoſito in naves exercitu, » ipſum venientem ad pacem petendam adſpernarer; ſic nunc, quum prope manu » conſerta reſtitantem ac tergiverſantem in » Africam adtraxerim, nulla ſum tibi verecundia obſtrictus. Proinde ſi quid ad ea, » in quæ tum pax conventura videbatur, (quæ » ſint, noſti) multæ navium cum commeatu » per inducias expugnatarum legatorumque » violatorum adjicitur; eſt, quod referam » ad conſilium. Sin illa quoque gravia viden» tur, bellum parate, quoniam pacem pati » non potuiſtis. » Ita infecta pace, ex conloquio ad ſuos quum ſe recepiſſent, fruſtra verba jactata renunciant: armis decernendum eſſe, habendamque eam fortunam, quam Dii dediſſent.

Infecta pace redeunt.

Omnia parantur ad prælium.

XXXII. In caſtra ut eſt ventum, pronunciant ambo, « Arma expedirent milites animosque ad ſupremum certamen, non in » unum diem, ſed in perpetuum, ſi felicitas » adeſſet, victores. Roma, an Carthago, jura » gentibus darent, ante craſtinam noctem » ſcituros. Neque enim Africam, aut Italiam, » ſed orbem terrarum victoriæ præmium fore;

» par periculum præmio, quibus adverſæ U. c. 550
» pugnæ fortuna fuiſſet. » Nam neque Roma- a. C. 204
nis effugium ullum patebat in aliena ignotaque terra : & Carthagini, ſupremo auxilio effuſo, adeſſe videbatur præſens excidium. Ad hoc diſcrimen procedunt poſtero die duorum opulentiſſimorum populorum duo longe clariſſimi duces, duo fortiſſimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut everſuri. Anceps igitur ſpes & metus miſcebant animos : contemplantibusque modo ſuam, modo hoſtium aciem, quum oculis magis, quam ratione, penſarent vires, ſimul læta, ſimul triſtia obverſabantur. Quæ ipſis ſua ſponte non ſubcurrebant, ea duces admonendo atque hortando ſubjiciunt. Pœnus ſedecim annorum in terra Italia res geſtas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occiſos, & ſua cuique decora, ubi ad inſignem alicujus pugnæ memoria militem venerat, referebat. Scipio Hiſpanias, & recentia in Africa prœlia, & confeſſionem hoſtium, quod neque non petere pacem propter metum, neque manere in ea præ inſita animis perfidia potuiſſent. Ad hoc, conloquium Hannibalis in ſecreto habitum, ac liberum

U. c. 550. a. C. 202.

fingenti, qua velit, flectit. Ominatur, quibus quondam auspiciis patres eorum pugnaverint ad Ægates insulas, ea illis exeuntibus in aciem portendisse Deos. « Adesse finem » belli ac laboris. In manibus esse prædam » Carthaginis, reditum domum in patriam, » ad parentes, liberos, conjuges, Penatesque » Deos. » Celsus hæc corpore, vultuque ita læto, ut vicisse jam crederes, dicebat. Instruit deinde primos hastatos; post eos principes : triariis postremam aciem clausit.

Acies Scipionis.

XXXIII. Non confertas autem cohortes ante sua quamque signa instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantes, ut esset spatium, quo elephanti hostium accepti nihil ordines turbarent. Lælium (cujus ante legati, eo anno quæstoris extra sortem ex senatusconsulto opera utebatur) cum Italico equitatu ab sinistro cornu, Masinissam Numidasque ab dextro obposuit. Vias patentes inter manipulos antesignanorum velitibus (ea tunc levis armatura erat) complevit : dato præcepto, ut, ad inpetum elephantorum, aut post rectos refugerent ordines, aut, in dextram lævamque discursu adplicantes se antesignanis, viam, qua inruerent in ancipitia tela,

belluis darent. Hannibal ad terrorem primum elephantos (octoginta autem erant, quot nulla umquam in acie ante habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum Gallorumque, Baliaribus Maurisque admixtis; in secunda acie Carthaginienses Afrosque & Macedonum legionem; modico inde intervallo relicto, subsidiarium aciem Italicorum militum (Bruttii plerique erant, vi ac necessitate plures, quam sua voluntate, decedentem (s) ex Italia secuti) instruxit. Equitatum etiam ipsum circumdedit cornibus: dextrum Carthaginienses, sinistrum Numidæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mos, non lex, non arma, non vestitus habitusque, non causa militandi eadem esset. Auxiliaribus & præsens, & multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atque insito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ, deductis ex asperrimis montibus, in spem victoriæ ostentantur. Mauros Numidasque Masinissæ inpotenti futuro dominatu terret. Aliis aliæ spes ac metus jactantur. Carthaginiensibus mœnia patriæ, Dii Penates,

U. c. 550. a. C. 202.

Acies Hannibalis.

(s) *discedentem* Gron. Crev.

U. c. 550. a. C. 202. sepulcra majorum, liberi cum parentibus, conjuges pavidæ, aut excidium servitiumque, aut imperium orbis terrarum, nihil aut in metum, aut in spem medium ostentatur. Quum maxime hæc imperator apud Carthaginienses, duces suarum gentium inter populares, plerique (t) per interpretes inter inmixtos alienigenis, agerent, tubæ cornuaque ab Romanis cecinerunt: tantusque clamor ortus, ut elephanti in suos, sinistro maxime cornu, verterentur, Mauros ac Numidas. Addidit facile Masinissa perculsis terrorem, nudavitque ab ea parte aciem equestri auxilio. Paucæ tamen bestiarum, intrepidæ in hostem actæ, inter velitum ordines cum multis suis vulneribus ingentem stragem edebant. Resilientes enim ad manipulos velites, quum viam elephantis, ne obtererentur, fecissent; in (u) ancipites ad ictum utrimque conjiciebant hastas; nec pila ab antesignanis cessabant; donec undique incidentibus telis exacti ex Romana acie, hi quoque in suo dextro cornu ipsos Carthaginiensium equites in fugam verterunt. Lælius, ut turbatos vidit hostes, addit perculsis terrorem.

XXXIV.

(t) *pleraque* Crev. (u) *in eos* Gron.

XXXIV. Utrimque equite nudata erat Punica acies, quum pedes concurrit, nec spe, nec viribus jam par. Ad hoc, dictu parva, sed magni eadem in re gerenda momenti res, congruens clamor a Romanis, eoque major & terribilior; dissonæ illis, ut gentium multarum discrepantibus linguis, voces. Pugna Romana stabilis, & suo & armorum pondere incumbentium in hostem: concursatio & velocitas illinc major, quam vis. Igitur primo inpetu extemplo movere loco hostium aciem Romani. Ala deinde & umbonibus pulsantes, in submotos gradu inlato, aliquantum spatii, velut nullo resistente, incessere; urguentibus & novissimis primos, ut semel motam aciem sensere; quod ipsum vim magnam ad pellendum hostem addebat. Apud hostes, auxiliares cedentes secunda acies, Afri & Carthaginienses, adeo non sustinebant, ut contra etiam, ne resistentes pertinaciter primos cædendo ad se perveniret hostis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: &, in suos versi, partim refugere in secundam aciem, partim non recipientes cædere, uti paullo ante non adjuti, & tunc excluſi. Et prope duo jam permixta prœlia erant, quum Car- U. c. 550. a. C. 202.

U. c. 550. a. C. 202. thaginienſes ſimul cum hoſtibus, ſimul cum ſuis cogerentur conſerere manus. Non tamen ita perculſos iratosque in aciem accepere; ſed, denſatis ordinibus, in cornua vacuumque circa campum extra prœlium ejecere, ne pavidos fuga vulneribusque milites in certam & integram aciem miſcerent. Ceterum tanta ſtrages hominum armorumque locum, in quo ſteterant paullo ante auxiliares, compleverat, ut prope difficilior tranſitus eſſet, quam per confertos hoſtes fuerat. Itaque, qui primi erant, haſtati, per cumulos corporum armorumque & tabem ſanguinis, qua quiſque poterat, ſequentes hoſtem, & ſigna & ordines confuderunt. Principum quoque ſigna fluctuari cœperant, vagam ante ſe cernendo aciem. Quod Scipio ubi vidit, receptui propere canere haſtatis juſſit: &, fauciis in poſtremam aciem ſubductis, principes triariosque in cornua inducit; quo tutior firmiorque media haſtatorum acies eſſet. Ita novum de integro prœlium ortum eſt: quippe ad veros hoſtes perventum erat, & armorum genere, & uſu militiæ, & fama rerum geſtarum, & magnitudine vel ſpei vel periculi pares. Sed & numero Romanus ſu-

perior erat, & animo: quod jam equites, jam elephantos fuderat: jam, prima acie pulsa, in secundam pugnabat. U. c. 550. a. C. 202.

XXXV. In tempore Lælius ac Masiniſſa, pulſos per aliquantum ſpatii ſecuti equites, revertentes in averſam hoſtium aciem incurrere. Is demum equitum inpetus fudit hoſtem. Multi circumventi in acie cæſi: multi per patentem circa campum fuga ſparſi, tenente omnia equitatu, paſſim interierunt. Carthaginienſium ſociorumque cæſa eo die ſupra millia viginti: par ferme numerus captus eſt, cum ſignis militaribus centum triginta tribus, elephantis undecim. Victores ad duo millia cecidere. Hannibal, cum paucis equitibus inter tumultum elapſus, Adrumetum perfugit: omnia & in prœlio, & ante aciem, priuſquam excederet pugna, expertus; & confeſſione etiam Scipionis, omniumque peritorum militiæ, illam laudem adeptus, ſingulari arte aciem eo die inſtruxiſſe. Elephantos in prima fronte: quorum fortuitus inpetus atque intolerabilis vis, ſigna ſequi, & ſervare ordines, (in quo plurimum ſpei ponerent) Romanos prohiberet. Deinde auxiliares ante Carthaginienſium aciem, ne homines *Vincunt Romani.*

U. c. 550. a. C. 202. mixti ex (v) conluvione omnium gentium, quos non fides teneret, sed merces, liberum receptum fugæ haberent: simul primum ardorem atque inpetum hostium excipientes fatigarent; ac, si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile hebetarent. Tum, ubi omnis spes esset, milites Carthaginienses Afrosque: ut, omnibus rebus aliis pares, eo, quod integri cum fessis ac sauciis pugnarent, superiores essent. Italicos, intervallo quoque diremtos, incertos socii an hostes essent, in postremam aciem submotos. Hoc edito velut ultimo virtutis opere, Hannibal, quum Adrumetum refugisset, adcitusque inde Carthaginem sexto ac trigesimo post anno, quam puer inde profectus erat, rediisset, fassus in curia est, non prœlio modo se, sed bello victum, nec spem salutis alibi, quam in pace inpetranda esse.

XXXVI. Scipio, confestim a prœlio expugnatis hostium castris direptisque, cum ingenti præda ad mare ac naves rediit; nuncio adlato, P. Lentulum cum quinquaginta rostratis, centum onerariis, cum (x) omni

(v) *ex* del. *Gron. Crev.*

(x) *cum* del. *Gron. Crev.*

genere commeatus, ad Uticam acceſſiſſe. Admovendum igitur undique terrorem perculſæ Carthagini ratus, miſſo Lælio Romam cum victoriæ nuncio, Cn. Octavium terreſtri itinere ducere legiones Carthaginem jubet: ipſe ad ſuam veterem nova Lentuli claſſe adjuncta, profectus ab Utica portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, quum velata infulis ramisque oleæ Carthaginienſium obcurrit navis. Decem legati erant principes civitatis, auctore Hannibale miſſi ad petendam pacem. Qui quum ad puppim prætoriæ navis acceſſiſſent, velamenta ſupplicum porrigentes, orantes, inplorantesque fidem & miſericordiam Scipionis; nullum iis aliud reſponſum datum, quam ut Tunetem venirent: eo ſe moturum caſtra. Ipſe ab contemplato ſitu Carthaginis, non tam noſcendi in præſentia, quam deprimendi hoſtis cauſſa, Uticam, eodem & Octavio revocato, rediit. Inde procedentibus ad Tunetem nuncius adlatus, Verminam, Syphacis filium, cum equitibus pluribus, quam peditibus, venire Carthaginienſibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu Saturnalibus primis agmen adgreſſa, Numidas levi certamine fudit. Exitu

U. c. 550. a. C. 202.

Carthaginienſes pacem petunt.

U. c. 550. a. C. 202.

Numidæ fusi.

quoque fugæ intercluso, a parte omni circumdatis equitibus, quindecim millia hominum cæsa; mille & ducenti vivi capti sunt, & equi Numidici mille & quingenti, signa militaria duo & septuaginta (y). Regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita, legatique triginta Carthagine ad Scipionem venerunt. Et illi quidem multo miserabilius, quam ante, (quo magis cogebat fortuna) egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi sunt. In consilio quamquam justa ira omnes ad delendam stimulabat Carthaginem; tamen, quum, & quanta res esset, & quam longi temporis obsidio tam munitæ & tam (z) validæ urbis, reputarent, & ipsum Scipionem exspectatio successoris, venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, sollicitaret, ad pacem omnium animi versi sunt.

Legati Carthag. ad Scipionem.

Conditiones pacis a Scipione dictæ.

XXXVII. Postero die, revocatis legatis, & cum multa castigatione perfidiæ monitis, ut, tot cladibus edocti, tandem Deos &

(y) *septuaginta duo* Gron. Crev.

(z) *tam* del. *Gron. Crev.*

jusjurandum esse crederent; conditiones pacis dictæ : « Ut liberi legibus suis viverent. Quas » urbes, quosque agros, quibusque finibus » ante bellum tenuissent, tenerent, populan- » dique finem eo die Romanus faceret. Per- » fugas, fugitivosque, & captivos omnes » redderent Romanis, & nave r stratas, » præter decem triremes, traderent, elephan- » tosque, quos haberent domitos : neque do- » marent alios. Bellum neve in Africa, neve » extra Africam, injussu populi Romani ge- » rerent. Masiniſſæ res redderent, fœdusque » cum eo facerent. Frumentum stipendiumque » auxiliis, donec ab Roma legati rediissent (a) » præstarent. Decem millia talentum argenti, » descripta pensionibus æquis in annos quin- » quaginta, solverent. Obsides centum arbi- » tratu Scipionis darent : ne minores qua- » tuordecim annis, neu triginta majores. In- » ducias ita se daturum, si per priores indu- » cias naves onerariæ captæ, quæque fuissent » in navibus, restituerentur. Aliter nec indu- » cias, nec spem pacis ullam esse. » Has con- ditiones legati quum domum referre (b) jussi

U. c. 550. a. C. 202.

(a) *rediissent* Gron. Crev.

(b) *ferre* Gron.

U. c. 550. a. C. 202

in concione ederent, & Giſgo ad diſſuadendam pacem proceſſiſſet, audireturque a multitudine, inquieta eadem & inbelli : indignatus Hannibal, dici ea in tali tempore audirique, adreptum Giſgonem manu ſua ex ſuperiore loco detraxit. Quæ inſueta liberæ civitati ſpecies quum fremitum populi moviſſet, perturbatus militaris vir urbana libertate, « Novem, [inquit] annorum a vobis profectus, poſt ſextum & triceſimum (c) annum redii. Militares artes, quas me a puero » fortuna nunc privata, nunc publica docuit, » probe videor ſcire. Urbis ac fori jura, leges, » mores, vos me oportet doceatis. » Excuſata inprudentia de pace multis verbis diſſeruit, quam nec iniqua, & neceſſaria eſſet. Id omnium maxime difficile erat, quod ex navibus per inducias captis nihil, præter ipſas comparebat naves ; neque inquiſitio erat facilis, adverſantibus paci, qui arguerentur. Placuit naves reddi, & homines utique inquiri. Cetera, quæ abeſſent, æſtimanda Scipioni permitti : atque ita pecunia luere Carthaginienſes. Sunt qui Hannibalem ex acie ad mare perveniſſe, inde præparata nave ad re-

Giſgonem contra pacem dicere vetat Hannibal.

Pacem accipiunt Carthag.

(c) *trigeſimum ſextum* Gron. Crev.

gem Antiochum extemplo profectum tradant: *U. c. 550. a. C. 202.* postulantique ante omnia Scipioni, ut Hannibal sibi traderetur, responsum esse, Hannibalem in Africa non esse.

XXXVIII. POSTQUAM redierunt ad Scipionem legati; quæ publica in navibus fuerant, ex publicis descripta rationibus quæstores: quæ privata, profiteri domini jussi; pro ea summa pecuniæ viginti quinque millia pondo argenti præsentia exacta: induciæque Carthaginiensibus datæ in tres menses. Additum, ne per induciarum tempus alio usquam, quam Romam, mitterent legatos: &, quicumque legati Carthaginem veniissent, ne ante dimitterent eos, quam Romanum imperatorem, qui, & quæ petentes veniissent, certiorem facerent. Cum legatis Carthaginiensibus Romam missi L. Veturius Philo, & M. Marcius Ralla, & L. Scipio imperatoris frater. Per (*d*) eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaque tantam vilitatem annonæ effecerunt, ut pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuncium primum rebellionis Carthaginiensium trepidatum fuerat; jussusque erat Ti. Claudius mature in

Induciæ in tres menses.

(d) *Post* Gron.

U. c. 550. a. C. 202. Siciliam classem ducere, atque inde in Africam trajicere, & alter consul M. Servilius ad urbem morari, donec, quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaque classe ab Ti. Claudio consule facta erant; quod Patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur, quam consulis, censuerant. *Prodigia.* Prodigia quoque, nunciata sub ipsam famam rebellionis, terrorem adtulerant. Cumis solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri. Et in Veliterno agro terra ingentibus cavernis consedit, arboresque in profundum haustæ. Ariciæ forum, & circa tabernæ, Frusinone murus aliquot locis, & porta, de cœlo tacta: & in Palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio novemdiali sacro, cetera hostiis majoribus expiata. Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa. Nam ita abundavit Tiberis, ut ludi Apollinares, circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint. Ceterum ludorum ipso die, subita serenitate orta, pompa, duci cœpta ad portam Collinam, revocata deductaque in circum est, quum decessisse inde aquam nunciatum esset:

lætitiamque populo & ludis celebritatem addidit sedes sua sollemni spectaculo reddita. *U. c. 552. a. C. 202.*

XXXIX. CLAUDIUM consulem, profectum tandem ab urbe, inter portus Cosanum Lauretanumque atrox vis tempestatis adorta in metum ingentem adduxit. Populonios inde quum perveniisset, stetisseque ibi, dum reliquum tempestatis exsæviret, Ilvam insulam, & ab Ilva Corsicam, a Corsica in Sardiniam trajecit. Ibi superantem Insanos montes, multo & sævior & infestioribus locis tempestas adorta, disjecit classem. Multæ quassatæ armamentisque spoliatæ naves: quædam fractæ. Ita vexata ac lacerata classis Carales tenuit. Ubi dum subductæ reficiuntur naves, hiems obpressit: circumactumque anni tempus, &, nullo prorogante imperium, privatus Ti. Claudius classem Romam reduxit. M. Servilius, ne comitiorum causa ad urbem revocaretur, dictatore dicto C. Servilio Gemino, in provinciam est profectus. Dictator magistrum equitum P. Ælium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt. Itaque, quum pridie Idus Martias veteres magistratu (e) abissent,

Classis Claudii Cos. tempestate vexata.

(e) *magistratus* Gron. Crev.

U. c. 550. a. C. 202. novi subfecti non essent, respublica sine curulibus magistratibus erat. T. (*f*) Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus. In locum ejus subfectus C. Sulpicius Galba. Ab Licinio Lucullo & Q. Fulvio ædilibus curulibus ludi Romani ter toti instaurati. Pecuniam ex ærario scribæ viatoresque ædilitii clam egessisse per indicem comperti, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P. Ælius Tubero & L. Lætorius ædiles plebis vitio creati, magistratu se abdicarunt, quum ludos ludorumque causa epulum Jovi fecissent, & signa tria ex multaticio argento facta in Capitolio posuissent. Cerealia ludos dictator & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt.

Legati Carthaginienses Romam veniunt.

XL. LEGATI ex Africa Romani simul Carthaginiensesque quum venissent Romam, senatus ad ædem Bellonæ habitus est. Ubi quum L. Veturius Philo, pugnatum cum Hannibale esse suprema Carthaginiensibus pugna, finemque tandem lugubri bello inpositum ingenti lætitia Patrum exposuisset; adjecit, Verminam etiam, Syphacis filium, quæ parva bene gestæ rei accessio erat, devictum. In concionem inde prodire jussus, gaudiumque id

(*f*) *L.* Gron. Crev.

populo inpartire (g). Tum patuere, facta gratulatione, omnia in urbe templa, supplicationesque in triduum decretæ. Legatis Carthaginiensium & Philippi regis (nam ii quoque venerant) petentibus, ut senatus sibi daretur, responsum jussu Patrum ab dictatore est, consules novos eis senatum daturos esse. Comitia inde habita. Creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Ælius Pætus: Prætores, M. Junius Pennus, cui sors urbana evenit; M. Valerius Falto Bruttios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam est fortitus. De provinciis consulum nihil ante placebat agi, quam legati Philippi regis & Carthaginiensium auditi essent. Belli finem alterius, principium alterius prospiciebant animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat provinciæ Africæ; seu bellum foret, facilem victoriam, seu jam finiretur, finiti tanti belli se consule gloriam petens. Negare itaque prius quidquam agi passurum, quam sibi Africa decreta esset, concedente collega, moderato viro & prudenti; qui gloriæ ejus certamen cum Scipione, præterquam quod iniquum esset, etiam inpar futurum cernebat.

U. c. 551. a. C. 201.

Cn. Cornelio, P. Ælio Coss. Provinciæ.

(g) *impertire* Gron. Crev.

U. c. 551. a. C. 201. Q. Minucius Thermus & M. Acilius Glabrio, tribuni plebis, « rem, priore anno nequid-» quam tentatam ab Ti. Claudio consule, Cn. » Cornelium tentare » aiebant. « Ex auctori-» tate Patrum latum ad populum esse, cujus » vellent imperium in Africa esse. Omnes » quinque & triginta tribus P. Scipioni id im-» perium decrevisse. » Multis contentionibus, & in senatu & ad populum acta res, postremo eo deducta est, ut senatui permitterent. Patres igitur jurati (ita enim (*h*) convenerat) censuerunt, uti consules provincias inter se compararent, sortirenturve, uter classem navium quinquaginta haberet. Cui classis obveniisset; in Siciliam navigaret : si pax cum Carthaginiensibus componi nequisset, in Africam trajiceret. Consul mari, Scipio eodem, quo adhuc, jure imperii terra rem gereret. Si conditiones convenirent pacis, tribuni plebis populum rogarent, utrum consulem, an P. Scipionem, juberent pacem dare; & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. Si pacem per P. Scipionem dari, atque ab eodem exercitum deportari jussissent, ne consul ex Sicilia in Africam

(h) *enim* del. *Gron. Grev.*

trajiceret. Alter consul, cui Italia evenisset, duas legiones a M. Sextio prætore acciperet. U. c. 551. a. C. 201.

XLI. P. SCIPIONI cum exercitibus, quos haberet, in provincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Faltoni duæ legiones in Bruttiis, quibus C. Livius priore anno præfuerat, decretæ. P. Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio una M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus pro prætore habuisset, decernitur. M. Servilio prioris anni consuli, cum suis duabus item legionibus, in Etruria prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias adtineret, aliquot jam annos ibi L. Cornelium Lentulum & L. Manlium Acidinum esse. Uti consules cum tribunis agerent, si eis videretur, ut plebem rogarent, cui juberent in Hispania imperium esse. Is ex duobus exercitibus in unam legionem conscriberet Romanos milites, & in quindecim cohortes socios Latini nominis, quibus provinciam obtineret: veteres milites L. Cornelius & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio consuli quinquaginta navium classis ex duabus classibus, Cn. Octavii, quæ in Africa esset, P. Villii, quæ Siciliæ oram tuebatur,

U. c. 551. a. C. 201.

decreta, ut, quas naves vellet, deligeret. P. Scipio quadraginta (*i*) longas naves haberet, quas habuisset; quibus si Cn. Octavium, sicut præfuisset, præesse vellet, Octavio pro prætore in eum annum imperium esset: si Lælium præficeret, Octavius Romam decederet: reduceretque naves, quibus consuli usus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naves decretæ. Et consules duas legiones urbanas scribere jussi: ut quatuordecim legionibus eo anno, centum navibus longis respublica administraretur.

14 Legionibus, 100 navibus res gesta.

Legati Philippi.

XLII. Tum de legatis Philippi & Carthaginiensium actum. Priores Macedonas introduci placuit: quorum varia oratio fuit; partim purgantium, quæ questi erant missi ad regem a Roma legati de populatione sociorum; partim ultro accusantium quidem & socios populi Romani, sed multo infestius M. Aurelium; (quem ex tribus ad se missis legatis, delectu habito, substitisse, & se bello lacessisse contra fœdus, & sæpe cum præfectis suis signis conlatis pugnasse) partim postulantium, ut Macedones duxque eorum Sopater, qui apud Hannibalem mercede militassent, captique in vinculis essent, sibi resti-

(i) *quinquaginta* Gron. Crev.

tuerentur.

tuerentur. Adversus ea M. Furius, missus ad id ipsum ab Aurelio ex Macedonia, differuit, « Aurelium relictum, ne socii populi Romani, » fessi populationibus atque injuria, ad regem » deficerent, finibus sociorum non excessisse: » dedisse operam, ne inpune in agros eorum » transcenderent populatores. Sopatrum ex » purpuratis & propinquis regis esse: eum » cum quatuor millibus Macedonum & pe- » cunia missum nuper in Africam esse, Han- » nibali Carthaginiensibusque auxilio. » De his rebus interrogati Macedones quum perplexe responderent, ipsi ante responsum tulerunt, « Bellum quærere regem, &, si per- » gat, propediem inventurum. Dupliciter ab » eo fœdus violatum: & quod sociis populi » Romani injurias fecerit, bello armisque » lacessierit: & quod hostes auxiliis & pe- » cunia juverit. Et P. Scipionem recte atque » ordine videri fecisse & facere, quod eos, » qui arma contra populum Romanum feren- » tes capti sunt, hostium numero in vinculis » habeat. Et M. Aurelium e republica facere, » gratumque id senatui esse, quod socios po- » puli Romani, quando jure fœderis non pos- » set, armis tueatur. » Cum hoc tam tristi

U. c. 551. a. C. 201.

Cum tristi responso dimissi.

U. c. 551. a. C. 201.

Legati Carthaginienſium.

reſponſo dimiſſis Macedonibus, legati Carthaginienſes vocati. Quorum ætatibus dignitatibusque conſpectis, (nam longe primi civitatis erant) tum pro ſe quiſque dicere, vere de pace agi. Inſignis tamen inter ceteros Haſdrubal erat, (Hædum populares cognomine adpellabant) pacis ſemper auctor, adverſusque factioni Barcinæ. Eo tum plus illi auctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem a republica transferenti. Qui quum varia oratione uſus eſſet, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne inpudenter certa negantibus difficilior venia eſſet, nunc monendo etiam Patres conſcriptos, ut rebus ſecundis modeſte ac moderate uterentur; «Si » ſe atque Hannonem audiſſent Carthaginien- » ſes, & tempore uti voluiſſent, daturos » fuiſſe pacis conditiones, quas tunc pete- » rent. Raro ſimul hominibus bonam fortu- » nam bonamque mentem dari. Populum » Romanum eo invictum eſſe, quod in ſe- » cundis rebus ſapere & conſulere meminerit. » Et, Hercule, mirandum fuiſſe, ſi aliter » facerent. Ex inſolentia, quibus nova bona » fortuna ſit, inpotentes lætitiæ inſanire. Po- » pulo Romano uſitata ac prope jam obſoleta

» ex victoria gaudia esse, ac plus pene par- U. c. 551.
» cendo victis, quam vincendo, imperium a. C. 201.
» auxisse. » Ceterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium, « Ex quantis opibus » quo recidissent Carthaginiensium res. Nihil » eis, qui modo orbem prope terrarum ob- » tinuissent armis, superesse, præter Cartha- » ginis mœnia. Iis inclusos, non terra, non » mari quidquam sui juris cernere. Urbem » quoque ipsam ac penates ita habituros, si » non in ea quoque, quo nihil ulterius sit, » sævire populus Romanus velit. » Quum flecti misericordia Patres adpareret, senato- rum unum infestum perfidiæ Carthaginiensium subclamasse ferunt, « Per quos Deos fœdus » icturi essent, quum eos, per quos ante » ictum esset, fefellissent? Per eosdem [in- » quit Hasdrubal] qui tam infesti sunt fœ- » dera violantibus. »

XLIII. Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis provincia erat, senatusconsulto interceſſit. Tum M'. Acilius & Q. Minucius tribuni plebis ad populum tulerunt, « Vellent, juberentne se- » natum decernere, ut cum Carthaginiensibus » pax fieret; & quem eam pacem dare,

U. c. 551. a. C. 201.

» quemque ex Africa exercitus deportare ju-
» berent? » De pace uti rogaſſent, omnes tribus juſſerunt: pacem dare P. Scipionem, eumdem exercitus deportare. Ex hac rogatione ſenatus decrevit, ut P. Scipio ex decem legatorum ſententia pacem cum populo Carthaginienſi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde Patribus egere Carthaginienſes, petieruntque, ut ſibi in urbem introire, & conloqui cum civibus ſuis liceret, qui capti in publica cuſtodia eſſent. Eſſe in iis partim propinquos amicosque ſuos, nobiles homines; partim ad quos mandata a propinquis haberent. Quibus conventis, quum rurſus peterent, ut ſibi, quos vellent, ex iis redimendi poteſtas fieret; juſſi nomina edere: &, quum ducentos ferme ederent, ſenatusconſultum factum eſt, « Ut legati Ro-
» mani ducentos ex captivis, quos Carthagi-
» nienſes vellent, ad P. Cornelium Scipionem
» in Africam deportarent; nunciarentque ei,
» ut, ſi pax conveniſſet, ſine pretio eos Car-
» thaginienſibus redderet. » Feciales quum in Africam ad fœdus feriendum ire juberentur; ipſis poſtulantibus, ſenatusconſultum in hæc verba factum eſt: « Ut privos lapides ſilices,

Plebiſcitum de pace.

S. C. de pace.

Feciales.

» privasque verbenas secum ferrent: uti præ- *U. c. 551. a. C. 201.*
» tor Romanus his imperaret, ut fœdus feri-
» rent, illi prætorem sagmina poscerent. »
Herbæ id genus ex arce sumtum dari feciali-
bus solet. Ita dimissi ab Roma Carthaginien-
ses, quum in Africam veniissent ad Scipio-
nem, quibus ante dictum est legibus, pacem *Pax.*
fecerunt. Naves longas, elephantos, perfu-
gas, fugitivos, captivorum quatuor millia
tradiderunt. Inter quos Q. Terentius Culleo
senator fuit. Naves provectas in altum incendi *Incensæ*
jussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ *500 naves.*
remis agerentut, quidam tradunt: quarum
conspectum repente incendium tam lugubre
fuisse Pœnis, quam si tum (*k*) ipsa Carthago
arderet. De perfugis gravius, quam de fugi-
tivis, consultum; nominis Latini qui erant,
securi percussi, Romani in crucem sublati.

XLIV. Annis ante quadraginta pax cum Carthaginiensibus postremo facta erat, Q. Lutatio, A. Manlio consulibus. Bellum initum annis post tribus & viginti, P. Cornelio, Ti. Sempronio consulibus. Finitum est septimodecimo anno, Cn. Cornelio, P. Ælio Pæto consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem

(k) *tum* del. *Gron. Crev.*

U. c. 551. a. C. 201.

dixisse, Ti. Claudii primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelii, fuisse in mora, quo minus id bellum exitio Carthaginis finiret. Carthagini (*l*) quum prima conlatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis videretur, mœstitiaque & fletus in curia esset, ridentem Hannibalem ferunt conspectum. Cujus quum Hasdrubal Hædus risum increparet in publico fletu, quum ipse lacrimarum caussa esset; « Si, quemadmodum oris habi-» tus cernitur oculis [inquit] sic & animus » intus cerni posset, facile vobis adpareret, » non læti, sed prope amentis malis cordis » hunc, quem increpatis, risum esse. Qui » tamen nequaquam adeo est intempestivus, » quam vestræ istæ absurdæ atque abhorren-» tes lacrimæ sunt. Tunc flesse decuit, quum » ademta nobis arma, incensæ naves, inter-» dictum externis bellis. Illo enim vulnere » concidimus. Nec esse in vos, odio vestro, » consultum ab Romanis credatis. Nulla ma-» gna civitas diu quiescere potest. Si foris » hostem non habet, domi invenit: ut præ-» valida corpora ab externis caussis tuta vi-» deretur, sed suis ipsa viribus onerantur.

Risus Hannibalis in publico fletu.

(1) *Carthaginiensibus* Gron. Crev.

» Tantum, nimirum, ex publicis malis sen- *U. c. 551. a. C. 201.*
» timus, quantum ad privatas res pertinet:
» nec in eis quidquam acrius, quam pecuniæ
» damnum, stimulat. Itaque, quum spolia
» victæ Carthagini detrahebantur, quum iner-
» mem jam ac nudam destitui inter tot arma-
» tas gentes Africæ cerneretis, nemo inge-
» muit. Nunc, quia tributum ex privato con-
» ferendum est, tamquam in publico funere
» comploratis. Quam vereor, ne propediem
» sentiatis, leviſſimo in malo vos hodie lacri-
» masse! » Hæc Hannibal apud Carthaginien-
ses. Scipio, concione advocata, Masiniſſam, *Masiniſſa regno Syphacis donatus.*
ad regnum paternum Cirta oppido & ceteris
urbibus agrisque, quæ ex regno Syphacis in
populi Romani potestatem veniſſent, adjectis
donavit. Cn. Octavium classem in Siciliam
ductam Cn. Cornelio consuli tradere jussit.
Legatos Carthaginienſium Romam proficiſci,
ut, quæ ab se ex decem legatorum sententia
acta essent, ea Patrum auctoritate populique
jussu confirmarentur.

XLV. Pace terra marique parta, exercitu *Scipio Romam reverſus triumphat.*
in naves inposito, in Siciliam Lilybæum tra-
jecit. Inde magna parte militum in navibus
missa, ipse per lætam pace non minus, quam

U. c. 551. a. C. 201. victoria, Italiam, effusis non urbibus modo ad habendos honores, sed agrestium etiam turba obsidente vias, Romam pervenit, triumphoque omnium clarissimo urbem est invectus. Argenti tulit in ærarium pondo centum millia viginti tria. Militibus ex præda quadragenos æris divisit. Morte subtractus spectaculo magis hominum, quam triumphantis gloriæ, Syphax est, Tibure haud ita multo ante mortuus, quo ab Alba traductus fuerat. Conspecta mors tamen ejus fuit, quia publico funere est elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius, haudquaquam spernendus auctor, tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti inposito Q. Terentius Culleo: omnique deinde vita, ut dignum erat, libertatis auctorem coluit. Africanum cognomen militaris prius favor, an popularis aura, celebraverit, an, sicuti Felicis Sullæ Magnique Pompeii patrum memoria, cœptum ab adsentatione familiari sit, parum compertum habeo. Primus certe hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus. Exemplo deinde hujus, nequaquam victoria pares, insignes imaginum titulos claraque cognomina familiæ fecere.

EPITOME
LIBRI XXXI LIVIANI

Belli adversus Philippum Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetiti caussæ referuntur hæ. Tempore Initiorum duo juvenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt, & in sacrarium Cereris cum aliis popularibus suis intraverunt. Ob hoc, tamquam nefas summum commisissent, ab Athenienſibus cæsi sunt. Acarnanes, mortibus suorum commoti, ad vindicandos illos auxilium a Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginienſibus datam, quingentesimo quinquagesimo anno ab urbe condita, quum Athenienſium, qui obsidebantur a Philippo, legati auxilium a senatu petissent, & senatus id censuisset ferendum, plebe, quod tot bellorum continuus labor gravis erat, dissentiente, tenuit auctoritas Patrum, ut sociæ civitati ferri

opem populus quoque juberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatum est : qui, exercitu in Macedoniam ducto, equestribus prœliis cum Philippo prospere pugnavit. Abydeni a Philippo obsessi, ad exemplum Saguntinorum, suos seque occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellantes & Hamilcarem Pœnum, bellum in ea parte molientem, acie vicit. Hamilcar eo bello occisus est, & millia hominum triginta sex. Præterea expeditiones Philippi regis & Sulpicii consulis, expugnationesque urbium ab utroque factas, continet. Sulpicius consul, adjuvantibus rege Attalo & Rhodiis, bellum gerebat. Triumphavit de Gallis L. Furius prætor.

LIBER XXXI

I.

ME quoque juvat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici perveniſſe. Nam etſi profiteri auſum, perſcripturum res omnes Romanas, in partibus ſingulis tanti operis fatigari minime conveniat; tamen, quum in mentem venit, tres & ſexaginta annos (tot enim ſunt a primo Punico ad ſecundum bellum finitum) æque multa volumina occupaſſe mihi, quam occuparint quadringenti octingenti octo (a) anni a condita urbe ad Ap. Claudium conſulem, qui primus bellum Carthaginienſibus intulit; jam provideo animo, velut qui proximis litori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quidquid progredior, in vaſtiorem me altitudinem, ac velut profundum invehi, & creſcere pene opus, quod prima quæque perficiendo minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit; periculo haudquaquam comparandum, aut virtute ducis, aut militum robore: claritate regum anti- *U. c. 551. a. C. 201.*

(a) *ſeptem* Crev.

V. c. 551. a. C. 201.

quorum, vetuſtaque (*b*) fama gentis, & magnitudine imperii, quo multam quondam Europæ, majorem partem Aſiæ obtinuerant armis, prope nobilius. Ceterum cœptum bellum adverſus Philippum decem ferme ante annis, triennio prius depoſitum erat, quum Ætoli & belli & pacis fuiſſent cauſſæ (*c*): Vacuos deinde pace Punica jam Romanos & infenſos Philippo, quum ob infidam adverſus Ætolos aliosque regionis ejuſdem ſocios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam miſſa Hannibali Pœnisque, preces Athenienſium, quos agro pervaſtato in urbem compulerat, excitaverunt ad renovandum bellum.

Querelæ de Philippo.

II. Sub idem fere tempus & ab Attalo rege, & Rhodiis legati venerunt, nunciantes, Aſiæ quoque civitates ſollicitari. His legationibus reſponſum eſt, curæ Aſianam rem ſenatui fore. Conſultatio de Macedonico bello integra ad conſules, qui tunc in prœlio cum Boiis erant, rejecta eſt. Interim ad Ptolemæum Ægypti regem legati tres miſſi, C. Claudius Nero, M. Æmilius Lepidus,

Legati in Ægyptum.

(b) *vetuſtæque* Gron. Crev.

(c) *cauſa* Gron. Crev.

P. Sempronius Tuditanus: ut & adnunciarent victum Hannibalem Pœnosque, & gratias agerent regi, quod in rebus dubiis, quum finitimi etiam socii Romanos desererent, in fide mansisset; & peterent, ut, si coacti injuriis bellum adversus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conservaret. Eodem fere tempore P. Ælius consul in Gallia, quum audisset a Boiis ante suum adventum incursiones in agros sociorum factas, duabus legionibus subitariis tumultus ejus caussa scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Oppium præfectum socium hac tumultuaria manu per Umbriam (quam tribum Sappiniam vocant) agrum Boiorum invadere jussit. Ipse eodem, aperto itinere, per medios montes duxit. Oppius, ingressus hostium fines, primo populationes satis prospere ac tuto fecit. Delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco, ad demetenda frumenta (jam enim maturæ erant segetes) profectus, neque explorato circa, nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes atque operi intentos tutarentur, positis, inproviso impetu Gallorum cum frumentatoribus est

U. c. 551. a. C. 201.

U. c. 551. a. C. 201.

C. Oppius circumventus a Boiis.

circumventus. Inde pavor fugaque etiam armatos cepit. Ad septem millia hominum palata per segetes sunt cæsa : inter quos ipse C. Oppius præfectus. Ceteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum suarum, ad consulem per saltus prope invios pervenere. Qui, nisi quod populatus est Boiorum fines, & cum Ingaunis Liguribus fœdus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in provincia quum gessisset, Romam rediit.

III. Quum primum senatum habuit, universis postulantibus, ne quam prius rem, quam de Philippo sociorumque querelis, ageret; relatum extemplo est : decrevitque frequens senatus, ut P. Ælius consul, quem videretur ei, cum imperio mitteret, qui, classe accepta, quam ex Sicilia Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam trajiceret. M. Valerius Lævinus proprætor missus, circa Vibonem duodequadraginta navibus ab Cn. Octavio acceptis, in Macedoniam transmisit. Ad quem quum M. Aurelius legatus venisset, edocuissetque eum, quantos exercitus, quantum navium numerum comparasset rex, & quem-

admodum circa omnes non continentis modo urbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos, conciret homines ad arma; majore conatu Romanis id capessendum bellum esse, ne, cunctantibus iis, auderet Philippus, quod Pyrrhus prius ausus ex aliquanto minore regno esset; hæc eadem scribere Aurelium consulibus & senatui placuit. *U. c. 551. a. C. 201.*

IV. Exitu hujus anni quum de agris veterum militum relatum esset, qui ductu atque auspicio P. Scipionis in Africa bellum perfeciſſent; decreverunt Patres, ut M. Junius prætor urbis, si ei videretur, decemviros agro Samniti Appuloque, quod ejus publicum populi Romani esset, metiendo dividendoque crearet. Creati P. Servilius, Q. Cæcilius Metellus, C. & M. Servilii; (Geminis ambobus cognomen erat) L. & A. Hostilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fulvius Flaccus, P. Ælius Pætus, Q. Flaminius. Per eos dies, P. Ælio consule comitia habente, creati consules P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Prætores exinde facti, Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fulvius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani scenici eo anno magnifice adparateque facti

ab ædilibus curulibus, L. Valerio Flacco & L. Quinctio Flaminino. Biduum inſtauratum eſt. Frumentique vim ingentem, quod ex Africa P. Scipio miſerat, quaternis æris populo cum ſumma fide & gratia diviſerunt. Et plebeii ludi ter toti inſtaurati ab ædilibus plebis, L. Apuſtio Fullone & Q. Minucio Ruſo: qui ex ædilitate prætor creatus erat: & Jovis epulum fuit ludorum cauſſa.

U. c. 552. a. C. 200.

P. Sulpicio II, C. Aurelio Coſſ.

Belli Macedonici initium.

V. ANNO quingenteſimo quinquageſimo ab urbe condita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio conſulibus, bellum cum rege Philippo initum eſt, paucis menſibus poſt pacem Carthaginienſibus datam. Omnium primum eam rem Idibus Martiis, quo die tum conſulatus inibatur, P. Sulpicius conſul retulit: ſenatusque decrevit, uti conſules majoribus hoſtiis rem divinam facerent, quibus Diis ipſis videretur, cum precatione ea: « Quam rem » ſenatus populusque Romanus de republica » deque ineundo novo bello in animo habe» ret, ea res uti populo Romano, ſociisque, » ac nomini Latino, bene ac feliciter eveniret: » ſecundum rem divinam precationemque, ut de republica deque provinciis ſenatum conſulerent. Per eos dies oportune inritandis ad bellum

lum animis, & litteræ a M. Aurelio legato, & M. Valerio Lævino prætore adlatæ : & Athenienſium nova legatio venit, quæ regem adpropinquare finibus ſuis nunciaret : brevique, non agros modo, ſed urbem etiam in ditione ejus futuram, niſi quid in Romanis auxilii foret. Quum pronunciaſſent conſules, rem divinam rite perfectam eſſe, & precationem admiſiſſe Deos aruſpices reſpondere, lætaque exta fuiſſe, & prolationem finium, victoriamque, & triumphum portendi; tum literæ Valerii Aureliique lectæ, & legati Athenienſium auditi. Senatus inde conſultum factum eſt, ut ſociis gratiæ agerentur; quod diu ſollicitati, ne obſidionis quidem metu fide deceſſiſſent. De auxilio mittendo tum reſpondere placere, quum conſules provincias ſortiti eſſent : atque is conſul, cui Macedonia provincia eveniſſet, ad populum tuliſſet, ut Philippo regi Macedonum indiceretur bellum. U. c. 551. a. C. 200.

VI. P. Sulpicio provincia Macedonia ſorte evenit, iſque rogationem promulgavit, « Vellent, juberent Philippo regi Macedonibusque, qui ſub regno ejus eſſent, ob injurias armaque inlata ſociis populi Romani, bellum indici. » Alteri conſuli Aurelio Italia *Provinciarum diviſio.*

U. c. 552. a. C. 200. provincia obtigit. Prætores exinde sortiti sunt, Cn. Sergius Plancus urbanam, Q. Fulvius Gillo Siciliam, Q. Minucius Rufus Bruttios, L. Furius Purpureo Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata est. Id quum fessi diuturnitate & gravitate belli sua sponte homines tædio laborum periculorumque fecerant, tum Q. Bæbius tribunus plebis, viam antiquam criminandi Patres ingressus, incusaverat bella ex bellis seri, ne pace umquam frui plebs posset. Ægre eam rem passi Patres, laceratusque probris in senatu tribunus plebis: & consulem pro se quisque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretque segnitiem populi, atque doceret, quanto damno dedecorique dilatio ea belli futura esset.

VII. Consul in campo Martio comitiis habitis, priusquam centurias in suffragium mitteret, concione advocata, « Ignorare [in- » quit] videmini mihi, Quirites, non, utrum » bellum an pacem habeatis, vos consuli: » (neque enim liberum id vobis permittit Phi- » lippus, qui terra marique ingens bellum » molitur) sed utrum in Macedoniam legio-

» nes transportetis, an hostem in Italiam ac- *U. c. 552. a. C. 200.*
» cipiatis. Hoc quantum interfit, si umquam
» ante alias, Punico certe proximo bello ex-
» perti estis. Quis enim dubitat, quin, si
» Saguntinis obsessis fidemque nostram inplo-
» rantibus inpigre tulissemus opem, sicut pa-
» tres nostri Mamertinis tulerant, totum in
» Hispaniam aversuri bellum fuerimus, quod
» cunctando cum summa clade nostra in Ita-
» liam accepimus? Ne illud quidem dubium
» est, quin hunc ipsum Philippum, pactum
» jam per legatos literasque cum Hannibale
» in Italiam trajicere, misso cum classe Læ-
» vino, qui ultro ei bellum inferret, in Ma-
» cedonia continuerimus. Et quod tunc feci-
» mus, quum hostem Hannibalem in Italia
» haberemus, id nunc, pulso Italia Hannibale,
» devictis Carthaginiensibus, cunctamur fa-
» cere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut
» Sagunto expugnando Hannibalem passi su-
» mus, segnitiem nostram experiri regem.
» Non quinto inde mense, quemadmodum ab
» Sagunto Hannibal, sed quinto inde die,
» quam ab Corintho solverit naves, in Ita-
» liam perveniet. Ne æquaveritis Hannibali
» Philippum, ne Carthaginiensibus Macedo-

U. c. 552. a. C. 200. » nas; Pyrrho certe æquabitis: dico, quan-
» tum vel vir viro, vel gens genti præstat.
» Minima accessio semper Epirus regno Mace-
» doniæ fuit, & hodie est. Peloponesum to-
» tam in ditione Philippus habet, Argosque
» ipsos, non vetere fama magis, quam morte
» Pyrrhi nobilitatos. Nostra nunc compara.
» Quanto magis florentem Italiam, quanto
» magis integras res, salvis ducibus, salvis
» tot exercitibus, quos Punicum postea bel-
» lum absumsit, adgressus Pyrrhus tamen
» concussit, & victor prope ad ipsam urbem
» Romam venit! Nec Tarentini modo oraque
» illa Italiæ, quam majorem Græciam vocant,
» ut linguam, ut nomen secutos crederes,
» sed Lucanus, & Bruttius, & Samnis, a
» nobis defecerunt. Hæc vos, si Philippus
» in Italiam transmiserit, quietura aut man-
» sura in fide creditis? Manserunt enim Pu-
» nico postea bello. Numquam isti populi,
» nisi quum deerit, ad quem desciscant, a
» nobis non deficient. Si piguisset vos in
» Africam trajicere, hodie in Italia Hannibа-
» lem & Carthaginienses hostes haberetis.
» Macedonia potius, quam Italia, bellum ha-
» beat: hostium urbes agrique ferro atque

» igni vastentur. Experti jam sumus foris no- *U. c. 552. a. C. 200.*
» bis, quam domi, feliciora potentioraque
» arma esse. Ite in suffragium, bene juvan-
» tibus Diis; &, quæ Patres censuerunt,
» vos jubete. Hujus vobis sententiæ non con-
» sul modo auctor est, sed etiam Dii immor-
» tales; qui mihi sacrificanti precantique, ut
» hoc bellum mihi, senatui, vobisque, & so-
» ciis ac nomini Latino, classibus exercitibus-
» que nostris bene ac feliciter eveniret, læta
» omnia prosperaque portendere. »

VIII. Ab hac oratione in suffragium missi, uti rogarat, bellum jusserunt. Supplicatio inde a consulibus in triduum ex senatusconsulto indicta est, obsecratique circa omnia pulvinaria Dii, ut, quod bellum cum Philippo populus jussisset, id bene ac feliciter eveniret. Consultique feciales ab consule Sulpicio, bellum, quod indiceretur regi Philippo, utrum ipsi utique nunciari juberent; an satis esset, in finibus regni quod proximum præsidium esset, eo nunciari? feciales decreverunt, utrum eorum feciisset, recte facturum. Consuli a Patribus permissum, ut, quem videretur, ex iis, qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum.

P. R. Bellum jubet. Supplicatio indicta. Consulti feciales.

U. c. 552. a. C. 200.

Exercitus comparantur.

Tum de exercitibus consulum prætorumque actum. Consules binas legiones scribere jussi; veteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui novum ac magni nominis bellum decretum erat, permissum, ut de exercitu, quem P. Scipio ex Africa deportasset, voluntarios, quos posset, duceret: invitum ne quem militem veterem ducendi jus esset. Prætoribus L. Furio Purpureoni & Q. Minucio Rufo quina millia socium Latini nominis consul daret: quibus præsidiis alter Galliam, alter Bruttios provinciam obtineret. Q. Fulvius Gillo & ipse jussus ex eo exercitu, quem P. Ælius consul habuisset, ut quisque minime multa stipendia haberet, legere, donec & ipse quinque millia socium ac nominis Latini effeciset: id præsidio Siciliæ provinciæ esset. M. Valerio Faltoni, qui prætor priore anno Campaniam provinciam habuerat, prorogatum in annum imperium est; uti proprætor in Sardiniam trajiceret, atque de exercitu, qui ibi esset, quinque millia socium nominis Latini, qui eorum minime multa stipendia haberet, legeret. Et consules duas urbanas legiones scribere jussi: quæ, si quo res posceret, multis in Italia contactis gentibus

Punici belli societate, iraque inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno usura respublica erat. *U. c. 552. a. C. 200.* *Legiones 6.*

IX. In ipso adparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, qui nunciarunt, « Athe- » nienses adversus Philippum petisse ab rege » auxilium. Ceterum, etsi communes socii » sint, tamen, nisi ex auctoritate populi Ro- » mani, neque classem, neque exercitum de- » fendendi aut obpugnandi cujusquam caussa » regem in Græciam missurum esse. Vel quie- » turum eum in regno, si populo Romano » socios defendere liceat; vel Romanos quies- » cere, si malint, passurum, atque ipsum au- » xilia, quæ facile adversus Philippum tueri » Athenas possent, missurum. » Gratiæ regi ab senatu actæ, responsumque; « Tutari so- » cios populo Romano in animo esse: si qua » re ad id bellum opus sit, indicaturos regi, » regnique ejus opes scire subsidia firma ac » fidelia suæ republicæ esse. » Munera deinde legatis in singulos quinum millium æris ex senatusconsulto missa. Quum delectum consules haberent, pararentque, quæ ad bellum opus essent; civitas religiosa, in principiis maxime novorum bellorum, supplicationibus *Legati Ptolemæi.*

U. c. 552. a. C. 200.

habitis jam, & obsecratione circa omnia pulvinaria facta, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum esset, ludos Jovi donumque vovere consulem, cui provincia Macedonia evenisset, jussit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus adtulit, qui negavit, « ex incerta pecunia vovere debere, » si ea pecunia non posset in bellum usui » esse. Reponi statim debere, nec cum alia » pecunia misceri. Quod nisi factum esset, » votum rite solvi non posse. » Quamquam & res, & auctor movebat, tamen ad collegium pontificum referre consul jussus, si posset recte votum incertæ pecuniæ suscipi. Posse, rectiusque etiam esse, pontifices decreverunt. Vovit in eadem verba consul, præeunte maximo pontifice, quibus antea quinquennalia vota suscipi solita erant : præterquam quod tanta pecunia, quantam tum, quum solveretur, senatus censuisset, ludos donaque facturum vovit. Toties ante ludi magni, de certa pecunia voti erant : ii primi de incerta.

Gallicus tumultus, auctore Hamilcare

X. Omnium animis in bellum Macedonicum versis, repente nihil minus eo tempore timentibus, Gallici tumultus fama exorta est. Insubres, Cenomanique, & Boii, excitis

Salyis, Ilvatibusque, & ceteris Liguſtinis populis, Hamilcare Pœno duce, qui in iis locis de Haſdrubalis exercitu ſubſtiterat, Placentiam invaſerant: &, direpta urbe, ac per iram magna ex parte incenſa, vix duobus millibus hominum inter incendia ruinasque relictis, trajecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ urbis audita clades ſpatium colonis dedit ad claudendas portas, præſidiaque per muros diſponenda, ut obſiderentur tamen prius, quam expugnarentur, nunciosque mitterent ad prætorem Romanum. L. Furius Purpureo tum (*d*) provinciæ præerat, cetero ex ſenatusconſulto exercitu dimiſſo, præter quinque millia ſocium ac Latini nominis, cum iis copiis in proxima regione provinciæ circa Ariminum ſubſtiterat. Is tum ſenatui ſcripſit, quo in tumultu provincia eſſet. « Duarum coloniarum, quæ » ingentem illam tempeſtatem Punici belli » ſubterfugiſſent, alteram captam ac direptam » ab hoſtibus, alteram obpugnari. Nec in » exercitu ſuo ſatis præſidii colonis laboran- » tibus fore, niſi quinque millia ſocium qua- » draginta millibus hoſtium (tot enim in ar- » mis eſſe) trucidanda objicere velit, & tanta *U. c. 552. a. C. 200.*

(d) *qui tum* Gron. Crev.

U. c. 552. a. C. 200.

» ſua clade, jam inflatos excidio coloniæ Ro-
» manæ, augere hoſtium animos. »

XI. His literis recitatis decreverunt, ut C. Aurelius conſul exercitum, cui in Etruriam ad conveniendum diem edixerat, Arimini eadem die adeſſe juberet, & aut ipſe, ſi per commodum reipublicæ poſſet, ad obprimendum Gallicum tumultum proficiſceretur, aut L. Furio prætori ſcriberet, ut, quum ad eum legiones ex Etruria veniſſent, miſſis in vicem earum quinque millibus ſociorum, qui interim Etruriæ præſidio eſſent, proficiſceretur ipſe ad coloniam liberandam obſidione. Legatos item mittendos in Africam cenſuerunt, eoſdem Carthaginem, eoſdem in Numidiam ad Maſiniſſam. Carthaginem, ut nunciarent, « civem eorum Hamilcarem relictum in Gal-
» lia, haud ſatis ſcire ex Haſdrubalis prius,
» an ex Magonis poſtea exercitu, bellum
» contra fœdus facere. Exercitus Gallorum
» Ligurumque exciviſſe ad arma contra popu-
» lum Romanum. Eum, ſi pax placeret, revo-
» candum illis, & dedendum populo Romano
» eſſe. » Simul nunciare juſſi, « perfugas
» ſibi non omnes redditos eſſe; ac (e) ma-

Legati Carthaginem miſſi.

(e) *ac* del. *Gron. Crev.*

» gnam partem eorum palam Carthagini ob- *U. c. 552. a. C. 200.*
» versari dici : quos comprehendi conquiri-
» que debere, ut sibi ex fœdere restituan-
» tur. » Hæc ad Carthaginienses mandata. *Iidem ad Masinissam.*
Masiniſſæ gratulari jussi, « quod non patrium
» modo recuperasset regnum, sed, parte flo-
» rentissima Syphacis finium adjecta, etiam
» auxisset. » Nunciare præterea jussi, « bellum
» cum rege Philippo susceptum, quod Car-
» thaginienses auxiliis juvisset, injuriasque
» inferendo sociis populi Romani, flagrante
» bello Italia (*f*), coëgisset classes exercitus-
» que in Græciam mitti ; &, distinendo,
» copias, causa inprimis fuisset serius in
» Africam trajiciendi. Petere, ut ad id bellum
» mitteret auxilia Numidarum equitum. » Dona
ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea
argenteaque, toga purpurea, & palmata tu-
nica cum eburneo Scipione, & toga prætexta
cum curuli sella : jussique polliceri, « si quid
» ei ad firmandum agendumque regnum opus
» esse judicasset, enise id populum Romanum
» merito ejus præstaturum. » Verminæ quo- *Verminæ Syphacis filii legati.*
que Syphacis filii legati per eos dies senatum
adierunt, excusantes errorem adolescentiam-

(*f*) *Italiæ* Gron.

U. c. 552. a. C. 200.

que, & culpam omnem in fraudem Carthaginienſium avertentes. « Et Maſiniſſam Roma» nis ex hoſte amicum factum : Verminam » quoque adniſurum, ne officiis in populum » Romanum aut a Maſiniſſa, aut ab ullo alio » vincatur. Petere, ut rex, ſociusque, & » amicus ab ſenatu adpellaretur. » Reſponſum legatis eſt : « Et patrem ejus Syphacem ſine » cauſſa ex ſocio & amico hoſtem repente » populi Romani factum : & eum ipſum rudi» mentum adoleſcentiæ bello laceſſentem » Romanos poſuiſſe. Itaque pacem illi prius » petendam a populo Romano eſſe, quam ut » rex, ſociusque, & amicus adpelletur. No» minis ejus honorem pro magnis erga ſe » regum meritis dare populum Romanum » conſueſſe. Legatos Romanos in Africa fore, » quibus mandaturum ſenatum, ut Verminæ » pacis dent leges, liberum arbitrium eis po» pulo Romano permittente. Si quid ad eas » addi, demi, mutarive vellet, rurſus ab » ſenatu ei poſtulandum fore. » Legati cum iis mandatis in Africam miſſi, C. Terentius Varro, Sp. (g) Lucretius, Cn. Octavius. Quinqueremes ſingulis datæ.

(g) *P. Gron. Crev.*

XII. Literæ deinde in senatu recitatæ sunt Q. Minucii prætoris, cui Bruttii provincia erat; « Pecuniam Locris ex Proserpinæ the- » sauris nocte clam sublatam : nec, ad quos » pertineat facinus, vestigia ulla exstare. » Indigne passus senatus, non cessari ab sacrilegiis, & ne Pleminium quidem, tam clarum recensque noxæ simul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C. (*h*) Aurelio consuli negotium datum, ut ad prætorem in Bruttios scriberet : senatui placere, quæstionem de » expilatis thesauris eodem exemplo haberi, » quo M. Pomponius prætor triennio ante » habuisset. Quæ inventa pecunia esset, re- » poni. Si quo minus inventum foret, expleri : » ac piacularia, si videretur, sicut ante ponti- » fices censuissent, fieri causa expiandæ vio- » lationis ejus templi. » Prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis nunciata acciderunt. In Lucanis cœlum arsisse adferebant. Priverni sereno per diem totum rubrum solem fuisse. Lanuvii templo Sospitæ Junonis nocte strepitum ingentem exortum. Jam animalium obscœni fœtus pluribus locis nunciabantur : in Sabinis incertus infans natus,

U. c. 552. a. C. 200.

Sublata pecunia è fano Proserpinæ.

Prodigia.

(h) *Cn.* Gron.

U. c. 552. a. C. 200. masculus an femina esset : alter sexdecim jam annorum item ambiguo sexu inventus: Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus : in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia & deformia, errantisque in alienos fœtus naturæ visa. Ante omnia abominati semimares jussique, in mare extemplo deportari : sicut proxime, C. Claudio, M. Livio consulibus, deportatus similis prodigii fœtus erat. Nihilo minus decemviros adire libros de portento eo jusserunt. Decemviri ex libris res divinas easdem, quæ proxime secundum id prodigium factæ essent, imperarunt. Carmen præterea ab ter novenis virginibus cani per urbem jusserunt, donumque Junoni Reginæ ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius consul ex decemvirorum responso curavit. Carmen, sicut patrum memoria Livius, ita tum condidit P. Licinius Tegula.

Reddita Proserpinæ pecunia. XIII. Expiatis omnibus religionibus, (nam etiam Locris sacrilegium perveſtigatum a Q. Minucio erat, pecuniaque ex bonis noxiorum in thesauros reposita) quum consules in provincias proficisci vellent; privati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio,

M. Claudio consulibus mutuam dederant, tertia pensio debebatur eo anno, adierunt senatum: quia consules, quum ad novum bellum, quod magna classe magnisque exercitibus gerendum esset, vix ærarium subficeret, negaverant esse, unde iis in præsentia solveretur. Senatus querentes eo non sustinuit, « Si in Puni- » cum bellum pecunia data, in Macedonicum » quoque bellum uti respublica vellet; aliis » ex aliis orientibus bellis, quid aliud quam » publicatam, pro beneficio, tamquam ob » noxam, suam pecuniam fore? » Quum & privati æquum postularent, nec tamen solvendo ære alieno respublica esset, quod medium inter æquum & utile erat, decreverunt, « Ut, quoniam magna pars eorum agros vulgo » venales esse diceret, & sibimet emtis opus » esse; agri publici, qui intra quinquagesi- » mum lapidem essent, copia iis fieret. Con- » sules agrum æstimaturos, & in jugera asses » vectigales, testandi caussa publicum agrum » esse, inposituros; ut, si quis, quum solvere » posset populus, pecuniam habere, quam » agrum, mallet, restitueret agrum populo. » Læti eam conditionem privati accepere. Trientius Tabuliusque is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, adpellatus.

U. c. 552. a. C. 200.

Privatis pro pecunia in bellum data agri adsignati.

U. c. 552. a. C. 200.

Sulpicius Cos it in Macedoniam.

XIV. Tum P. Sulpicius, secundum vota in Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brundisium venit, &, veteribus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legiones descriptis, navibusque ex classe consulis Cornelii lectis, altera die, quam a Brundisio solvit, in Macedoniam trajecit. Ibi ei præsto fuere Athenienſium legati, orantes, ut se obsidione eximeret.

Athenæ a Macedon. obsessæ.

Missus extemplo Athenas est C. Claudius Centho, cum viginti longis navibus, & militum copiis. Neque enim ipse rex Athenas obsidebat. Eo maxime tempore Abydum obpugnabat, jam cum Rhodiis & Attalo navalibus certaminibus, neutro feliciter prœlio, vires expertus. Sed animos ei faciebat, præter ferociam insitam, fœdus ictum cum Antiocho Syriæ rege, divisæque jam cum eo Ægypti opes; cui, morte audita Ptolemæi regis, ambo inminebant. Contraxerant autem sibi cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam digna caussa: dum ex vetere fortuna nihil præter animos servant. Acarnanes duo juvenes per Initiorum dies, non initiati, templum Cereris, inprudentes religionis, cum cetera turba ingressi sunt. Facile eos

Caussa belli Athenienses inter & Philippum.

sermo

sermo prodidit, absurde quædam percunctantes: deductique ad antistites templi, quum palam esset, per errorem ingressos, tamquam ob infandum scelus, interfecti sunt. Id tam fœde atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit: inpetravitque ab eo, ut, datis Macedonum auxiliis, bellum se inferre Athenienſibus pateretur. Hic exercitus, primo terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum omnis generis præda in Acarnaniam rediit: & inritatio animorum ea prima fuit. Postea justum bellum decretis civitatis ultro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodiique, persecuti (*i*) cedentem in Macedoniam Philippum, quum Æginam veniſſent; rex Piræeum, renovandæ firmandæque cum Athenienſibus societatis causſa, trajecit. Civitas omnis obviam effusa cum conjugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus suis, intrantem urbem, ac Dii prope ipsi exciti sedibus suis, exceperunt. *U. c. 552. a. C. 200.* *Attalus Athenis.*

XV. In concionem extemplo populus vocatus, ut rex, quæ vellet, coram ageret: deinde ex dignitate magis visum, scribere eum, de quibus videretur, quam præsentem aut refe- *Populum scripto adloquitur.*

(i) *secuti* Gron.

U. c. 552. a. C. 200.

rendis ſuis in civitatem beneficiis erubeſcere, aut ſignificationibus adclamationibusque multitudinis, adſentatione inmodica pudorem onerantis. In literis autem, quæ miſſæ in concionem recitatæque (*k*) ſunt, commemoratio erat beneficiorum primum in civitatem ſociam; deinde rerum, quas adverſus Philippum geſſiſſet; ad poſtremum adhortatio; « Ca» peſſendum bellum, dum ſe, dum Rhodios, » tum quidem, dum etiam Romanos haberent. » Nequidquam poſtea, ſi tum ceſſaſſent, præ» termiſſam occaſionem quæſituros. » Rhodii deinde legati auditi ſunt: quorum recens erat beneficium, quod naves longas quatuor Athenienſium, captas nuper a Macedonibus recuperatasque, remiſerant. Itaque ingenti conſenſu bellum adverſus Philippum decretum. Honores regi primum Attalo inmodici, deinde & Rhodiis habiti: tum primum mentio inlata de tribu, quam Attalida adpellarent, ad decem veteres tribus addenda: & Rhodiorum populus corona aurea virtutis gratia donatus, civitasque Rhodiis data, quemadmodum Rhodii prius Athenienſibus dederant. Secundum hæc rex Attalus Æginam

Athenienſes bellum decernunt in Philippum.

(k) *recitatæ* Gron. Crev.

ad classem se recepit. Rhodii Ciam ab Ægina, inde per insulas Rhodum navigarunt : omnibus, præter Andrum, Parumque, & Cythnum, quæ præsidiis Macedonum tenebantur, in societatem acceptis. Attalum Æginæ, missi in Ætoliam nuncii, exspectatique inde legati, aliquamdiu nihil agentem tenuere : & neque illos excire ad arma potuit, gaudentes utcumque composita cum Philippo pace; & ipse Rhodiique, si institissent tunc Philippo, egregium liberatæ per se Græciæ titulum habere potuissent : patiendo rursus eum in Hellespontum trajicere, occupantemque Græciæ obportuna loca vires conligere, bellum aluere, gloriamque ejus gesti perfectique Romanis concesserunt. *U. c. 552. a. C. 200.*

XVI. Philippus magis regio animo est usus : qui, quum Attalum Rhodiosque hostes non sustinuisset, ne Romano quidem, quod inminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populandos Athenienſium agros misso, classe tradita Heraclidi, ut Maroneam peteret, ipse terra eodem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. Et Maroneam quidem

U. c. 552. a. C. 200.

primo inpetu expugnavit : Ænum inde cum magno labore, poſtremo proditione Ganymedis præfecti Ptolemæi, cepit. Deinceps alia caſtella, Cypſela, & Doriſcon, & Serrheum, occupat. Inde progreſſus ad Cherſoneſum, Elæunta & Alopeconneſum, tradentibus ipſis, recepit. Callipolis quoque & Madytos dedita, & caſtella quædam ignobilia.

Philippus Abydum obſidet.

Abydeni, ne legatis quidem admiſſis, regi portas clauſerunt. Ea obpugnatio diu Philippum tenuit : eripique ex obſidione, ni ceſſatum ab Attalo & Rhodiis foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in præſidium, Rhodii quadriremem unam ex claſſe, quum ad Tenedum ſtaret, miſerunt. Eodem poſtea, quum jam vix ſuſtinerent obſidionem, & ipſe Attalus quum trajeciſſet, ſpem tantum auxilii ex propinquo oſtendit, neque terra, neque mari adjutis ſociis.

XVII. Abydeni primo tormentis per muros diſpoſitis, non terra modo adeuntes aditu arcebant, ſed navium quoque ſtationem infeſtam hoſti faciebant. Poſtea, quum & muri pars ſtrata ruinis, & ad interiorem raptim obpoſitum murum cuniculis jam perventum eſſet; legatos ad regem de conditionibus

tradendæ urbis miserunt. Paciscebantur autem, ut Rhodiam quadrirèmem cum sociis navalibus, Attalique præsidium emitti liceret; atque ipsis urbe excedere cum singulis vestimentis. Quibus quum Philippus nihil pacati, nisi omnia permittentibus, respondisset; adeo renunciata hæc legatio ab indignatione simul ac desperatione iram accendit, ut, ad Saguntinam rabiem versi, matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos, virginesque, infantes etiam cum suis nutricibus, in gymnasium includi juberent: aurum & argentum in forum deferri, vestem pretiosam in naves Rhodiam Cyzicenamque, quæ in portu erant, congeri (*l*): sacerdotes victimasque adduci, & altaria in medio poni. Ibi delecti primum, qui, ubi cæsam aciem suorum, pro diruto muro pugnantem, vidissent, extemplo conjuges liberosque interficerent; aurum, argentum, vestemque, quæ in navibus esset, in mare dejicerent; tectis publicis privatisque, quamplurimis locis possent, ignes subjicerent, &, se facinus perpetraturos, præeuntibus exsecrabile carmen sacerdotibus, jurejurando adacti: tum militaris ætas jurare, neminem

U. c. 552. a. C. 200.

Abydenorum rabies.

(1) *conjici* Gron.

U. c. 552. a. C. 204.

vivum, nisi victorem, acie excessurum. Hi, memores Deorum, adeo pertinaciter pugnaverunt, ut, quum nox prœlium diremtura esset, rex prior, territus rabie eorum, pugna abstiterit. Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat, quum paucos & confectos vulneribus ac lassitudine supereſſe prœlio cernerent, luce prima sacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt.

Urbs deditur a principibus.

XVIII. Ante deditionem ex iis legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant, M. Æmilius trium consensu minimus natu, audita obsidione Abydenorum, ad Philippum venit. Qui, questus Attalo Rhodiisque arma inlata, & quod tum maxime Abydum obpugnaret, quum rex ab Attalo & Rhodiis ultro se bello lacessitum diceret; « Num Abydeni quoque [inquit] ultro tibi intulerunt » arma? Insueta vera audire ferocior oratio visa est, quam quæ habenda apud regem esset. « Ætas [inquit] & forma, & super » omnia Romanum nomen te ferociorem fa» cit. Ego autem primum velim, vos fœde» rum memores servare mecum pacem. Si » bello lacesseritis, mihi quoque in animo » est facere, ut regnum Macedonum nomen-

» que, haud minus quam Romanum, nobile » bello sentiatis. » Ita dimisso legato, Philippus, auro argentoque, quæ coacervata erant, accepto, hominum prædam omnem amisit. Tanta enim rabies multitudinem invasit, ut repente proditos rati, qui pugnantes mortem obcubuissent, perjuriumque aliis alii exprobrantes, & sacerdotibus maxime, qui, quos ad mortem devovissent, eorum deditionem vivorum hosti fecissent, repente omnes ad cædem conjugum liberorumque discurrerent, seque ipsi per omnes vias lethi interficerent. Obstupefactus eo furore rex, subpressit impetum militum: &, « triduum se ad morien- » dum Abydenis dare, » dixit. Quo spatio plura facinora in se victi ediderunt, quam infesti edidissent victores: nec, nisi quem vincula aut alia necessitas mori prohibuit, quisquam vivus in potestatem venit. Philippus, inposito Abydi præsidio, in regnum rediit. Quum velut Sagunti excidium Hannibali, sic Philippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos fecisset, nuncii obcurrerunt, consulem jam in Epiro esse, & Apolloniam terrestres copias, navales Corcyram in hiberna deduxisse.

U. c. 552. a. C. 200.

Abydeni se ipsi trucidant.

V. c. 552. a. C. 200.

Legati Rom. in Africa.

XIX. Inter hæc legatis, qui in Africam missi erant, de Hamilcare Gallici exercitus duce responsum a Carthaginiensibus est, nihil ultra se facere posse, quam ut exsilio eum multarent, bonaque ejus publicarent. Perfugas & fugitivos, quos inquirendo vestigare potuerint, reddidisse: & de ea re missuros legatos Romam, qui senatui satisfacerent. Ducenta millia modium tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad reges profecti legati. Dona data Masiniſſæ, mandataque edita. Equites mille Numidæ (quum duo millia daret) accepti. Ipse in naves inponendos curavit: & cum ducentis millibus modium tritici, ducentis hordei, in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obviam progressus, ut scriberent ipsi, quas vellent, pacis conditiones, permisit. Omnem pacem bonam justamque fore sibi cum populo Romano. Datæ leges pacis, jussusque ad eam confirmandam mittere legatos Romam.

Lentulo ex Hispania reduci concessa oratio.

XX. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus pro consule ex Hispania rediit. Qui quum in senatu res ab se per multos annos

fortiter feliciterque gestas exposuisset, postulassetque, ut triumphanti sibi invehi liceret in urbem ; « res triumpho dignas esse » censebat senatus : « sed exemplum a majoribus » non accepisse, ut, qui neque dictator, ne- » que consul, neque prætor res gessisset, » triumpharet. Pro consule illum Hispaniam » provinciam, non consulem, aut prætorem, » obtinuisse. » Decurrebatur tamen eo, ut ovans urbem iniret, intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno plebis, qui nihilo magis id more majorum, aut ullo exemplo futurum diceret. Postremo victus consensu Patrum tribunus cessit : & ex senatusconsulto L. Lentulus ovans urbem est ingressus. Argenti tulit ex præda quadraginta quatuor millia pondo ; auri duo millia quadringenta quinquaginta (*m*). Militibus ex præda centum viginti asses divisit. U. c. 552. a. C. 200.

XXI. Jam exercitus consularis ab Arretio Ariminum traductus erat, & quinque millia socium Latini nominis ex Gallia in Etruriam transierant. Itaque L. Furius, magnis itineribus ab Arimino adversus Gallos, Cremonam tum obsidentes, profectus, castra mille quin-

(m) *quinquaginta* del. *Gron. Crev.*

U. c. 552. a. C. 200. gentorum paſſuum intervallo ab hoſte poſuit. Occaſio egregie rei gerendæ fuit, ſi protinus de via ad caſtra obpugnanda duxiſſet. Palati paſſim vagabantur per agros, nullo ſatis firmo relicto præſidio. Laſſitudini militum timuit, quod raptim ductum agmen erat. Galli, clamore ſuorum ex agris revocati, omiſſa præda, quæ in manibus erat, caſtra repetivere, & poſtero die in aciem progreſſi. Nec Romanus moram pugnandi fecit. Sed vix ſpatium inſtruendi fuit: eo curſu hoſtes in prœlium venerunt. Dextra ala (in alas diviſum ſocialem exercitum habebat) in prima acie locata eſt: in ſubſidiis duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpoſiti. Prætor ſecum duos legatos, Cn. Lætorium & P. Titinium (*n*), habebat; cum quibus circumſpicere & obire ad omnes hoſtium ſubitos conatus poſſet. Primo Galli, omni multitudine in unum locum conniſi (*o*), obruere atque obterere ſeſe dextram alam, quæ prima erat, ſperarunt poſſe. Ubi id parum procedebat, circumire (*p*) a cornibus,

Prœlium cum Gallis ad Cremonam.

(n) *Titinnium* Gron. Crev.

(o) *annixi* Gron. Crev.

(p) *circumvenire* Gron. Crev.

& amplecti hostium aciem (quod in multitudine adversus paucos facile videbatur) conati sunt. Id ubi vidit prætor, ut & ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidiis dextra lævaque alæ, quæ in prima acie pugnabat, circumdat, ædemque Deo Jovi vovit, si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, ut parte duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornua hostium emittat, nec circumire (q) eos aciem patiatur. Simul & ipse, ut extenuatam mediam deductis cornibus aciem Gallorum vidit, signa inferre confertos milites, & perrumpere ordines jubet. Et cornua ab equitibus, & medii a pedite pulsi. Ac repente, quum omni parte cæde ingenti sternerentur, Galli terga vertunt, fugaque effusa repetunt castra. Fugientes persecutus eques, mox & legiones insecutæ in castra impetum fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt. Cæsa aut (r) capta supra quinque & triginta millia cum signis militaribus septuaginta (s), carpentis Gallicis, multa præda oneratis, plus

U. c. 552. a. C. 200.

(q) *circumvenire* Gron

(r) & Gron. Crev.

(s) *octoginta* Gron. Crev.

U. c. 552. a. C. 200. ducentis. Hamilcar dux Pœnus eo prœlio cecidit, & tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captivi ad duo millia liberorum capitum redditi colonis.

XXII. MAGNA victoria lætaque Romæ fuit. Literis adlatis, supplicatio in triduum decreta est. Romanorum sociorumque ad duo millia eo prœlio ceciderunt : plurimi dextræ alæ, in quam primo inpetu vis ingens hostium inlata est. Quamquam per prætorem prope debellatum erat, consul quoque C. Aurelius, perfectis, quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam, victorem exercitum a prætore accepit. Consul alter, quum autumno ferme exacto in provinciam venisset, circa Apolloniam hibernabat. Ab classe, quæ Corcyræ subducta erat, C. Claudius triremesque Romanæ, (sicut ante dictum est) Athenas missæ, quum Piræeum perveniissent, desponden-tibus jam animos sociis spem ingentem adtulerant. Nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incursiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant; & prædonum a Chalcide naves, quæ non mare solum infestum, sed etiam omnes maritimos agros Athenien-sibus fecerant, non modo Su-

Res Græciæ.

Athenæ defensæ.

nium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Supervenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, & erant Atticæ tres apertæ naves, ad tuendos maritimos agros comparatæ. Hac classe si urbs agrique Athenienſium defenderentur, satis in præsentia existimanti Claudio esse, majoris etiam rei fortuna oblata est. *U. c. 552. a. C. 200.*

XXIII. Exsules ab Chalcide, regiorum injuriis pulsi, adtulerunt, occupari Chalcidem sine certamine ullo posse: nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim, & oppidanos, præsidio Macedonum fretos, custodiam urbis neglegere. His auctoribus profectus, quamquam Sunium ita mature pervenerat, ut inde provehi ad primas angustias Eubœæ posset; ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione usque ad noctem tenuit. Primis tenebris movit: & tranquillo pervectus Chalcidem, paullo ante lucem, qua infrequentissima urbis sunt, paucis militibus turrim proximam murumque circa scalis cepit, alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente. Progressi inde ad frequentia ædificiis loca, custodibus interfectis, refractaque porta, ceteram multitudi- *Chalcidem occupant Romani.*

U. c. 552. a. C. 200. nem armatorum acceperunt. Inde in totam urbem discursum est, aucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis injectus erat. Conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti adparatu machinarum tormentorumque. Cædes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est. Nec ullo jam, qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato, Sopatro etiam Acarnane præfecto præsidii interfecto, præda omnis primo in forum conlata, deinde in naves inposita. Carcer etiam ab Rhodiis refractus: emissique captivi, quos Philippus tamquam in tutissimam custodiam condiderat. Statuis inde regis dejectis truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naves, & Piræeum, unde profecti erant, redierunt. Quod si tantum militum Romanorum fuisset, ut & Chalcis teneri, & non deseri præsidium Athenarum potuisset; magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus ademta regi forent. Nam ut terra Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fretum Euripi claudit.

Direptam relinquunt.

Advolat Philippus sed sero.

XXIV. Demetriade tum Philippus erat. Quo quum esset nunciata clades sociæ urbis; quamquam serum auxilium perditis erat,

tamen, quæ proxima auxilio est, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum, & trecentis equitibus extemplo profectus, cursu prope Chalcidem contendit, haudquaquam dubius obprimi Romanos posse. A qua destitutus spe, nec quidquam aliud, quam ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis sociæ urbis quum venisset, paucis vix, qui sepelirent bello absumtos, relictis, æque raptim ac venerat, transgressus ponte Euripum, per Bœotiam Athenas ducit, pari incepto haud disparem eventum ratus responsurum. Et respondisset, ni speculator, (hemerodromos vocant Græci, ingens die uno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen e specula quadam, prægressus nocte media Athenas perveniisset. Idem ibi somnus, eademque neglegentia erat, quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuncio trepido & prætor Athenienſium, & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, convocatis in forum militibus, tuba signum ex arce dari jubent, ut hostes adesse omnes scirent. Ita undique ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem,

U. c. 552. a. C. 200.

Ducit Athenas.

U. c. 552. a. C. 200. adpropinquans urbi, conſpectis luminibus creberis, & fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, ſuſtinuit ſigna: & conſidere ac conquieſcere agmen juſſit, vi aperta propalam uſurus, quando parum dolus profuerat. Ab Dipylo acceſſit. Porta ea, velut in ore urbis poſita, major aliquanto patentiorque, quam ceteræ, eſt: & intra eam extraque latæ ſunt viæ, ut & oppidani dirigere aciem a foro ad portam poſſent: & extra limes mille ferme paſſus, in Academiæ gymnaſium ferens, pediti equitique hoſtium liberum ſpatium præberet. Eo limite Athenienſes cum Attali præſidio & cohorte Dioxippi, acie intra portam inſtructa, ſigna extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere ſe hoſtes in poteſtate ratus, & diu optata cæde (neque enim ulli Græcarum civitatium infeſtior erat) expleturum, cohortatus milites, «ut, ſe intuentes, pugnarent, ſcirent» que ibi ſigna, ibi aciem eſſe debere, ubi »rex eſſet,» concitat in hoſtes equum, non ira tantum, ſed etiam gloria elatus; quod, ingenti turba completis etiam ad ſpectaculum muris, conſpici ſe pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus

Prælium memorabile edit.

paucis

paucis evectus in medios hostes, ingentem quum suis ardorem, tum pavorem hostibus, injecit. Plurimos manu sua cominus eminusque vulneratos compulsosque in portam, consecutus & ipse, quum majorem in angustiis trepidantium edidisset cædem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit: quia, qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permixtos hostibus suos conjicerent. Intra muros deinde tenentibus milites Atheniensibus, Philippus, signo receptui dato, castra ad Cynosarges (templum Herculis, gymnasiumque, & lucus erat circumjectus) posuit. Sed Cynosarges, & Lyceum, & quidquid sancti amœnive circa urbem erat, incensum est, dirutaque non tecta solum, sed etiam sepulcra: nec divini humanive juris quidquam præ inpotenti ira est servatum. U. c. 552. a. C. 200. *Diruit omnia circa Athenas.*

XXV. Postero die, quum primo clausæ fuissent portæ, deinde subito apertæ, quia præsidium Attali ab Ægina, Romanique ab Piræeo intraverant urbem, castra ab urbe retulit rex tria ferme millia passuum. Inde Eleusinem profectus, spe inproviso templi castellique, quod & inminet & circumdatum

U. c. 552. a. C. 200.

est templo, capiendi, quum haudquaquam neglectas custodias animadvertisset, & classem a Piræeo subsidio venire, omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. Et quum Argis Achæorum concilium esse audisset, inopinantibus Achæis, concioni ipsi supervenit. Consultabant de bello adversus Nabin tyrannum Lacedæmoniorum: qui, translato imperio a Philopœmene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegraverat bellum, agrosque finitimorum vastabat, & jam urbibus quoque erat terribilis. Adversus hunc hostem, quum, quantum ex quaque civitate militum scriberetur (*t*), consultarent; Philippus, demturum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios adtineret, pollicitus, nec tantum agros sociorum populationibus prohibiturum, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam, ducto eo extemplo exercitu, translaturum. Hæc oratio quum ingenti hominum adsensu acciperetur: « Ita tamen » æquum est, [inquit] me vestra meis armis » tutari, ne mea interim nudentur præsidiis. » Itaque, si vobis videtur, tantum parate

It Argos.

Achæis adversus Nabin auxilium promittit.

Postulat vicissim præsidia urbibus suis.

(*t*) *conscriberetur* Gron. Crev.

» militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, » & Corinthum tuenda satis sit: ut, meis ab » tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam » & Lacedæmoniis. » Non fefellit Achæos, quo spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliumque oblatum adversus Lacedæmonios: id quæri, ut obsidem Achæorum juventutem educeret ex Peloponneso, ad inligandam Romano bello gentem. Et id quidem coarguere Cycliadas prætor Achæorum nihil adtinere ratus, id modo quum dixisset, non licere legibus Achæorum de aliis rebus referre, quam propter quas convocati essent, decreto de exercitu parando adversus Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitum dimisit; inter adsentatores regios ante eam diem habitus. Philippus, magna spe depulsus, voluntariis paucis militibus conscriptis, Corinthum atque in Atticam terram rediit.

U. c. 552. a. C. 200.

Frustrà.

XXVI. Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit, Philocles præfectus regius, ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumque ad depopulandos Athenienſium fines, e regione Eleusinis saltum Cithæronis transcendit. Inde dimidia parte militum ad prædandum passim

U. c. 552. a. C. 200.

per agros dimissa, cum parte ipse occultus loco ad insidias obportuno consedit, ut, si ex castello ab Eleusine in prædantes suos inpetus fieret, repente hostes effusos ex inproviso adoriretur. Non fefellere insidiæ. Itaque revocatis, qui discurrerant ad prædandum, militibus, instructisque, ad obpugnandum castellum Eleusinem profectus, cum multis inde vulneribus receſſit, Philippoque se venienti ex Achaia conjunxit. Tentata & ab ipso rege obpugnatio ejus castelli est. Sed naves Romanæ, a (*u*) Piræeo venientes, intromissumque præsidium absistere incepto coëgerunt. Diviso deinde exercitu, rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piræeum pergit: ut, quum (*v*) Philocles subeundo muros, & comminanda obpugnatione contineret urbe Athenienses, ipsi Piræeum levi cum præsidio relictum expugnandi facultas esset. Ceterum nihilo ei Piræei, quam Eleusinis, facilior, iisdem fere defendentibus, obpugnatio fuit. A Piræeo Athenas repente duxit. Inde eruptione subita peditum equitumque inter angustias semiruti

Philippus Athenas & Piræum frustra tentat.

(u) *a* del. *Gron. Crev.*

(v) *dum* Gron. Crev.

muri, qui brachiis duobus Piræeum Athenis jungit, repulsus; omissa obpugnatione urbis, divisо cum Philocle rursus exercitu, ad vastandos agros profectus, quum priorem populationem sepulcris circa urbem diruendis exercuisset, ne quid inviolatum relinqueret, templa Deum, quæ pagatim sacrata habebant, dirui atque incendi jussit. Exornata eo genere operum eximie terra Attica, & copia domestici marmoris, & ingeniis artificum, præbuit huic furori materiam. Neque enim diruere modo ipsa templa ac simulacra evertere satis habuit; sed lapides quoque, ne integri cumularent ruinas, frangi jussit: &, postquam non tam ira satiata, quam iræ exercendæ materia hæc deerat, agro hostium in Bœotiam excessit: nec aliud quidquam dignum memoria in Græcia egit. *U. c. 552. a. C. 200.* *Templa circa Athenas diruit.*

XXVII. Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apsum flumen habebat castra: quo arcessitum L. Apustium legatum, cum parte copiarum ad depopulandos hostium fines mittit. Apustius, extrema Macedoniæ populatus, Corrago, & Gerrunio, & Orgesso castellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucibus an- *Romani populantur Macedoniæ fines.*

U. c. 552. a. C. 200. gustis sitam urbem, venit. Ac primo evocatos principes ad conloquium, ut fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus: deinde, ubi, magnitudine ac mœnibus situque urbis freti, dicta adspernabantur, vi atque armis adortus, expugnavit; puberibusque interfectis, præda omni militibus concessa, diruit muros, atque urbem incendit. Hic metus Codrionem, satis validum & munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Asia urbem, quam oppidum, notius) vi capitur. Revertentem legatum ad consulem cum satis magna præda, Athenagoras quidam regius præfectus in transitu fluminis a novissimo agmine adortus, postremos turbavit. Ad quorum clamorem & trepidationem quum revectus equo propere legatus signa convertisset, conjectisque in medium sarcinis aciem direxisset; non tulere inpetum Romanorum militum regii. Multi ex iis occisi, plures capti. Legatus, incolumi exercitu reducto ad consulem, remittitur inde extemplo ad classem.

Reguli adcolæ Macedonum jungunt se Romanis.

XXVIII. Hac satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes adcolæ Mace-

donum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdilædi filius, & Amynander Athamanum rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit consul, Dardanorum & Pleurati opera, quum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Amynandro Ætolos concitandos ad bellum adtribuit. Attali legatis (nam ii quoque per id tempus venerant) mandat, ut Æginæ rex, ubi hibernabat, classem Romanam opperiretur: qua adjuncta, bello maritimo, sicut ante, Philippum urgueret. Ad Rhodios quoque missi legati, ut capesserent partem belli. Nec Philippus segnius (jam enim in Macedoniam pervenerat) adparabat bellum. Filium Persea, puerum admodum, datis examicorum numero, qui ætatem ejus regerent, cum parte copiarum ad obsidendas anguſtias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum & Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Ætolos mittit legatos, ne gens inquieta adventu Romanorum fidem mutaret.

V. c. 552. a. C. 200.

Philippi adparatus.

Mittit ad Ætolos.

U. c. 552. a. C. 200.

XXIX. Concilium Ætolorum statuta die, quod Panætolium vocant, futurum erat. Huic ut obcurrerent, & legati regis iter adcelerarunt, & ab consule missus L. Furius Purpureo legatus venit. Athenienſium quoque legati ad id concilium obcurrerunt. Primi (x) Macedones, cum quibus recentiſſimum fœdus erat, auditi ſunt. Qui, « nulla nova re, ni- » hil ſe novi habere, quod adferrent, » dixerunt : « quibus enim de cauſſis, experta » inutili ſocietate Romana, pacem cum Phi- » lippo feciſſent, compoſitam ſemel ſervare » eos debere. An imitari [inquit unus ex » legatis] Romanorum licentiam, an levita- » tem dicam, mavultis ? qui, quum legatis » veſtris Romæ reſponderi ita juſſiſſent, Quid » ad nos venitis, Ætoli, ſine quorum auc- » ritate pacem cum Philippo feciſtis ? iidem » nunc, ut bellum ſecum adverſus Philippum » geratis, poſtulant. Et antea propter vos, & » pro vobis arma ſumta adverſus eum ſimu- » labant; nunc vos in pace eſſe cum Philippo » prohibent. Meſſanæ ut auxilio eſſent, pri- » mo in Siciliam conſcenderunt : iterum, ut » Syracuſas obpreſſas ab Carthaginienſibus in

Oratio Macedonum in concilio Ætolorum contra Romanos.

(x) *Primo* Gron. Crev.

» libertatem eximerent. Et Meſſanam, & Sy- U. c. 552.
» racuſas, & totam Siciliam ipſi habent, a. C. 200.
» vectigalemque provinciam ſecuribus & faſ-
» cibus ſubjecerunt. Scilicet, ſicut vos Nau-
» pacti legibus veſtris per magiſtratus a vobis
» creatos concilium habetis, ſocium hoſtem-
» que libere, quem velitis, lecturi, pacem
» ac bellum arbitrio habituri veſtro; ſic Si-
» culorum civitatibus, Syracuſas aut Meſſa-
» nam, aut Lilybæum indicitur concilium.
» Prætor Romanus conventus agit: eo im-
» perio evocati conveniunt: excelſo in ſub-
» geſtu ſuperba jura reddentem, ſtipatum
» lictoribus vident: virgæ tergo, ſecures
» cervicibus inminent: & quotannis alium
» atque alium dominum ſortiuntur. Nec id
» mirari debent, aut poſſunt, quum Italiæ
» urbes Rhegium, Tarentum, Capuam, ne
» finitimas nominem, quarum ruinis crevit
» urbs Romana, ejuſdem ſubjectas videant
» imperio. Capua quidem, ſepulcrum ac mo-
» numentum Campani populi, elato & extorri
» ejecto ipſo populo, ſupereſt; urbs trunca,
» ſine ſenatu, ſine plebe, ſine magiſtratibus,
» prodigium; relicta crudelius habitanda,
» quam ſi deleta foret. Furor eſt, ſi alieni-

U. c. 552. a. C. 200. » genæ homines, plus lingua & moribus & » legibus, quam maris terrarumque ſpatio, » diſcreti, hæc tenuerint, ſperare, quidquam » eodem ſtatu manſurum. Philippi regnum » obſicere aliquid videtur libertati veſtræ, » qui, quum merito veſtro vobis infeſtus » eſſet, & nihil a vobis ultra, quam pacem, » petiit, fidemque hodie pacis pactæ deſiderat? » Adſuefacite his terris legiones externas, & » jugum accipite. Sero ac nequidquam, quum » dominum Romanum habebitis, ſocium Phi- » lippum quæretis. Ætolos, Acarnanas, Ma- » cedonas, ejuſdem linguæ homines, leves » ad tempus ortæ cauſſæ disjungunt conjun- » guntque: cum alienigenis, cum barbaris » æternum omnibus Græcis bellum eſt, erit- » que. Natura enim, quæ perpetua eſt, non » mutabilibus in diem cauſſis, hoſtes ſunt. Sed, » unde cœpit oratio mea, ibi deſinet. Hoc » eodem loco iidem homines de ejuſdem Phi- » lippi pace triennio ante decreviſtis, iiſdem » inprobantibus eam pacem Romanis, qui » nunc pactam & compoſitam turbare volunt. » In qua conſultatione nihil fortuna mutavit, » cur vos mutetis, non video.

XXX. Secundum Macedonas, ipsis Romanis ita concedentibus jubentibusque, Atheniensis, qui fœda passi justius in crudelitatem sævitiamque regis invehi poterant, introducti sunt. Deploraverunt vastationem populationemque miserabilem agrorum. « Neque » id se queri, quod hostilia ab hoste passi forent: » esse enim quædam belli jura; quæ ut facere, » ita pati sit fas. Sata exuri, dirui tecta, » prædas hominum pecorumque agi, misera » magis, quam indigna, patienti esse. Verum » enim vero id se queri, quod is, qui Ro- » manos alienigenas & barbaros vocet, adeo » omnia simul divina humanaque jura pollue- » rit, ut priore populatione cum infernis Diis, » secunda cum superis bellum nefarium ges- » serit. Omnia sepulcra monumentaque diruta » esse in finibus suis, omnium nudatos ma- » nes, nullius ossa terra tegi. Delubra sibi » fuisse, quæ quondam pagatim habitantes in » parvis illis castellis vicisque consecrata, » ne in unam urbem quidem contributi majo- » res sui deserta reliquerint. Circa ea omnia » templa Philippum infestos circumtulisse » ignes: semiusta & truncata simulacra Deum » inter prostratos jacere postes templorum.

U. c. 552. a. C. 200.

Atheniensium oratio.

U. c. 552. a. C. 200.

» Qualem terram Atticam fecerit, exorna-
» tam quondam opulentamque, talem eum, ſi
» liceat, Ætoliam, Græciamque omnem factu-
» rum. Urbis quoque ſuæ ſimilem deformi-
» tatem futuram fuiſſe, niſi Romani ſubve-
» niſſent (*y*). Eodem enim ſcelere urbem
» colentes Deos, præſidemque arcis Miner-
» vam petitam: eodem Eleuſine Cereris tem-
» plum, eodem Piræei Jovem Minervamque;
» ſed ab eorum non templis modo, ſed etiam
» mœnibus vi atque armis repulſum, in ea
» delubra, quæ ſola religione tuta fuerint,
» ſæviſſe. Itaque ſe orare atque obſecrare
» Ætolos, ut, miſerti Athenienſium, duci-
» bus Diis inmortalibus, deinde Romanis,
» qui ſecundum Deos plurimum poſſint, bel-
» lum ſuſciperent.»

Legati Romani oratio.

XXXI. Tum Romanus legatus: « Totam
» orationis meæ formam Macedones primum,
» deinde Athenienſes mutarunt. Nam & Ma-
» cedones, quum ad conquerendas Philippi
» injurias in tot ſocias nobis urbes veniſſem,
» ultro accuſando Romanos, defenſionem ut
» accuſatione potiorem haberem, effecerunt:
» & Athenienſes in Deos ſuperos inferosque

(*y*) *veniſſent* Gron.

» nefanda atque inhumana ſcelera ejus re- *U. c. 552.*
» ferendo, quid mihi aut cuiquam reliqueſ- *a. C. 200.*
» runt, quod objicere ultra poſſim ? Ea-
» dem Cianos, Abydenos, Æneos, Maro-
» nitas, Thaſios (z), Parios, Samios, Lariſ-
» ſenſes, Meſſenios hinc ex Achaia, exiſti-
» mate queri ; graviora etiam acerbioraque
» eos, quibus nocendi majorem facultatem
» habuit. Nam quod ad ea adtinet, quæ no-
» bis objecit; niſi gloria digna ſunt, fateor
» ea defendi non poſſe. Rhegium, & Capuam,
» & Syracuſas nobis objecit. Rhegium, Pyrrhi
» bello, legio a nobis, Rheginis ipſis, ut
» mitteremus, orantibus, in præſidium miſſa,
» urbem, ad quam defendendam miſſa erat,
» per ſcelus poſſedit. Comprobavimus ergo
» id facinus ? an bello perſecuti ſceleratam
» legionem, in poteſtatem noſtram redactam
» tergo & cervicibus pœnas ſociis pendere
» quum coëgiſſemus, urbem, agros, ſuaque
» omnia, cum libertate legibusque, Rheginis
» reddidimus ? Syracuſanis obpreſſis ab ex-
» ternis tyrannis, quo indignius eſſet, quum
» tuliſſemus opem, & fatigati prope per
» triennium terra marique urbe munitiſſima

(z) *Thaſios* del. *Gron.*

U. c. 552. a. C. 200. » obpugnanda essemus, quum jam ipsi Syra-
» cusani servire tyrannis, quam capi a nobis
» mallent, captam iisdem armis & liberatam
» urbem reddidimus. Neque inficias imus,
» Siciliam provinciam nostram esse, & civi-
» tates, quæ in parte Carthaginiensium fue-
» runt, & uno animo cum illis adversus nos
» bellum gesserunt, stipendiarias nobis ac
» vectigales esse. Quin contra, hoc & vos
» & omnes gentes scire volumus, pro meri-
» to cuique erga nos fortunam esse. An Cam-
» panorum pœnæ, de qua neque ipsi quidem
» queri possunt, nos pœniteat? Hi homines,
» quum pro iis bellum adversus Samnites per
» annos prope septuaginta cum magnis nostris
» cladibus gessissemus, ipsos fœdere primum,
» deinde connubio, atque inde cognationibus,
» postremo civitate nobis conjunxissemus,
» tempore nostro adverso primi omnium Ita-
» liæ populorum, præsidio nostro fœde inter-
» fecto, ad Hannibalem defecerunt: deinde,
» indignati se obsideri a nobis, Hannibalem
» ad obpugnandam Romam miserunt. Horum
» si neque urbs ipsa, neque homo quisquam
» supereset, quis durius, quam pro merito
» ipsorum, statutum indignari posset? Plures

» sibimet ipsi conscientia scelerum mortem U. c. 552.
» consciverunt, quam a nobis supplicio ad- a. C. 200.
» fecti sunt. Ceteris ita oppidum, ita agros
» ademimus, ut agrum locumque ad habi-
» tandum daremus; urbem innoxiam stare
» incolumem pateremur; ut, qui hodie vi-
» deat eam, nullum obpugnatæ captæve ibi
» vestigium inveniat. Sed quid ego Capuam
» dico? quum Carthagini victæ pacem ac
» libertatem dederimus. Magis illud est peri-
» culum, ne, nimis facile victis ignoscendo,
» plures ob id ipsum ad experiendam adver-
» sus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro
» nobis dicta sint; hæc adversus Philippum:
» cujus domestica parricidia, & cognatorum
» amicorumque cædes, & libidinem inhuma-
» niorem prope, quam crudelitatem, vos,
» quo propiores Macedoniæ estis, melius
» nostis. Quod ad vos adtinet, Ætoli, nos
» pro vobis bellum suscepimus adversus Phi-
» lippum: vos sine nobis cum eo pacem fe-
» cistis. Et forsitan dicatis, bello Punico oc-
» cupatis nobis, coactos metu vos leges pa-
» cis ab eo, qui tum plus poterat, accepisse.
» Et nos, quum alia majora urguerent, de-
» positum a vobis bellum & ipsi omisimus.

U. c. 552. a. C. 200. » Nunc & nos, Deum benignitate Punico » perfecto bello, totis viribus noſtris in Ma- » cedoniam incubuimus : & vobis reſtituendi » vos in amicitiam ſocietatemque noſtram for- » tuna oblata eſt ; niſi perire cum Philippo, » quam vincere cum Romanis, mavultis. »

Damocriti prætoris Ætolorum ſententia.

XXXII. Hæc dicta ab Romano quum eſſent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Ætolorum, pecunia, ut fama eſt, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti adſenſus, « Rem magni diſcriminis » conſiliis nullam eſſe tam inimicam, quam » celeritatem, » dixit. « Celerum enim pœni- » tentiam, ſed eamdem ſeram atque inutilem, » ſequi ; quum præcipitata raptim conſilia » neque revocari, neque in integrum reſti- » tui poſſint. Deliberationis autem ejus, cujus » ipſe maturitatem exſpectandam putaret, tem- » pus ita jam nunc ſtatui poſſe. Quum le- » gibus cautum eſſet, ne de pace bellove, » niſi in Panætolico & Pylaico concilio, age- » retur, decernerent extemplo, ut prætor » ſine fraude, quum de bello aut de pace » agere velit, advocet concilium : &, quod » tum referatur decernaturque, ut perinde jus » ratumque ſit, ac ſi in Panætolico aut Pylaico

» con-

» concilio actum esset. » Dimissis ita suspensa re legatis, egregie consultum genti aiebat: nam, utrius partis melior fortuna belli esset, ad ejus societatem inclinaturos. Hæc in concilio Ætolorum acta. *U. c. 552. a. C. 200.* *Dimissi suspensa re legati.*

XXXIII. Philippus inpigre terra marique parabat bellum : navales copias Demetriadem in Thessaliam (a) contrahebat. Attalum Romanamque classem, principio veris, ab Ægina ratus moturos, navibus maritimæque oræ præfecit Heraclidem, quem & ante præfecerat. Ipse terrestres copias comparabat, magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex una parte Ætolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam a filio Perseo intercluſis. Ab consule non parabatur, sed gerebatur jam bellum. Per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum, quod ex hibernis extulerat, integrum vehens; quod in usum militi satis esset, præbentibus agris. Oppida vicique partim voluntate, partim metu se tradebant. Quædam vi expugnata, quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inveniebantur. Ad *Philippus inpigre bellum parat.* *Consul per Dassaretiorum fines ducit exercitum.*

(a) *Thessalia* Gron. Crev.

U. c. 552. a. C. 200. Lyncum (*b*) ſtativa poſuit prope flumen Bevum: inde frumentatum circa horrea Daſſaretiorum mittebat. Philippus conſternata quidem omnia circa, pavoremque ingentem hominum cernebat: ſed parum gnarus, quam partem petiſſet conſul, alam equitum ad explorandum, quonam hoſtes iter intendiſſent, miſit. Idem error apud conſulem erat. Moviſſe ex hibernis regem ſciebat, quam regionem petiſſet ignorans. Is quoque ſpeculatum miſerat equites. Hæ duæ alæ ex diverſo, quum diu incertis itineribus vagatæ per Daſſaretios eſſent, tandem in unum iter convenerunt. Neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumque exauditus eſt, hoſtes adpropinquare. Itaque prius, quam in conſpectum venirent, equos armaque expedierant. Nec mora, ubi primum hoſtem videre, concurrendi facta eſt. Forte & numero & virtute, utpote lecti utrimque, haud inpares, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt. Fatigatio ipſorum equorumque, incerta victoria, diremit prœlium. Macedonum quadraginta equites, Romanorum quinque & triginta ceciderunt. Neque eo magis explorati

Exploratores Romani & Macedones concurrunt dubio eventu.

(b) *Lycum* Gron. Crev.

quidquam, in qua regione castra hostium essent, aut illi ad regem, aut hi ad consulem retulerunt. Per transfugas cognitum est, quos levitas ingeniorum, ad cognoscendas hostium res, in omnibus bellis præbet. U. c. 552. a. C. 200.

XXXIV. PHILIPPUS, aliquid & ad caritatem suorum, & ut promtius pro eo periculum adirent, ratus profecturum se, si equitum, qui ceciderant in expeditione, sepeliendorum curam habuisset, adferri eos in castra jussit, ut conspiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum nec tam inæstimabile est, quam animi multitudinis. Quod promtiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque incussit: nam, qui hastis sagittisque & rara lanceis vulnera facta vidissent, cum Græcis Illyriisque pugnare adsueti, postquam gladio Hispaniensi detruncata corpora brachiis abscisis (c), aut tota cervice desecta divisa a corpore capita, patentiaque viscera, & fœditatem aliam vulnerum viderunt, adversus quæ tela, quosque viros pugnandum esset, pavidi vulgo cernebant. Ipsum quoque regem terror cepit, nondum justo prœlio cum Ro- *Macedones terrentur conspectis vulneribus suorum.*

(c) *abscissis* Gron. Crev.

U. c. 552. a. C. 200.

manis congressum. Itaque, revocato filio præsidioque, quod in Pelagoniæ faucibus erat, ut iis copiis suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit. Ipse, cum viginti millibus peditum, quatuor equitum, ducibus transfugis, ad hostem profectus, paullo plus ducentos passus a castris Romanis tumulum propinquum Athaco fossa ac vallo communivit : ac, subjecta cernens Romana castra, admiratus esse dicitur & universam speciem castrorum, & descripta suis quæque partibus, tum tendentium ordine, tum itinerum intervallis; & negasse, barbarorum ea castra ulli videri posse. Biduum consul & rex, alter alterius conatus exspectantes, continuere suos intra vallum : tertio die Romanus omnes copias in aciem eduxit.

Philippus miratur Romanorum Castra.

XXXV. Rex vero, tam celerem aleam universi certaminis timens, quadringentos Tralles (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est genus) & Cretenses trecentos, addito iis peditibus pari numero equitum, cum duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad lacessendos hostium equites misit. Ab Ro-

manis autem (*d*) (aberat acies eorum paullo plus quingentos paſſus) velites & equitum duæ ferme alæ emiſſæ: ut numero quoque eques pedesque hoſtem æquarent. Credidere regii, genus pugnæ, quo adſuerant (*e*), fore; ut equites, in vicem inſequentes refugientesque, nunc telis uterentur, nunc terga darent; Illyriorum velocitas ad excurſiones & inpetus ſubitos uſui eſſet, Cretenſes in invehentem ſe effuſe hoſtem ſagittas conjicerent. Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quam pertinacior, inpetus Romanorum. Nam haud ſecus, quam ſi tota acie dimicarent, & velites, emiſſis haſtis, comminus gladiis rem gerebant, & equites, ut ſemel in hoſtem evecti ſunt, ſtantibus equis, partim ex ipſis equis, partim deſilientes inmiſcentesque ſe peditibus, pugnabant. Ita nec eques regius equiti par erat, inſuetus ad ſtabilem pugnam; nec pedes concurſator & vagus, & prope ſeminudus genere armorum, veliti Romano parmam gladiumque habenti, pariterque & ad ſe tuendum, & ad hoſtem

U. c. 552. a. C. 200.

Equeſtris pugna.

(d) *autem* l. *cum* ſublatis parentheſeos ſignis *Gron.*

(e) *aſſueverant* Gron. Crev.

U. c. 552. a. C. 200. petendum armato. Non tulere itaque dimicationem; nec alia re, quam velocitate, tutantes se, in castra refugerunt.

XXXVI. Uno deinde intermisso die, quum omnibus copiis equitum levisque armaturæ pugnaturus rex esset, nocte cætratos, quos peltastas vocant, loco obportuno inter bina castra in insidiis abdiderat; præceperatque Athenagoræ & equitibus, ut, si aperto prœlio procederet res, uterentur fortuna: si minus, cedendo sensim ad insidiarum locum hostem pertraherent. Et equitatus quidem cessit: duces cætratæ cohortis, non satis exspectato signo, ante tempus excitatis suis, occasionem bene gerendæ rei amisere. Romanus, & aperto prœlio victor, & tutus a fraude insidiarum, in castra sese recepit. Postero die omnibus copiis consul in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis; quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt. Ubi latentem intra vallum sensit, exprobrans metum subcessit. Postquam ne tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis stativis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extem-

Insidiæ Philippi inritæ.

Tum primum elephantis usi Romani.

plo invasuris; octo ferme inde millia, intervallo (*f*) tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Octolophum (id est loco nomen) movit. Quum in propinquo agro frumentarentur Romani, primo rex intra vallum suos tenuit, ut crescceret simul & neglegentia cum audacia hosti. Ubi effusos vidit, cum omni equitatu & Cretensium auxiliaribus, quantum equitem velocissimi pedites cursu æquare poterant, citato profectus agmine, inter castra Romana & frumentatores constituit signa. Inde, copiis divisis, partem ad consectandos vagos frumentatores emisit, dato signo, ne quem vivum relinquerent; cum parte ipse subsitit, itineraque, quibus ad castra recursuri videbantur hostes, obsedit. Jam passim cædes ac fuga erat, necdum quisquam in castra Romana nuncius cladis pervenerat; quia refugientes in regiam stationem incidebant: & plures ab obsidentibus vias, quam ab emissis ad cædem, interficiebantur. Tandem inter medias hostium stationes elapsi quidam trepidi, tumultum magis, quam certum nuncium, intulerunt castris.

U. c. 552. a. C. 200.

Castra ad Octolophum movent.

Vagos frumentatores cædit Philippus.

(*f*) *millium intervallo* Gron. Crev.

U. c. 552. a. C. 200.

XXXVII. Consul, equitibus jussis, quâ quisque posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones e castris educit, & agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidam (g) aberrarunt, decepti clamoribus aliis ex alio exsistentibus loco. Pars obvios habuerunt hostes : pluribus locis simul pugna cœpit. Regia statio atrociſſimum prœlium edebat. Nam & ipsa multitudine equitum peditumque prope justa acies erat : & Romanorum, quia medium obsederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eo quoque superiores Macedones erant, quod & rex ipse hortator aderat, & Cretensium auxiliares multos ex improviso vulnerabant, conferti præparatique in dispersos & effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in præsentis modo certaminis gloriam, sed in summam etiam belli profectum foret : nunc, aviditate cædis intemperantius insecuti, in prægressas cum tribunis militum cohortes Romanas incidere : & fugiens eques, ut primo signa suorum vidit, convertit in effusum hostem equos : versaque momento temporis fortuna pugnæ est, terga dantibus, qui

Dein repellitur.

(g) *quidem* Gron. Crev.

modo secuti erant. Multi cominus congressi, multi fugientes interfecti : nec ferro tantum periere, sed in paludes quidam conjecti, profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit : nam, ruente saucio equo, præceps ad terram datus, haud multum abfuit, quin jacens obprimeretur. Saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pavidumque regem in equum subjecit. Ipse, quum pedes æquare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus periit. Rex, circumvectus paludes pervias inviasque trepida fuga, in castra tandem, jam desperantibus plerisque incolumem evasurum, pervenit. Ducenti Macedonum equites eo prœlio periere. Centum ferme capti; octoginta admodum ornati equi, spoliis simul armorum relatis, abducti. *U. c. 552. a. C. 200.*

XXXVIII. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ accusarent. Nam & Philippo quiescendum fuisse, quum paucis diebus hostes, exhausto circa omni agro, ad ultimum inopiæ venturos sciret : & consulem, quum equitatum hostium levemque armaturam fudisset, ac prope regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium *Judicium de prœlio.*

U. c. 552. a. C. 200. ducere debuisse. Nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse. Id dictu, quam re, ut pleraque, facilius. Nam, si omnibus peditum quoque copiis rex congressus fuisset, forsitan inter tumultum, quum omnes victi metuque perculsi ex prœlio intra vallum protinus inde supervadentem munimenta victorem hostem fugerent, exui castris potuerit rex. Quum vero integræ copiæ peditum in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiaque disposita essent, quid, nisi ut temeritatem regis, effuse paullo ante secuti perculsos equites, imitaretur, profeciſſet? Neque enim ne regis quidem primum consilium, quo inpetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, si modum prosperæ pugnæ inposuisset. Eo quoque minus est mirum, tentasse eum fortunam, quod fama erat, Pleuratum Dardanosque, ingentibus copiis profectos domo, jam in Macedoniam transcendisse. Quibus si undique circumventus copiis foret, sedentem Romanum debellaturum, credi poterat. Itaque, secundum duas adversas equestres pugnas, multo minus tutam moram in iisdem stativis fore Philippus

Philippus recedit.

ratus, quum abire inde & fallere abiens hostem vellet, caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret, frustratus hostem, secunda vigilia, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abiit. U. c. 552. a. C. 200.

XXXIX. Corpus jam curabat consul, quum, venisse caduceatorem, & quid venisset, nunciatum est. Responso tantum dato, mane postero die fore copiam conveniendi, id quod quæsitum erat, nox dieique insequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data est. Montes, quam viam non ingressurum gravi agmine Romanum sciebat, petit. Consul, prima luce caduceatore datis induciis dimisso, haud ita multo post abisse hostem quum sensisset, ignarus qua sequeretur, iisdem stativis frumentando dies aliquot consumsit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, convexit. Inde ad Pluvinam (*h*) est progressus, nondum comperto, quam regionem hostes petissent. Philippus, quum primo ad Bryanium stativa habuisset, profectus inde transversis limitibus, terrorem præbuit subitum

(h) *Pellinam* Gron. Crev.

U. c. 552. a. C. 200.

hosti. Movere itaque ex Pluvina Romani; & ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud procul inde & ipse, vallo super ripam amnis ducto, (Erigonum incolæ vocant) consedit. Inde satis comperto, Eordæam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes artis faucibus inclusum aditum possent, præcessit. Ibi alia vallo, alia fossa, alia lapidum congerie, ut pro muro essent, alia arboribus objectis, ita ut locus postulabat, aut materia subpeditabat, permuniit (*i*); atque (ut ipse rebatur) viam suapte natura difficilem, objectis per omnes transitus operibus, inexpugnabilem fecit. Erant pleraque silvestria circa, incommoda phalangi maxime Macedonum: quæ, nisi ubi prælongis hastis velut vallum ante clipeos objecit, (quod ut fiat, libero campo opus est) nullius admodum usus est. Thracas (*k*) quoque romphææ, ingentis & ipsæ longitudinis, inter objectos undique ramos inpediebant. Cretensium una cohors non inutilis erat: sed ea quoque ipsa ut, si quis inpetum faceret, in patentem vulneri equum

Occupat angustias qua iter in Eordæam erat.

(i) *opere permuniit* Gron.

(k) *Thraces* Gron.

equitemque sagittas conjicere poterat, ita adversus scuta Romana nec ad trajiciendum satis magnam vim habebat, nec aperti quidquam erat, quod peteret. Itaque id ut vanum teli genus senserunt esse, saxis passim tota valle jacentibus inceſſebant hostem. Ea, majore cum sonitu, quam vulnere ullo, pulsatio scutorum parumper succedentes Romanos tenuit. Deinde, iis quoque spretis, partim, testudine facta, per adversos vadunt hostes: partim, brevi circuitu quum in jugum collis evasissent, trepidos ex præsidiis stationibusque Macedonas deturbant: &, ut in locis impeditis difficili fuga, plerosque etiam obtruncant. U. c. 552. a. C. 200.

Perrumpunt Romani angustias.

XL. Ita angustiæ minore certamine, quam quod animis propositum erat, superatæ, & in Eordæam perventum; ubi pervastatis passim agris, in Elimeam se recepit. Inde inpetum in Orestidem fecit; & oppidum Celetrum est adgressus, in peninsula situm. Lacus mœnia cingit: angustis faucibus unum ex continenti iter est. Primo situ ipso freti, clausis portis, imperium abnuere: deinde, postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portam, obsessasque fauces agmine hostium viderunt

U. c. 552. a. C. 200.

priusquam experirentur certamen, metu in deditionem venerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit, urbemque Pelium vi cepit. Servitia inde cum cetera præda abduxit, & libera capita sine pretio dimisit: oppidumque iis reddidit, præsidio valido inposito. Nam & sita obportune urbs erat ad inpetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium agris, consul in loca jam pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat, copias reduxit. Philippum averterant Ætoli; & Athamanes, & Dardani, & tot bella repente alia ex aliis locis exorta. Adversus Dardanos, jam recipientes ex Macedonia sese, Athenagoram cum expeditis peditibus ac majore parte equitatus misit, jussum instare ab tergo abeuntibus, &, carpendo postremum agmen, segniores eos ad movendos domo exercitus efficere. Ætolos Damocritus prætor, qui moræ ad decernendum bellum ad Naupactum auctor fuerat, idem proximo concilio ad arma conciverat: post famam equestris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumque & Pleurati cum Illyriis transitum in Macedoniam, ad hæc classis Romanæ adventum in Oreum, &, super circumfusas tot Macedoniæ gentes, maritimam quoque instantem obsidionem.

XLI. Hæ cauſſæ Damocritum Ætolosque reſtituerant Romanis : &, Amynandro rege Athamanum adjuncto, profecti Cercinium obſedere. Clauſerant portas, incertum vi, an voluntate : quia regium habebant præſidium. Ceterum intra paucos dies captum eſt Cercinium, atque incenſum. Qui ſuperfuerant e magna clade, liberi ſervique, inter ceteram prædam abducti. Is timor omnes, qui circumcolunt Bœben paludem, relictis urbibus, montes coëgit petere. Ætoli, inopia prædæ inde averſi, in Perrhæbiam (*l*) ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt, fœdeque diripiunt : qui Mallœam incolunt, voluntate in deditionem ſocietatemque accepti. Ex Perrhæbia Gomphos petendi Amynander auctor erat : & inminet Athamania huic urbi, videbaturque expugnari ſine magno certamine poſſe. Ætoli campos Theſſaliæ opimos ad prædam petiere; ſequente, quamquam non probante, Amynandro, nec effuſas populationes Ætolorum, nec caſtra, quo fors tuliſſet loco, ſine ullo diſcrimine ac cura muniendi, poſita. Itaque, ne temeritas eorum neglegentiaque ſibi ac ſuis etiam cladis ali-

U. c. 552. a. C. 200.

Ætoli & Athamanes bellum inferunt Philippo.

Theſſaliam populantur.

(*l*) *Perræbiam* Gron.

U. c. 552. a. C. 200. cujus cauſſa eſſet, quum campeſtribus locis ſubjicientes eos caſtra Phecado urbi videret, ipſe paullo plus quingentorum paſſuum inde tumulum ſuis, quamvis levi munimento tutum, cepit. Quum Ætoli, niſi quod populabantur, vix meminiſſe viderentur, ſe in hoſtium agro eſſe; alii palati ſemiermes vagarentur, alii in caſtris ſine ſtationibus per ſomnum vinumque dies noctibus æquarent, Philippus inopinantibus advenit. Quem quum adeſſe refugientes ex agris quidam pavidi nunciaſſent, trepidare Damocritus ceterique duces: & erat forte meridianum tempus, quo plerique graves cibo ſopiti jacebant. Excitare igitur alii alios, jubere arma capere, alios dimittere ad revocandos, qui palati per agros prædabantur. Tantaque trepidatio fuit, ut ſine gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. Ita raptim educti, quum univerſi ſexcentorum ægre ſimul equites peditesque numerum expleſſent, incidunt in regium equitatum, numero, animis, armisque præſtantem. Itaque primo inpetu fuſi, vix tentato certamine, turpi fuga repetunt caſtra. Cæſi captique quidam, quos equites ab agmine fugientium intercluſere.

Obprimuntur a Philippo.

XLII.

XLII. PHILIPPUS, suis jam vallo adpropinquantibus, receptui cani jussit. Fatigatos enim equos virosque non tam prœlio, quam itineris simul longitudine, simul præpropera celeritate, habebat. Itaque turmatim equites, in vicemque manipulos levis armaturæ, aquatum ire & prandere jubet: alios in statione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter gravitatem armorum. Quod ubi advenit, & ipsis imperatum, ut, statutis signis armisque ante se positis, raptim cibum caperent, binis ternisve summum ex manipulis aquandi caussa missis: interim eques cum levi armatura paratus instructusque stetit, si quid hostis moveret. Ætoli, (jam enim &, quæ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) ut defensuri munimenta, circa portas vallumque armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. Postquam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad vallum parati atque instructi cœpere, omnes repente, relictis stationibus, per aversam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt. Multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæsique sunt Ætolo-

U. c. 552. a. C. 200.

Ætoli deserunt castra.

U. c. 552. a. C. 200.

rum. Philippus, si satis diei supereſſet, non dubius, quin Athamanes quoque exui castris potuiſſent, die per prœlium, deinde per direptionem castrorum absumto, sub tumulo in proxima planitie consedit, prima luce insequentis diei hostem adgressurus. Sed Ætoli eodem pavore, quo sua castra reliquerant, nocte proxima disperſi fugerunt. Maximo usui fuit Amynander, quo duce Athamanes, itinerum periti, summis montibus per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Ætoliam perduxerunt. Non ita multos in disperſa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, ut desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit.

Fugiunt in Ætoliam cum Athamanibus.

XLIII. Per eos dies & Athenagoras regius præfectus, Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primo turbavit. Dein, postquam Dardani conversis signis direxere aciem, æqua pugna justo prœlio erat. Ubi rursus procedere Dardani cœpiſſent, equite & levi armatura regii, nullum talis auxilii genus habentes Dardanos, oneratos inmobilibus armis, vexabant: & loca ipsa adjuvabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt

Dardani male multati.

temere ordinibus suis, sed confertim & pugnant, & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per obportunas expeditiones coërcitis gentibus, restituerat Philippus, incepto forti, non prospero solum eventu. Minuit deinde ei forte oblata res hostium Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis, ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia peditum & equites mercede conductos Ægyptum avexit. Nec ex juventute Ætolorum quemquam reliquisset, ni Damocritus, nunc belli, quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens, (incertum cura gentis, an ut adversaretur Scopæ, parum donis cultus) partem juniorum castigando domi continuisset. Hæc ea æstate ab Romanis Philippoque gesta erant.

U. c. 552. a. C. 200.

Ætolorum juventus in Ægyptum avecta.

XLIV. Classis a Corcyra ejusdem principio æstatis cum L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo regi conjuncta est. Tum vero Athenienssium civitas, cui odio in Philippum per metum jam diu moderata erat, id omne in auxilii præsentis spem effudit. Nec umquam ibi desunt linguæ promptæ ad plebem concitandam: quod genus, quum in omnibus

Res mari gestæ.

U. c. 552. a. C. 200.

liberis civitatibus, tum præcipue Athenis, ubi oratio plurimum pollet, favore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, plebesque scivit, « ut Philippi statuæ, ima-
» gines omnes, nominaque earum, item
» majorum ejus virilis ac muliebris sexus
» omnium tollerentur, delerenturque : dies
» festi, sacra, sacerdotes, quæ ipsius majo-
» rumve ejus honoris caussa instituta essent,
» omnia profanarentur. Loca quoque, in
» quibus positum aliquid inscriptumve ho-
» noris ejus caussa fuisset, detestabilia esse,
» neque in iis quidquam postea poni dedica-
» rique placere eorum, quæ in loco puro
» poni dedicarique fas esset. Sacerdotes publi-
» cos, quotiescumque pro populo Athenienſi,
» sociisque, & exercitibus, & classibus eorum
» precarentur, toties detestari atque exsecrari
» Philippum, liberos ejus, regnumque, ter-
» restres navalesque copias, Macedonum ge-
» nus omne nomenque. » Additum decreto, « Si quis quid postea, quod ad notam igno-
» miniamque Philippi pertineret, ferret, id
» omne populum Athenienſem jussurum : si
» quis contra ignominiam, prove honore ejus
» dixisset, fecisseve, qui occidisset eum,

Decreta Athenienſium in Philippum.

» jure cæsurum. » Postremo inclusum, « Ut » omnia, quæ adversus Pisistratidas decreta » quondam erant, eadem in Philippo servaren- » tur. » Athenienses quidem literis verbisque, quibus solis valent, bellum adversus Philippum gerebant. *U. c. 552. a. C. 200.*

XLV. Attalus Romanique, quum Piræeum primo ab Hermione petissent, paucos ibi morati dies, oneratique æque inmodicis ad honores sociorum, atque (*m*) in ira adversus hostem fuerant, Atheniensium decretis, navigant a Piræeo Andrum. Et quum in portu, quem Gaureleon vocant, constitissent, missis, qui tentarent oppidanorum animos, si voluntate tradere urbem, quam vim experiri, mallent; postquam præsidio regio arcem teneri, nec se potestatis suæ esse respondebant; expositis copiis, omnique adparatu urbium obpugnandarum, diversis partibus rex & legatus Romanus ad urbem subeunt. Plus aliquanto Græcos Romana signa armaque non ante visa animique militum, tam promte succedentium muros, terruere. Itaque fuga extemplo in arcem facta est: urbe hostes potiti. Et in arce quum biduum loci se magis, *Andros capta a Romanis.*

(m) *ac quæ in iram* Gron. Crev.

U. c. 552. A. C. 200. quam armorum, fiducia tenuissent, tertio die pacti ipsi præsidiumque, ut cum singulis vestimentis Delium Bœotiæ transveherentur. Ea ab Romanis regi Attalo concessa : prædam ornamentaque urbis ipsi avexerunt. Attalus, ne desertam haberet insulam, & Macedonum fere omnibus, & quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit. Postea & ab Delio, qui ex pacto transvecti eo fuerant, promissis regis, quum desiderium quoque patriæ facilius ad credendum inclinaret animos, revocati. Ab Andro Cythnum trajecerunt. Ibi dies aliquot obpugnanda urbe nequidquam absumti : &, quia vix operæ pretium erat, abscessere. Ad Prasias (continentis Atticæ is locus est) Issæorum viginti lembi classi Romanorum adjuncti sunt. Ii missi ad populandos Carystiorum agros. Cetera classis Geræstum, nobilem Eubœæ portum, dum a Caryslo Issæi redirent, tenuit. Inde omnes, velis in altum datis, maris medio præter Scyrum insulam Icum pervenere : ibi paucos dies, sæviente Borea, retenti : ubi prima tranquillitas data est, Sciathum trajecere, vastatam urbem direptamque nuper a Philippo. Per agros palati milites

frumentum, & si qua alia usui esse ad vescendum poterant, ad naves retulere. Prædæ nec erat quidquam, nec meruerant Græci, cur diriperentur. Inde Cassandream petentes, primo ad Mendin, maritimum civitatis ejus vicum, tenuere. Inde quum, superato promontorio, ad ipsa mœnia urbis circumagere classem vellent, sæva coorta tempestate, prope obruti fluctibus, dispersi, magna ex parte amissis armamentis, in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. Nam, conlectis in unum navibus, expositisque copiis, adgressi urbem, cum multis vulneribus repulsi, (& erat validum ibi regium præsidium) inrito incepto regressi Canastræum (n) Pallenes trajecere. Inde, superato Toronæ promontorio, navigantes Acanthum petiere. Ibi primo ager vastatus, deinde ipsa urbs vi capta ac direpta. Nec ultra progressi (jam enim & graves præda naves habebant) retro, unde venerant, Sciathum, & ab Sciatho Euboeam repetunt. U. c. 552. a. C. 200.

(n) *Canastrum* Gron. Crev.

U. c. 552. a. C. 200.

Conloquium Ætolorum cum Attalo & Romanis.

XLVI. Ibi relicta classe, decem navibus expeditis sinum Maliacum intravere ad conloquendum cum Ætolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Ætolus princeps legationis ejus fuit, quæ ad communicanda consilia Heracleam cum rege & cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, ut mille milites præstaret. Tantum enim numerum bellum gerentibus adversus Philippum debebat. Id negatum Ætolis : quod illi quoque gravati prius essent ad populandam Macedoniam exire, quo tempore, Philippo circa Pergamum urente sacra profanaque, abstrahere eum inde respectu rerum suarum potuissent. Ita Ætoli cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quam cum auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad classem rediit. Inde consultari de Oreo obpugnando cœptum. Valida ea civitas & mœnibus, &, quia ante fuerat tentata, firmo erat præsidio. Conjunxerant se iis post expugnationem Andri cum præfecto Agesimbroto viginti Rhodiæ naves, tectæ omnes. Eam classem in stationem ad Zelasium miserunt, (Isthmiæ id super Demetriadem promontorium est perobportune objectum) ut, si quid inde moverent Macedo-

num naves, in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat, magis per occasionem, si quam neglegentia hostium dedisset, quam aperta vi quidquam ausurus. Oreum diversi Romani & rex Attalus obpugnabant: Romani a maritima arce, regii adversus vallem inter duas jacentem arces, qua & muro interscpta urbs est. Et ut loca diversa, sic dispari modo etiam obpugnabant: Romani testudinibus, & vineis, & ariete admovendo muris: regii ballistis, catapultisque & alio omni genere tormentorum tela ingerentes. Et pondere ingenti saxa jaciebant, & cuniculos, & quidquid aliud priore obpugnatione expertum profuerat. Ceterum non plures tantum Macedones, quam ante, tuebantur urbem arcesque, sed etiam præsentioribus animis, &, castigationibus regis in admissa culpa, simul (o) minarum, simul promissionum in futurum memores, ita ut parum in expugnatione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legatus, relictis, quot satis videbantur ad opera perficienda, militibus, trajicit in proxima continentis: Larissamque (non illam in Thessalia

U. c. 552. a. C. 200.

Oreum obpugnatum.

(o) *& simul* Gron. Crev.

V. c. 552. a. C. 200. nobilem urbem, sed alteram, quam Cremasten vocant) subito adventu, præter arcem, cepit. Attalus quoque Ægeleon, nihil minus quam tale quidquam in alterius obpugnatione urbis timentibus, obpressit. Et jam quum opera in effectu erant circa Oreum, tum præsidium, quod intus erat, labore assiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnisque, & vulneribus confectum. *Capitur.* Muri quoque pars, ariete incusso subruta, multis jam locis prociderat: perque apertum ruina iter nocte Romani, quodque super portum est, in arcem perruperunt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse urbem invasit, stratis magna ex parte muris: præsidium oppidanique in alteram arcem perfugere, unde biduo post deditio facta. Urbs regi, captiva corpora Romanis cessere.

XLVII. Jam autumnale æquinoctium instabat: & est sinus Euboicus, quem Cœla vocant, suspectus nautis. Itaque, ante hiemales motus evadere inde cupientes, Piræum, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius, triginta navibus ibi relictis, super Maleam navigat Corcyram. Regem spatium Initiorum Cereris, ut sacris interesset, tenuit.

Secundum Initia & ipse in Asiam se recepit, Ageſimbroto & Rhodiis domum remiſſis. Hæc ea æstate terra marique adverſus Philippum ſociosque ejus a conſule & legato Romanis, adjuvantibus rege Attalo & Rhodiis, geſta. Conſul alter C. Aurelius ad confectum bellum quum in provinciam veniſſet, haud clam tulit iram adverſus prætorem, quod abſente se rem geſſiſſet. Miſſo igitur eo in Etruriam, ipſe in agrum hoſtium legiones induxit: populandoque, cum præda majore, quam gloria, bellum geſſit. L. Furius, ſimul quod in Etruria nihil erat rei, quod gereret, ſimul Gallico triumpho inminens, quem, abſente conſule irato atque invidente, facilius impetrari poſſe ratus, Romam inopinato quum veniſſet, ſenatum in æde Bellonæ habuit: expoſitisque rebus geſtis, ut triumphanti ſibi in urbem invehi liceret, petit.

U. c. 552. a. C. 200.

Aurelius Coſ. in Gallia.

Furius triumphum petit.

XLVIII. Apud magnam partem ſenatus & magnitudine rerum geſtarum valebat, & gratia. Majores natu negabant triumphum, « & » quod alieno exercitu rem geſſiſſet, & quod » provinciam reliquiſſet aviditate rapiendi per » occaſionem triumphi; id vero eum nullo » exemplo feciſſe. » Conſulares præcipue,

Varia ſententia in ſenatu.

U. c. 552. a. C. 200.

» exspectandum fuisse consulem, » dicebant. « Potuisse enim castris, prope urbem positis, » tutanda colonia, ita ut acie non decerneret, » in adventum ejus rem extrahere. Et, quod » prætor non feciſſet, senatui faciendum esse. » Consulem exspectarent : ubi coram discep- » tantes consulem & prætorem audissent, » verius de caussa existimaturos esse. » Magna pars senatus nihil præter res gestas, & an in magistratu suisque auspiciis gessisset, censebant spectare senatum debere. « Ex duabus » coloniis, quæ velut claustra ad cohiben- » dos Gallicos tumultus obpositæ fuissent, » quum una direpta & incensa esset, trajec- » turumque id incendium, velut ex continen- » tibus tectis, in alteram tam propinquam » coloniam esset, quid tandem prætori fa- » ciendum fuisse? Nam, si sine consule geri » nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui » exercitum prætori dederit, (potuisse enim, » si non cum prætoris, sed consulis, exercitu » rem geri voluerit, ita finire senatusconsul- » tum, ne per prætorem, sed per consulem, » gereretur) aut consulem, qui non, quum » exercitum ex Etruria transire in Galliam » jussisset, ipse Arimini obcurrerit, ut bello

» intereſſet, quod ſine eo geri fas non eſſet. U. c. 552. a. C. 200.
» Non exſpectare belli tempora moras & di-
» lationes imperatorum. Et pugnandum eſſe
» interdum, non quia velis, ſed quia hoſtis
» cogat. Pugnam ipſam eventumque pugnæ
» ſpectari oportere. Fuſos cæſosque hoſtes:
» caſtra capta ac direpta : coloniam liberatam
» obſidione : alterius coloniæ captivos recu-
» peratos reſtitutosque ſuis : debellatum uno
» prœlio eſſe. Non homines tantum ea victo-
» ria lætatos, ſed Diis quoque inmortalibus
» per triduum ſupplicationes habitas, quod
» bene ac feliciter, non quod male ac temere,
» reſpublica a L. Furio prætore geſta eſſet.
» Data fato etiam quodam Furiæ genti Gal-
» lica bella. »

Furius triumphat.

XLIX. Hujus generis orationibus ipſius amicorumque victa eſt, præſentis gratia prætoris, abſentis conſulis majeſtas; triumphumque frequentes L. Furio decreverunt. Triumphavit de Gallis in magiſtratu L. Furius prætor. In ærarium tulit trecenta viginti millia æris, argenti centum ſeptuaginta millia pondo : neque captivi ulli ante currum ducti, neque ſpolia prælata, neque milites ſecuti. Omnia, præter victoriam, penes

U. c. 552. a. C. 200.

consulem esse adparebat. Ludi deinde a P. Cornelio Scipione, quos consul in Africa voverat, magno adparatu facti. Et de agris militum ejus decretum, ut, quot quisque eorum annos in Hispania aut in Africa militasset, in singulos annos bina jugera acciperet; eum agrum decemviri adsignarent. Triumviri inde creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum, quod bello Hannibalis adtenuatæ vires ejus coloniæ erant, C. Terentius Varro, T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio. Hi colonos Venusiam adscripserunt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui proconsul Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedetano fudit. Quindecim millia Hispanorum eo prœlio dicuntur cæsa, signa militaria capta octo & septuaginta. C. Aurelius consul, quum ex provincia Romam comitiorum caussa veniisset, non id, quod animis præceperant, questus est, «Non exspectatum se ab senatu, » neque disceptandi cum prætore consuli po- » testatem factam: sed ita triumphum de- » cresse (p) senatum, ut nullius, nisi ejus, » qui triumphaturus esset, haud eorum, qui

Scipionis milites agris donati.

(p) *decrevisse* Gron. Crev.

» bello interfuissent, verba audiret. Majores » ideo instituisse, ut legati, tribuni militum, » centuriones, milites denique triumpho ad- » essent; ut veritas rerum gestarum ejus, cui » tantus honos haberetur, publice videretur. » Ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis » pugnaverit, si non militem, lixam saltem » fuisse, quem percunctari posset senatus, » quid veri prætor vanive referret? » Comitiis deinde diem edixit (q): quibus creati sunt consules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quinctius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, Cn. Bæbius Tamphilus. *U. c. 552. a. C. 200.* *Comitia.*

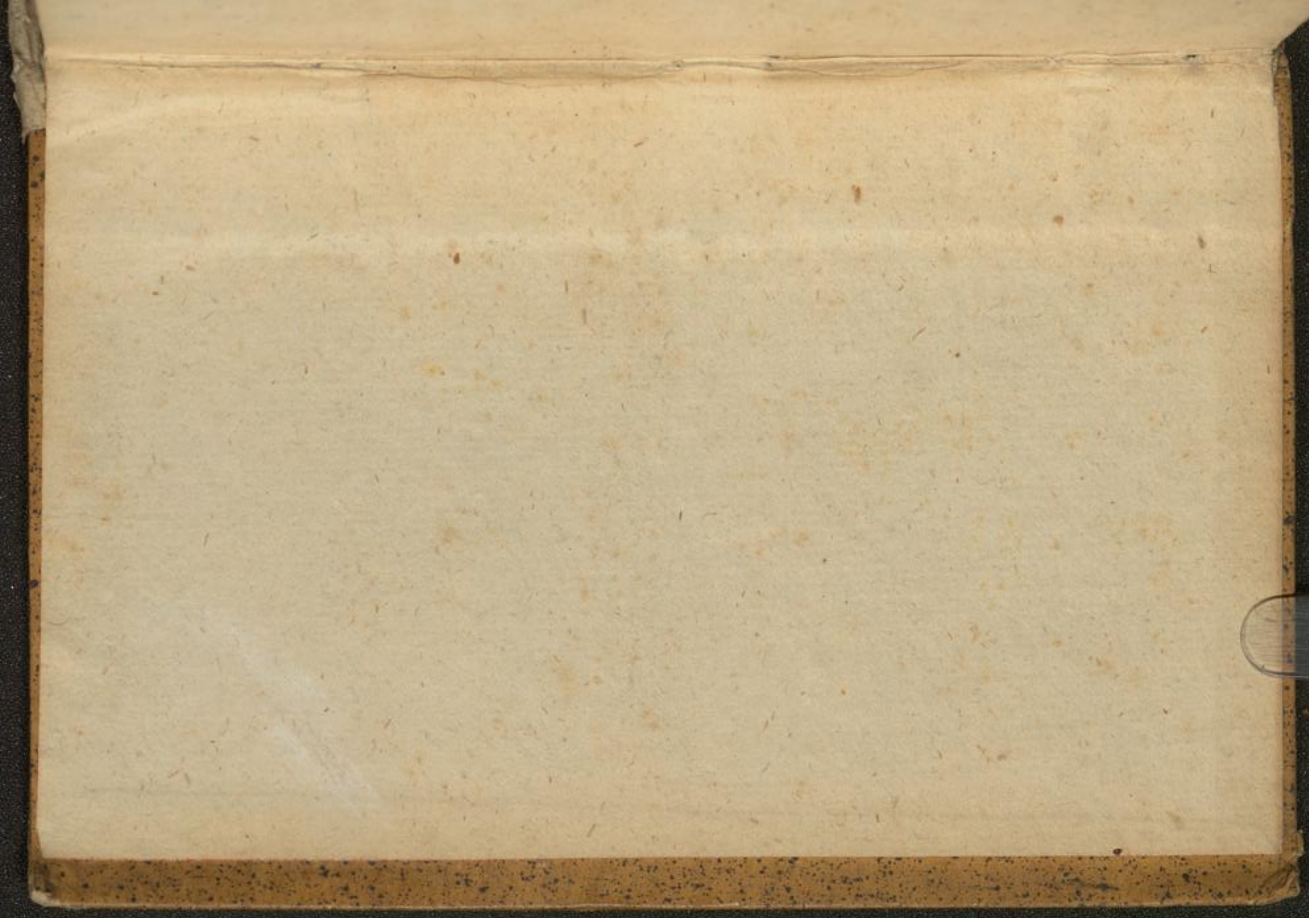
L. ANNONA quoque eo anno pervilis fuit. Frumenti vim magnam ex Africa advectam ædiles curules M. Claudius Marcellus & Sex. Ælius Pætus binis æris in modios populo diviserunt: & ludos Romanos magno adparatu fecerunt: diem unum instaurarunt: signa ænea quinque ex multaticio argento in ærario posuerunt. Plebeii ludi ab ædilibus L. Terentio Massiliota (r) & Cn. Bæbio Tamphilo, quem prætorem designaverant, ter toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerii Lævini causa, a P. & M. filiis ejus facti: & munus *Vilis annona.* *Ludi, in quibus 25 paria gladiatorum.*

(q) *indixit* Gron. Crev.

(r) *Massa* Gron. Crev.

U. c. 552. a C. 200. gladiatorium datum ab iis. Paria quinque & viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta, decemvir ſacrorum, mortuus. In ejus locum M'. Acilius Glabrio ſubfectus. Comitiis ædiles curules creati ſunt forte ambo, qui ſtatim occipere magiſtratum non poſſent. Nam C. Cornelius Cethegus abſens creatus erat, quum Hiſpaniam obtineret provinciam; C. Valerius Flaccus, quem præſentem creaverant (s), quia flamen Dialis erat, jurare in leges non poterat: magiſtratum autem plus quinque dies, niſi qui juraſſet in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, ut legibus ſolveretur, ſenatus decrevit, ut, ſi ædilis, qui pro ſe juraret, arbitratu conſulum daret, conſules, ſi eis videretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus, qui juraret pro fratre, L. Valerius Flaccus, prætor deſignatus. Tribuni ad plebem tulerunt, plebesque ſcivit, ut perinde eſſet, ac ſi ipſe ædilis juraſſet. Et de altero ædile ſcitum plebis eſt factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hiſpaniam cum imperio ad exercitus ire juberent, ut C. Cornelius ædilis curulis ad magiſtratum gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de provincia multos poſt annos. Plebes (t) Cn. Cornelio Lentulo & L. Stertinio pro conſulibus imperium eſſe in Hiſpania juſſit.

(s) *crearant* Gron. Crev. (t) *plebs* Gron. Crev.

Inches 1 2 3 4 5 6 7 8

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

Centimetres

Farbkarte #13

B.I.G.

Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black

Grauskala #13

C Y M

B.I.G.

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19